

รายงานการวิจัย

แผนงานการวิจัย เรื่อง

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์

Bayon Art Learning Centre of Buriram Province

โดย

ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน

พระมหาถนอม อานนโท (ชิตรัมย์), ดร.

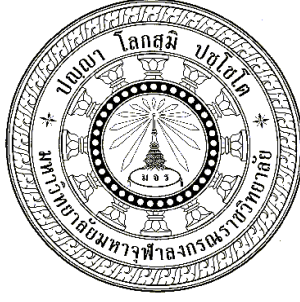
ดร.ธนนต์ชัย พัฒนะสิงห์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

พ.ศ. ๒๕๖๒

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610762045

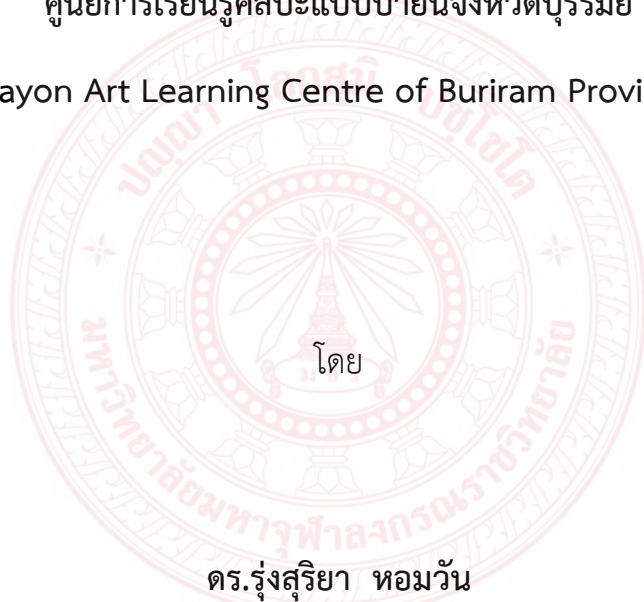

รายงานการวิจัย

แผนงานการวิจัย เรื่อง

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์

Bayon Art Learning Centre of Buriram Province

โดย

ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน

พระมหาดนอม อานนโท (ชิตรัมย์), ดร.

ดร.ธนนต์ชัย พัฒนะสิงห์

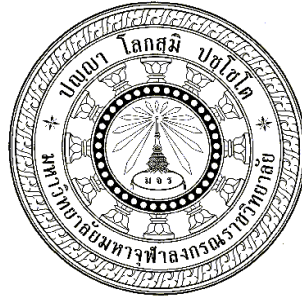
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

พ.ศ. ๒๕๖๒

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610762045

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Program

Bayon Art Learning Centre of Buriram Province.

By

Ph.D. Rungsuriya Homwan

Ph.D. Phramaha Thanorm Arnando (chitram)

Ph.D. Thananchai Pattanasing

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Buriram Buddhist College

B.E. 2562

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610762045

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์
ผู้วิจัย:	ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน, พระมหาถนอม อานนโท (ชิตรัมย์), ดร. และ ดร.ธนนต์ชัย พัฒนะสิงห์
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๒
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบบายน ๒) เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ ดำเนินการโดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรคือปราสาทขอมศิลปะแบบบายนในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน ๖ แห่ง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง

ผลการวิจัย พบว่า

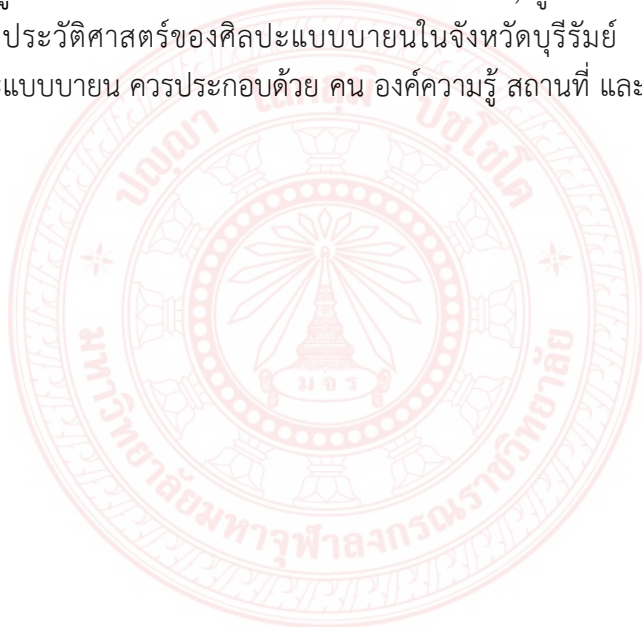
๑. จารึกปราสาทบายน ในจารึกปราสาทบายนพบที่ปราสาทบายนมี ๔ หลัก ในจำนวนนั้นมียู่ ๒ หลักที่มีเนื้อความกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองซึ่งน่าจะหมายถึงชื่อเมืองในภาคกลางของไทย เมืองดังกล่าวยังมีชื่อปรากฏอยู่ในจารึกปราสาทพระขรรค์ด้วยคือ จารึกหลักที่ ๒๙๓ ที่โคปุระด้านตะวันออก ทิศเหนือกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองศรีชัยราชบุรี ซึ่งน่าจะหมายถึงเมืองราชบุรีและยังกล่าวถึงการมีพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ณ เมืองนี้ ซึ่งพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา นี้ เป็นเทพเจ้าแห่งการรักษาโรค ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงนิยมสร้างไว้คู่กับโรคยาศาลเพื่อให้ทรงบำบัดรักษาผู้ป่วย และจารึกหลักที่ ๒๙๓ ที่โคปุระด้านตะวันออก ทิศเหนือเนื้อความกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองศรีชัยวัชรปุระ ซึ่งน่าจะหมายถึงเมืองเพชรบุรีและยังกล่าวถึงการมีพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ณ เมืองนี้ เช่นเดียวกัน

ส่วนศิลปะแบบบายนที่พบในจังหวัดบุรีรัมย์ มี ๖ แห่ง ประกอบด้วย

- ๑) วิหาร ๒ หลัง ที่ปราสาทพนมรุ้ง คือวิหารใต้ และวิหารเหนือ
- ๒) ปราสาทหนองปล่อง อยู่ที่ ต.หนองปล่อง อ.ชำนิ
- ๓) ปราสาทบ้านโคกปราสาท (โคกจิว) อยู่ที่บ้านโคกจิว ต.ปะคำ อ.ปะคำ
- ๔) กุฏิฤาษี (ปราสาทบ้านบุ) อยู่ในเขตโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรรค์ บ้านบุ หมู่ที่ ๕ ต.จระเข้มาก อ.ประโคนชัย
- ๕) ปราสาทน้อย (กุฏิฤาษี) อยู่ที่บ้านโคกเมือง ต.จระเข้มาก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์
- ๖) ปราสาทหินกุฏิฤาษี (หนองบัวราย) อยู่ที่บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง อ.เฉลิมพระเกียรติ

๒. เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า คุณค่าและอิทธิพลของศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ในด้านการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการผสมผสานเทคโนโลยีในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น มีกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันในสังคม การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยี

สมัยใหม่ มีโรรคยาศาลในชุมชน มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีกองทุนและธุรกิจชุมชน มีประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ความสามัคคีของคณะกรรมการ การจัดทำงบประมาณเพื่อดูแลและพัฒนา จัดหาบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน สนับสนุนการดำเนินงาน การติดตามและประเมินการปฏิบัติงาน, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนเป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้ชุมชน ด้วยการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีชีวิต การตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของชุมชน การส่งเสริมให้มีการพัฒนาและนำนวัตกรรมมาใช้ การเชื่อมโยงองค์ความรู้จากภายนอก แสวงหาฐานข้อมูลภาคีเครือข่าย สร้างแรงจูงใจให้เกิดการร่วม มีการระดมการใช้ทรัพยากรร่วมกัน และมีเครือข่ายสัมพันธ์, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนเป็นการถ่ายทอดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้เกิดประโยชน์ในด้านการพัฒนางาน ด้านการพัฒนาคน ด้านการสร้างองค์ความรู้ และด้านการสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะบายนเป็นแหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ของศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ศิลปะแบบบายน ควรประกอบด้วย คน องค์ความรู้ สถานที่ และโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี

Research Title: Bayon Art Learning Centre of Buriram Province.
Researchers: Ph.D. Rungsuriya Homwan, Ph.D. Phramaha Thanorm Arando (chitram), and Ph.D. Thananchai Pattanasing
Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buriram Buddhist College
Fiscal Year: 2562 / 2019
Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research are: 1) To study history, art and culture Bayon., 2) Learning Center to develop a cultural policy in Buriram. Carried out by means of qualitative research. The population is Khmer art in Bayon province of Buriram, Number 6. The instruments used to collect data was interviewed by the researchers themselves.

The result of research shows that:

1. Bayon Inscription The inscription Bayon Meet the Bayon with four core. Among them were the two main bodies of the Phra Buddha Maha Chai Nat in City. This likely refers to a city in the central part of Thailand. he city is also named in the inscription of Preah Khan The inscription is 293 on the east Gopura. North to the Phra Buddha Maha Chai Nat Chai Si in the city of Ratchaburi. This likely refers to Ratchaburi and is also mentioned in the Holy Guru Devo Beach Bhopal Company's books at the Ambassador City. Bhopal, which the Company Chayapol Guru sensitive diplomatic RY Praphasri this. The god of healing The Jayavarman 7. created popular with drug treatment court order for the treatment of patients And inscription at 293 East Gopura North said the body of Phra Buddha Maha Chai Nat prevails in Sri Watcharapura. This likely refers to Phetchaburi and also discussed with the Company Bhopal Chayapol Ed White Witoonchart books at this city as well.

The art Bayon found in Buri Ram is 6 Include

- 1) Temple 2 is the temple of Prasat Phanom Rung temple south and north.
- 2) Castle Nong Plong At Nong Plong subdistrict Chamni district.
- 3) Castle Baan Kog prasart (Kog ngiw) at the Baan Kog ngiw Pakham subdistrict, subdistrict district.

4) kuti hermit (ban bu castle) in the school area of ban bu wittayasarn, ban bu village, village no. 5, crocodile mak subdistrict, prakhon chai district.

5) prasat noi (kuti ruesi) located at ban khok mueang, chorakhe mak subdistrict, prakhon chai district, buriram province

6) prasat hin kuti rasi (nong bua rai) at ban phanom rung teacher chalemprakiet

2. to develop the bayon culture and cultural learning center in buri ram province, it was found that the value and influence of the bayesian art center on the local way of life in terms of blending knowledge, skills and techniques for integrating technology in living and careers in accordance with local contexts, here are rules to live together in society. introduction to modern technology, there are hospitals in the community. with management of natural resources and the environment there are funds and community businesses. with traditions and local knowledge, bayon art learning center leads to unofficial learning process, lifelong continuous learning unity of the board procuring budgets for supervision and development, ecruit personnel, support operations, monitoring and evaluation of operations. bayon art learning center is a source of opportunities for learning in the community by promoting and developing learning sources for life Meeting the learning needs of the community, Promoting the development and innovation, Promoting the development and innovation, Linking external knowledge, Seek the database of network associates. create incentives for participation, Mobilizing resource sharing and have a network relationship. The bayon art learning center is a way to exchange experiences and exchange benefits for job development, Human development knowledge building and in creating a culture of participation. Bayon art learning center is a source of historical information about bayesian art in buri ram province, Bayon art history information service should consist of people, knowledge, places and technological infrastructure.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และผู้ทรงคุณวุฒิของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้กรุณาสละเวลาให้คำปรึกษา และตรวจสอบแก้ไขรายงานการวิจัยอย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อให้เนื้อหาของกรวิจัยนี้ชัดเจนสมบูรณ์มากขึ้น

ผู้วิจัยขอขอบคุณ คณะผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่กรุณาช่วยตรวจสอบเครื่องวิจัย ซึ่งประกอบด้วย พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร., พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร., พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร., พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ., และ รศ.ดร.ทวิศักดิ์ ทองทิพย์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ตรวจทานแนะนำแก้ไขให้แบบสัมภาษณ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่ให้ความเมตตาในการเก็บข้อมูลการวิจัย

คุณค่าและประโยชน์ที่พึงมีของงานวิจัยฉบับนี้ขอมอบบูชาพระคุณบิดา-มารดา และพระคุณของครูอาจารย์ทุกท่านได้ประสิทธิ์ ประสาทวิชาความรู้ และจริยธรรมอันดีงาม และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน และคณะ

๒๖ กันยายน ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญแผนภูมิ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะปายน	๗
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับคตินวิทยา.....	๑๗
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	๒๔
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	๓๐
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๒
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	๔๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๔๘
๓.๒ พื้นที่การวิจัย.....	๔๘
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๕๐
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล/การปฏิบัติการวิจัย	๕๑
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๕๑
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย	๕๒

บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย.....	๕๔
๔.๑ ประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยต่างๆ	๕๔
๔.๑.๑ ประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยคุปตะ	๕๔
๔.๑.๒ ประวัติศาสตร์ศิลปะบาปวน	๖๑
๔.๑.๓ ประวัติศาสตร์ศิลปะบายน	๖๓
๔.๑.๔ ประวัติศาสตร์ศิลปะแบบทวารวดี	๖๖
๔.๒ พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์	๗๙
๔.๒.๑ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปบายนในจังหวัดบุรีรัมย์.....	๗๙
๔.๒.๒ การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปบายนจังหวัดบุรีรัมย์.....	๘๐
๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๐๓
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	๑๐๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๖
๕.๒ อภิปรายผล	๑๐๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๑๓
บรรณานุกรม.....	๑๑๕
ภาคผนวก.....	๑๒๒
ผนวก ก แบบสัมภาษณ์.....	๑๒๓
ผนวก ข หนังสือเชิญ รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัย.....	๑๒๘
ผนวก ค ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัย.....	๑๔๐
ผนวก ง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๔๘
ผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๑๕๖
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๖๑

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่

๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๖
๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๐๕

สารบัญภาพ

ภาพที่

๔.๑ กุฏิบ มีนาร์ เดลี เสาเหล็กที่มีมาตั้งแต่ยุคคุปตะ มีน้ำหนักประมาณ ๑,๓๐๐ ปอนด์ ตั้งอยู่ระหว่างซากปรักหักพังใกล้เมืองเดลี อินเดีย.....	๕๕
๔.๒ แสดงแผนที่ความเจริญของศิลปะยุคคุปตะขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง.....	๕๕
๔.๓ พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา สลักจากหินทรายที่สารนาถ (Sarnath) และมถุรา (Mathura).....	๕๖
๔.๔ พระพุทธรูปปางไสยาสน์แกะสลักที่ถ้ำอชันตา (Ajanta) อินเดีย.....	๕๖
๔.๕ พระพุทธรูปประติมากรรมหินทรายสีชมพูศิลปะแบบมถุรา.....	๕๗
๔.๖ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่ถ้ำอชันตา (Ajanta caves) ปัจจุบันตั้งอยู่ใน รัฐมหาราษฏระ (Maharashtra) ของอินเดีย.....	๕๘
๔.๗ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่ถ้ำอชันตา (Ajanta caves) ปัจจุบันตั้งอยู่ใน รัฐมหาราษฏระ (Maharashtra) ของอินเดียโดย UNESCO ขึ้นทะเบียนเป็น มรดกโลก.....	๕๘
๔.๘ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่ถ้ำอชันตา (Ajanta caves) ปัจจุบันตั้งอยู่ใน รัฐมหาราษฏระ (Maharashtra) ของอินเดีย.....	๕๘
๔.๙ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่ถ้ำอชันตา (Ajanta caves) ปัจจุบันตั้งอยู่ใน รัฐมหาราษฏระ (Maharashtra) ของอินเดีย โดย UNESCO ขึ้นทะเบียนเป็น มรดกโลก.....	๕๙
๔.๑๐ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่เอลลุรา (Ellura).....	๕๙
๔.๑๑ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่เอเลฟันตา (Elephanta).....	๖๐
๔.๑๒ จิตรกรรมสมัยคุปตะที่ผนังถ้ำอชันตา (Ajanta) และ เอลลุรา (Ellura) จิตรกรรม ที่ขึ้นชื่อ คือภาพเขียนที่ถ้ำอชันตาซึ่งเป็นภาพวาดตามอุดมคติมีความงาม อย่างลึกซึ้งภาพชิ้นเอกคือภาพธิดาพระยามารและภาพพระโพธิสัตว์.....	๖๐
๔.๑๓ พระโพธิสัตว์ จิตรกรรมฝาผนังในถ้ำอชันตาที่ ๑ ศิลปะอินเดีย แบบคุปตะตอนปลาย.....	๖๐
๔.๑๔ ภาพที่เขียนโดยชาวเดินเรือสมัยโบราณ สุวรรณภูมิเป็นเส้นทางการค้าระหว่าง จีนและอินเดียที่ผ่านทางช่องแคบมะละกา.....	๖๗
๔.๑๕ ภาพเขียนสีที่อุทยานแห่งชาติมาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี.....	๖๘
๔.๑๖ จารึกของพระเจ้าจิตเสน อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒.....	๖๘
๔.๑๗ ภาพเขียนสีเกี่ยวกับพิธีการต่างๆ ของคนก่อนประวัติศาสตร์ ที่ถ้ำบนภูเขา บริเวณวัดเขาจันทรงาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา	๖๘
๔.๑๘ ภาพเขียนสีที่ถ้ำตาด้วง อำเภอเมืองกาญจนบุรี เป็นภาพพิธีกรรม มีการตีฆ้องขอฝน.....	๖๙
๔.๑๙ ภาพลูกปัดและต่างหูทำจากหินคานะเรียล สีส้ม เป็นหินที่พบในอินเดีย.....	๖๙

ภาพที่

๔.๒๐ ภาพตะเกียงโรมันที่อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี.....	๗๐
๔.๒๑ ตะเกียงดินเผาสมัยทวารวดี พบที่เมืองโบราณไตรตรังษ์ จังหวัดกำแพงเพชร.....	๗๑
๔.๒๒ พระพุทธรูปเนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นศิลปะอมราวดีของอินเดีย.....	๗๑
๔.๒๓ พระพุทธรูปแบบคุปตะ ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	๗๑
๔.๒๔ เหรียญเงินที่มีจารึกว่า ศรีทวารวดี ศวรปุระ.....	๗๒
๔.๒๕ ประติมากรรมดินเผาพระสงฆ์อุ้มบาตร ๓ องค์.....	๗๒
๔.๒๖ พุทธศาสนาแบบมหายาน รับอิทธิพลมาจากอินเดีย พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓.....	๗๓
๔.๒๗ พุทธศาสนาแบบมหายานเป็นแบบพื้นเมือง ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๕.....	๗๓
๔.๒๘ ทวารวดีที่มีศิลปะเขมรเข้ามาปะปน พุทธศตวรรษที่ ๑๖.....	๗๔
๔.๒๙ ภาพสลักเล่าเรื่องที่ผนังถ้ำพระโพธิสัตว์ อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี.....	๗๔
๔.๓๐ ฐานสี่เหลี่ยมซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นฐานธรรมจักร พบที่นครปฐม.....	๗๕
๔.๓๑ ภาพพุทธประวัติที่วัดสุทัศน์.....	๗๕
๔.๓๒ ได้จากวัดจีน (วัดรัตนชัย) เป็นพุทธประวัติตอนยมกปฏิหารีย์ มีต้นมะม่วง.....	๗๕
๔.๓๓ ใบเสมาสมัยทวารวดีในวัฒนธรรมอีสานพบในแถบอีสานเหนือ.....	๗๖
๔.๓๔ ธรรมจักรและกวางหมอบ ที่นิยมทำในสมัยทวารวดี ปัจจุบันอยู่ที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร.....	๗๗
๔.๓๕ พระพิมพ์ทวารวดีรุ่นหลัง เป็นศิลปะแบบปาละ.....	๗๗
๔.๓๖ ภาพเล่าเรื่องที่จังหวัดนครปฐม.....	๗๗
๔.๓๗ ภาพชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลสมัยทวารวดี.....	๗๘
๔.๓๘ ฐานเจดีย์วัดพระเมรุ.....	๗๙
๔.๓๙ วิหารใต้ ปราสาทพนมรุ้ง ทางด้านทิศตะวันตก.....	๘๑
๔.๔๐ วิหารใต้ ปราสาทพนมรุ้ง ด้านทิศใต้.....	๘๑
๔.๔๑ วิหารเหนือ ปราสาทพนมรุ้ง ทางด้านทิศตะวันตก.....	๘๑
๔.๔๒ วิหารเหนือ ปราสาทพนมรุ้ง ทางด้านทิศเหนือ.....	๘๒
๔.๔๓ ปราสาทหนองปล่อง ต.หนองปล่อง อ.ชานี.....	๘๓
๔.๔๔ ปราสาทบ้านโคกปราสาท (โคกจั่ว) บ้านโคกจั่ว ต.ปะคำ.....	๘๔
๔.๔๕ วิหารปราสาทบ้านโคกปราสาท อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาท.....	๘๔
๔.๔๖ ร่องรอยสระน้ำ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวปราสาท.....	๘๕
๔.๔๗ กุฏิถ้ำ (ปราสาทบ้านบุ) ในโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรค์ อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์ ด้านทิศเหนือ.....	๘๖
๔.๔๘ กุฏิถ้ำ (ปราสาทบ้านบุ) ในโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรค์ อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์ ด้านทิศใต้.....	๘๖
๔.๔๙ กรอบประตูหินทรายที่มีการสลักลวดลายและนำมาใช้ใหม่ที่ปราสาทบ้านบุ.....	๘๗
๔.๕๐ บัวยอดปราสาทที่ปราสาทบ้านบุ.....	๘๗
๔.๕๑ ปราสาทน้อย (กุฏิถ้ำ) บ้านโคกเมือง ต.จรเข้มาก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์.....	๘๘

ภาพที่

๔.๕๒ โคปุระปราสาทน้อย (กุฎีถาชี) ทางทิศตะวันตก.....	๘๘
๔.๕๓ ลายบัวประดับเหนือตัวอาคาร บรรณาลัยปราสาทน้อย (กุฎีถาชี)	๘๘
๔.๕๔ กุฎีถาชี (หนองบัวราย) บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.บุรีรัมย์.....	๘๙

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยถ้าหากว่านับตั้งแต่การปรากฏศิลปะทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องก็เริ่มตั้งแต่สมัยทวารวดี (ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๒) เป็นรัฐที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาท และสมัยอาณาจักรศรีวิชัย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ลงมา) ซึ่งนับถือพุทธศาสนาเถรวาท ต่อมาเมื่ออาณาจักรขอมสมัยก่อนเมืองพระนครเจริญรุ่งเรือง ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดี ก็เกิดศิลปะขอมแบบต่างๆ จนกระทั่งมาถึงศิลปะแบบชามวียง ซึ่งเป็นศิลปะยุคสุดท้ายศิลปะขอมโบราณ ศิลปะชามวียงเป็น ๑ ในศาสนสถานที่เป็นศิลปะเกิดขึ้นในประเทศไทย สำหรับในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๗-๑๒ ถือเป็นช่วงเวลาที่ยุทธธรรมอินเดียฝังรากลงมั่นในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ มีบทบาทต่อชีวิตและจิตวิญญาณของผู้คนในภูมิภาคแถบนี้ ต่อมาเมื่อมีการผสมผสาน ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อ วิวัฒนาการกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งในแหลมอินโดจีนแถบประเทศกัมพูชาและดินแดนใกล้เคียงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘ ก็ได้รับอิทธิพลของศิลปะอินเดีย ระยะเวลาเริ่มมีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะอินเดียมาก แต่ในไม่ช้าก็สร้างเอกลักษณ์เฉพาะเป็นของตนเอง เรียกว่า ศิลปะขอม ซึ่งถือเป็นศิลปะหนึ่งที่สำคัญที่สุดในแหลมอินโดจีน^๑ วิวัฒนาการของศิลปะขอมนั้นสืบเนื่องติดต่อกันอย่างชัดเจนโดยเฉพาะงานสถาปัตยกรรม ซึ่งปรากฏอยู่ใน ๒ ภูมิภาค ได้แก่ บริเวณรอบทะเลสาบเขมรประเทศกัมพูชาและบริเวณภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบถึง ๑๘๒ แห่ง และพบมากที่สุดที่จังหวัดบุรีรัมย์ พบถึง ๖๑ แห่ง^๒ ปราสาทขอมในประเทศไทยที่มีความสำคัญโดดเด่นของจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ ปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นศาสนสถานที่ตั้งอยู่บนยอดภูเขาไฟที่ดับแล้วแห่งเดียวในประเทศไทย และปราสาทเมืองต่ำซึ่งเป็นศาสนสถานที่มีการออกแบบผังบริเวณที่มีเอกลักษณ์ต่างจากปราสาทขอมอื่นๆ ในประเทศไทย โดยปราสาททั้งสองแห่งต่างมีบทบาทสำคัญในอดีตคือ เป็นศาสนสถานศูนย์กลางของชุมชนขนาดใหญ่ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ ถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีการพัฒนาชุมชนมากับเมืองพระนคร (ประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน) เป็นเวลาประมาณ ๒ ศตวรรษโดยตลอด^๓

โดยทั่วไปศาสนสถานในศิลปะขอม จะสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางแห่ง หรือบางสมัยเท่านั้น ที่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนาในศาสนาเถรวาท เช่น ปราสาทที่สร้าง

^๑ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง อินเดีย ลังกา ชวา จาม ขอม พม่า ลาว, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๕.

^๒ กรมศิลปากร. ปราสาทพนมรุ้ง, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๑), หน้า ๖.

^๓ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑.

ขึ้นในศิลปะแบบบายนทั้งหมด เพราะในขณะนั้น มีการเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายานแล้ว วิธีสังเกตว่า ศาสนสถานแห่งนั้นๆ สร้างขึ้น เนื่องในศาสนา และลัทธิใด ดูได้จากรูปเคารพ ที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญ ถ้าไม่ปรากฏรูปเคารพ ให้ดูได้จากภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง โดยเฉพาะทับหลังประดับด้านหน้าของห้องครรภคฤหะ จะเป็น ตัวบอกได้ดีที่สุดในส่วนของปราสาทที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดูแยกออกเป็น ๒ ลัทธิ ได้แก่ "ไศวนิกาย" คือ การบูชาพระอิศวร หรือพระศิวะเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง และ "ไวษณพนิกาย" คือ การบูชาพระนารายณ์ หรือพระวิษณุเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทนครวัด ส่วนปราสาทหินพิมาย และกลุ่มปราสาทรุ่นหลัง ในศิลปะแบบบายน ที่พบทางภาคกลางของประเทศไทยทั้งหมดนั้น สร้างขึ้น เนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี^๔

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งตรงกับศิลปะขอมแบบบายน กษัตริย์ขอมที่มีพระราชอำนาจมากคือ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๒) ซึ่งทรงเป็นผู้กอบกู้เอกราชอาณาจักรขอมจากชนชาติจาม และได้สถาปนาเมืองนครธมขึ้นเป็นศูนย์กลางแห่งใหม่ ได้เปลี่ยนศาสนาจากเดิมที่เป็นศาสนาฮินดู มาเป็นพระพุทธศาสนานิกายมหายาน และได้สร้างศาสนสถานเป็นจำนวนมาก เพื่อแสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจของพระองค์ ทั้งทางการเมืองและการพระศาสนา

จวบจนปี พ.ศ. ๒๔๗๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจโบราณวัตถุสถานต่างๆ ในมณฑลนครราชสีมา ได้ทอดพระเนตรสภาพของปราสาททั้งสองแห่ง ซึ่งเสื่อมโทรมตามกาลเวลาและผลจากการกระทำของมนุษย์จึงตรัสสั่งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดศรัทธา หินจำหลักลวดลายไว้มิให้เป็นอันตรายและห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดมานำเอาไปจากที่เดิม^๕ ได้พบหลักฐานปราสาทสำคัญที่จัดเป็นศิลปะแบบบายนอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็น ศาสนสถานขนาดใหญ่ และเป็นโบราณสถานขนาดเล็ก ในรูปของโอโรคยศาลา และธรรมศาลา ตามเส้นทางเดินจากเมืองพระนครมายังเมืองพิมาย และพนมรุ้ง บางแห่งก็เป็นปราสาทที่สร้างเพิ่มเติม ในบริเวณที่เคยเป็นปราสาทอยู่ก่อนแล้ว เช่น ปรางค์พรหมทัต และปราสาทหินแดงในบริเวณปราสาทหินพิมาย ปราสาทสำคัญๆ ที่จัดเป็นศิลปะแบบบายน ได้แก่ ปราสาทโคกปราสาท อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทตาเมือนโต๊จ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทเขาโล้น อำเภอรัญเฐนประเทศ จังหวัดสระแก้ว โบราณสถานเมืองศรีมโหสถ อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ส่วนในภาคกลาง ได้แก่ พระปรางค์สามยอด อำเภอเมืองฯ จังหวัดลพบุรี วัดพระศรีมหาธาตุ อำเภอเมืองฯ จังหวัดราชบุรี (เหลือหลักฐานเฉพาะกำแพงวัด) ปราสาทวัดกำแพงแลง อำเภอเมืองฯ จังหวัดเพชรบุรี ปราสาทเมืองสิงห์ อำเภอไทร

^๔ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ปราสาทขอมในประเทศไทย, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology/ปราสาทขอมในประเทศไทย-0>, (๕ มกราคม ๒๕๖๒).

^๕ มุลนิธิสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพและหม่อมเจ้าจางจิตรถนอม ดิศกุล พระธิดา, ๒๕๓๑, หน้า ๓๗.

โยค จังหวัดกาญจนบุรี ศาลตามาแดงปราสาทวัดพระพายหลวง ในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และปราสาทวัดเจ้าจันทร์ อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย^๖

ศิลปะร่วมแบบบายน พุทธศตวรรษที่ ๑๘ หลักฐานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยหลายแห่ง เช่นปราสาทวัดพระพายหลวง ปราสาทวัดศรีสวย เมืองเก่าสุโขทัย ปรากฏสามยอดอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ปราสาท เมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ปรากฏพรหมทัตและปรากฏหินแดงบริเวณปราสาทหินพิมาย บรรณาลัยของปราสาทเขาพนมรุ้ง นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่เรียกว่า “ธรรมศาลา” เช่น ปราสาทหนองปล่อง อำเภอนางรอง กุฏิฤๅษี อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทตาเมียน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ส่วนอโรคยาศาลาพบเป็นจำนวนมาก เช่น กู่แก้ว กู่วัดประภาชัย อำเภอเมือง ขอนแก่น กู่แก้ว กิ่งอำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี กู่สันตรัตน์ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ปรากฏ กู่ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ปราสาทกำแพงน้อย ปราสาทบ้านสมอ จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทตาเมียนโตจ ปราสาทเจนีง ปราสาท บ้านช่างปี ปราสาทจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทโคกปราสาท ปราสาทน้อย จังหวัดบุรีรัมย์ กู่พราหมณ์จำศีล ปรากฏบ้านพลสงคราม และปรากฏครบุรี จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

จากหลักฐานทางศิลปกรรมแสดงให้เห็นว่า ศิลปะแบบบายน ซึ่งเป็นศิลปะรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นนั้น ได้แพร่กระจายอยู่ทั่วไป ในดินแดนไทย ทั้งอีสานเหนือและอีสานใต้ รวมทั้งในภาคกลางซึ่งลงไปใต้สุด ได้แก่ ปราสาทวัดกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรี ส่วนตะวันตกสุด ได้แก่ ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี และเหนือสุดที่ปราสาทวัดเจ้าจันทร์ อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะแบบบายนที่เป็นลักษณะเฉพาะโดยรวมยังไม่ชัดเจนในจังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาค้นคว้ากลุ่มปราสาทขอมที่เป็นศิลปะแบบบายนที่ปรากฏในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยมุ่งศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านต่างๆ ของศิลปะแบบบายนพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ให้สอดคล้องเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบบายน

๑.๒.๒ เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์มีอยู่ที่ใดบ้าง

๑.๓.๒ ศิลปะแบบบายนมีประวัติความเป็นมาอย่างไร

๑.๓.๓ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนที่รวบรวมมาไว้ มีองค์ประกอบ มีกระบวนการ มีแนวทางการพัฒนาอย่างไร

^๖ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ปราสาทขอมในประเทศไทย, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology/ปราสาทขอมในประเทศไทย-0>, (๕ มกราคม ๒๕๖๒).

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยเรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ๒ ด้าน ดังนี้

๑) รวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์และศิลปะแบบบายนในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อให้ได้ข้อมูลจำนวนของศิลปะแบบบายนที่ถูกต้องชัดเจน โดยศึกษาแนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทหินสมัยศิลปะแบบบายน โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ เพื่อรวบรวมและนำมาเสนอแนะ

๒) พัฒนาจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยรวบรวมข้อมูลศิลปะแบบบายนที่มีในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ ทั้ง ๖ แห่ง มาอยู่ในศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้

๑.๔.๒ ขอบเขตพื้นที่/องค์กร

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ทำการศึกษาด้วยวิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling Method) คือพื้นที่ในบริเวณวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายน เพราะในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ยังไม่มีสถานที่ให้บริการด้านข้อมูลศิลปะแบบบายนที่เป็นรูปธรรม อีกอย่างหนึ่งวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ตั้งอยู่ติดกับวัดพระพุทธรบาทเขากระโดง และวนอุทยานภูเขาไฟกระโดง ซึ่งมีนักท่องเที่ยวให้ความสนใจมาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากในแต่ละปี

พื้นที่ที่ไปศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูล คือศิลปะแบบบายนในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน ๖ แห่ง ๕ อำเภอ จากปราสาทขอมทั้งหมด จำนวน ๕๙ แห่ง ซึ่งมีดังต่อไปนี้

- ๑) ปราสาทเขาพนมรุ้ง ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ (บ้านดอนหนองแหน) ตำบลตาเป็ก อำเภอลำปลายสมันต์
- ๒) ปราสาทโคกปราสาท (ปราสาทโคกจั่ว) ที่ตั้ง วัดโคกจั่ว หมู่ ๓ บ้านโคกจั่ว ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ
- ๓) ปราสาทหนองปล่อง ตั้งอยู่ที่วัดป่าโคกปราสาท ตำบลหนองปล่อง อำเภอชำนิ
- ๔) กุฏิถ้ำ (ปราสาทบ้านบุ) อยู่ในเขตโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรค์ บ้านบุ หมู่ที่ ๕ ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย
- ๕) ปราสาทน้อย (กุฏิถ้ำ) บ้านโคกเมือง ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

๖) ปราสาทหินกุฏิถ้ำ (หนองบัวราย) บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง อำเภอประโคนชัย

๑.๔.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะบายน

๑) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สรเชต วรคามวิชัย กรรมการวัฒนธรรม ข้าราชการบำนาญ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน

๒) รองศาสตราจารย์ ดร.สมมาตร ผลเกิด, รองอธิการบดี ฝ่ายวิจัยและบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๓) รองศาสตราจารย์ สมบัติ ประจัญสานต์, สำนักงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๔) อาจารย์ พิพัฒน์ ประจัญสานต์, สำนักงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๕) รองศาสตราจารย์ ดร.ทวิศักดิ์ ทองทิพย์ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบศูนย์การเรียนรู้

๑) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อโศก ไทยจันทารักษ์ รองผู้อำนวยการ ฝ่ายสารสนเทศและงานศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๒) นายรณภพ ณรงค์ หัวหน้างานอุทยานภูเขาไฟกระโดง

๓) อาจารย์ ดร.นิยม อานไมล์

๔) นายสรรัชต์ เหลืองชัยศรี วิศวกร

๕) นายณภัทร เทศนา ผู้ช่วยวิศวกร

บุคคลทั่วไปที่เกี่ยวข้อง

๑) พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร.

๒) พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร.

๓) พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ.ดร.

๔) ผศ.ดร.ณัฐพงศ์รัช กุรัตนธรรมา

๕) ผศ.ดร.ทิพย์ ชื่นแก้ว

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

ศูนย์การเรียนรู้ หมายถึง ศูนย์กลางในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศิลปะแบบบายน ที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ รวมทั้งเป็นแหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ของศิลปะแบบบายน ตั้งอยู่ที่วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน ๑ ห้อง ประกอบด้วย โปสเตอร์ ภาพถ่าย แผ่นพับ แผนที่ บอร์ด และคอมพิวเตอร์สำหรับสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์

การเรียนรู้ หมายถึง ประสบการณ์ที่บุคคลได้มาศึกษาหรือสัมผัสด้วยตนเอง แล้วได้รับความรู้ ความเข้าใจ และมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลง ฟังพอใจในคุณค่าของศิลปะแบบบายนที่รวบรวมไว้ศูนย์การเรียนรู้ ทั้งในระบบสารสนเทศ โปสเตอร์ แผ่นพับ แผนที่ และบอร์ด

ปราสาทขอม หมายถึง ศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ที่สร้างขึ้นโดยอาณาจักรเขมร ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เป็นต้นมา ก่อสร้างด้วยวัสดุอิฐ หินทราย และศิลาแลง ด้วยศิลปะเขมรสมัยบายน ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ ใช้เรียกเฉพาะที่เป็นโบราณสถานเท่านั้น ได้แก่

๑) ปราสาทเขาพนมรุ้ง

๒) ปราสาทโคกปราสาท (ปราสาทโคกจิว)

๓) ปราสาทหนองปล่อง

- ๔) กุฏิฤาษี (ปราสาทบ้านบุ)
- ๕) ปราสาทน้อย (กุฏิฤาษี)
- ๖) ปราสาทหินกุฏิฤาษี (หนองบัวราย)

ศิลปะแบบบายน หมายถึง ชื่อของศิลปะสมัยสุดท้ายก่อนเขมรเสื่อมอำนาจ มีต้นกำเนิดมาจากปราสาทบายน สร้างขึ้นเป็นวัดประจำสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๘๐ เรียกชื่อตามปราสาทบายน ปราสาทในศิลปะแบบบายน แบ่งออกเป็น ๔ สมัย คือ

- ๑) สมัยที่ ๑ ปราสาทตาพรหม พ.ศ.๑๗๒๔ ปราสาทบันทายยกเดีย ปราสาทพระขรรค์
- ๒) สมัยที่ ๒ ปราสาทพระขรรค์ส่วนที่สร้างเพิ่มเติม กำแพงชั้นนอกของปราสาทตาพรหม วิหาร อโรคยา ศาลา และธรรมศาลา

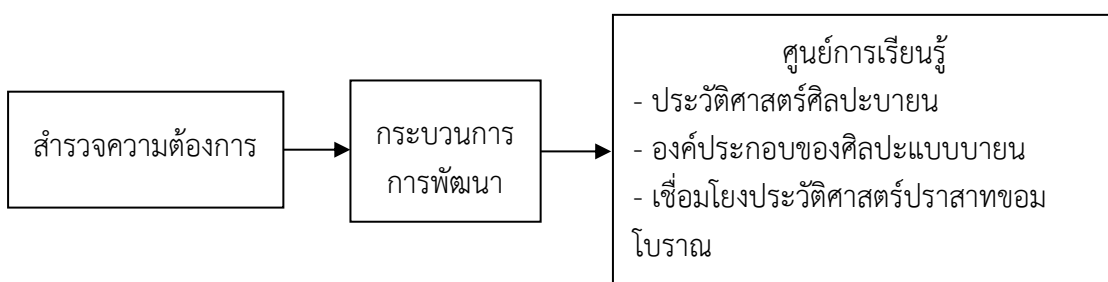
๓) สมัยที่ ๓ ปราสาทบายน และส่วนใหญ่ของปราสาทบันทายฉมาร์

๔) สมัยที่ ๔ ภาพสลักนูนต่ำรุ่นหลัง และฐานพลับพลาหน้าพระราชวังหลวง

โดยลักษณะเฉพาะของศิลปะนี้มีพัฒนาการสืบเนื่องมาจากศิลปะแบบบาปวนและศิลปะแบบนครวัด หรือที่เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีว่า “ศิลปะแบบบายน” นั้น พระองค์ทรงยึดเอาศูนย์กลางแห่งลักษณะเฉพาะดังกล่าวจากพุทธสถานที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์คือ “ปราสาทบายน” มาเป็นชื่อเรียกรูปแบบศิลปะ อันนับเป็นการแสดงออกถึงพัฒนาการอย่างต่อเนื่องของพุทธศาสนาลัทธิมหายานจากบาปวน ในปี พ.ศ. ๑๕๖๐-๑๖๓๐ และนครวัด ในปี พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๑๕ ฟิลิปป์ สแตร์น (Phillipe Starné) นักประวัติศาสตร์ศิลป์กล่าวว่า “เราอาจรู้จักศิลปะของแบบบายนได้ จากอาการแสดงความรู้สึกที่เร็นลับและใบหน้าที่ทอแย้ม” ซึ่งหมายถึง การใส่ความรู้สึกลงในประติมากรรม อันเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญของศิลปะแบบบายน

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการ และวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา ดังนี้

แผนภูมิที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์
- ๑.๗.๒ ได้พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีลำดับขั้นตอนการศึกษาเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ศิลปะป๊อปในจังหวัดบุรีรัมย์ ตามวัตถุประสงค์การวิจัยคือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบป๊อป ๒) เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบป๊อปในจังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีสาระสำคัญและประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะป๊อป
๒. แนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยา
๓. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
๔. แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
๕. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะป๊อป

๒.๑.๑ ที่มาของแนวคิด

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส อ้างอิงจากอนุวิทย์ เจริญศุภกุล^๑ เขียนไว้ในหนังสือ พระนครหลวงฯ ความตอนหนึ่งว่า ...ลักษณะทางวัฒนธรรมของปราสาทเขมรนั้น มีสิ่งที่น่าสนใจอยู่ที่ว่า งานสถาปัตยกรรมเหล่านั้นล้วนแต่เป็นผลผลิตของวัฒนธรรมฮินดู ซึ่งถูกนำมาปลูกฝังไว้ ณ ดินแดนแถบอินโดจีน แต่งานศิลปกรรมเหล่านั้นล้วนแต่มีความเป็นตัวของตัวเอง... ยามที่มองผ่านรูปภายนอกของงานเหล่านั้นเพื่อเข้าไปแสวงหาแรงผลักดันอันเป็นความบังคาลใจของช่างเหล่านั้นแล้ว เราก็จะพบแนวความคิดของอินเดีย

เอเดรียน สนอดกราส แพลโดย ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ^๒ กล่าวถึงลักษณะของปราสาทขอม ความว่า ...ถ้าเราเข้าใจเรื่องสิ่งก่อสร้างได้อย่างถูกต้อง เราจะต้องเป็นว่ามันเป็นสิ่งที่ตอบสนองความต้องการทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ สิ่งก่อสร้างมีหน้าที่อยู่ ๒ ประการ ได้แก่ มีหน้าที่ “ด้านประโยชน์ใช้สอย ความมั่นคงแข็งแรงและทำให้เราชื่นชมยินดี” อันเป็นการสนองความต้องการทางกายและทางจิตที่สัมพันธ์กันอยู่ตลอดจนสนองความต้องการทางอารมณ์ และทางสุนทรียภาพ และอีกประการหนึ่งก็เพื่อรับใช้มนุษย์ในทางปัญญา โดยส่งเสริมให้เราพิจารณาหลักการต่างๆ ที่อยู่เหนือประสบการณ์ของเราให้ถ่องแท้

^๑ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

^๒ เอเดรียน สนอดกราส, สัญลักษณ์แห่งพระศูล, แพลโดย ภัทรพร สิริกาญจนและคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิซกการ, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

๒.๑.๒ ความหมาย

ศิลปะแบบบายอน (พ.ศ.๑๗๒๐-๑๗๘๐)^๓ หมายถึง ศิลปะแบบมีลักษณะที่พิเศษ ได้แก่ มีภาพจำหลักที่ส่วนมากจะเป็นเรื่องราวของประวัติศาสตร์ ภาพของชีวิตต่างๆ ไป ได้แก่ ปราสาทนาคพัน ปราสาทตาพรหม ปราสาทบันทายกุกี ปราสาทบายอน ปราสาทฉมาร์ ปราสาทพระขรรค์ ปราสาทตาสม และปราสาทตาเนียะ ประเทศไทยพบเห็นศิลปะแบบนี้ได้ที่ ปราสาทตาเหมือน จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทโคกปราสาท จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี ปราสาทปราสาทสามยอด จังหวัดลพบุรี กำแพงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี พระปรางค์วัดกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรี พระปรางค์วัดพระพายหลวง จังหวัดสุโขทัย

ศิลปะแบบบายอนมีลักษณะพิเศษ คือ ได้มีพัฒนาการสืบเนื่องมาจากศิลปะแบบบาปวน และศิลปะแบบนครวัด หรือที่เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีว่า “ศิลปะแบบบายอน” นั้น พระองค์ทรงยึดเอาศูนย์กลางแห่งลักษณะเฉพาะดังกล่าวจากพุทธสถานที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์คือ “ปราสาทบายอน” มาเป็นชื่อเรียกรูปแบบศิลปะ อันนับเป็นการแสดงออกถึงพัฒนาการอย่างต่อเนื่องของพุทธศาสนาลัทธิมหายานจากบาปวน ในปี พ.ศ. ๑๕๖๐-๑๖๓๐ และนครวัด ในปี พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๑๕ ฟิลิปป์ สแตร์น (Phillipe Starne) นักประวัติศาสตร์ศิลป์กล่าวไว้ว่า “เราอาจรู้จักศิลปะของแบบบายอนได้ จากอาการแสดงความรู้สึกที่เร้นลับและใบหน้าที่ยิ้ม” ซึ่งหมายถึง การใส่ความรู้สึกลงในประติมากรรม อันเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญของศิลปะแบบบายอน

คำว่าบายอน อาจเพี้ยนมาจากคำว่า “โพชนนต์” อันเป็นมหาปราสาทขององค์อัมรินทร์ หรือพระอินทร์ สถิตสถานอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่ง “ปราสาทบายอน” ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นี้ กลับเป็นศูนย์กลางของศิลปะแบบบายอน สร้างเป็นองค์ปราสาทจำหนักรูปพระโพธิสัตว์ทั้งสี่ทิศ แสดงให้เห็นความขริบขลิบและแย้มพระสรวลอย่างลึกลับที่เรียกว่า “ยิ้มแบบบายอน” อยู่กลางเมืองนครธรรม (Angkor Tom) ที่แปลว่า “เมืองใหญ่” มีรูปอสูรและเทวะชัคนาคอยู่หน้าประตูเมือง

รูปแบบศิลปะแบบบายอนได้เข้ามามีอิทธิพลในสยามประเทศตั้งแต่ครั้งก่อนกรุงสุโขทัย เนื่องจากการแผ่พระราชอำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งเชื่อว่าน่าจะเข้ามาทางแถบภาคอีสานโดยสร้าง “วิมายะปุระ” หรือปราสาทหินพิมาย ที่จังหวัดนครราชสีมา โดยสร้างอโรคยาศาลา หรือสถานพยาบาลเล็กๆ เรียงรายจากนครธรรมจนถึงพิมาย^๔ โดยสังเกตเห็นได้จากปริมาณของศาสนสถาน และรูปเคารพในลัทธิตันตริยานในรัชกาลของพระองค์มีจำนวนมากว่าศิลปะที่สร้างขึ้นมาก่อนหน้านี้รวมกัน ศิลปะบายอนจึงเป็นศิลปะที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์แทบทั้งสิ้น แต่เป็นที่น่าเสียดายว่ามีเพียงปริมาณแต่ด้อยคุณภาพ สังเกตได้จากอโรคยาศาลาหรือกุฎิฤๅษีที่มีโครงสร้างไม่แข็งแรงอาจเป็นเพราะการใช้ศิลาแลงที่ไม่มีคุณภาพ หรืออาจจะเป็นเพราะความรีบเร่งของช่างที่ทำให้ตัวปราสาทพังทลายลงได้ง่าย ศิลปะแบบนี้มีลักษณะที่พิเศษ ได้แก่ มีภาพจำหลักที่ส่วนมากจะเป็นเรื่องราวของประวัติศาสตร์ ภาพของการดำเนินชีวิตต่างๆ ไป

^๓ ศิลปะแบบบายอน (พ.ศ.๑๗๒๐-๑๗๘๐) [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.oceansmile.com/KHM/AngkorArt.htm> (เมื่อ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๑)

^๔ ราม วัชรประดิษฐ์. กำเนิดพระพุทธรูปสมัยลพบุรี ศิลปะแบบบายอน, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://m.facebook.com/493662610713040/photos/กำเนิดพระพุทธรูปสมัยลพบุรี-ศิลปะแบบบายอนเราอาจรู้จักศิลปะขอมแบบบายอนได้-จากอาการแส/886072688138695/> (๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒)

๒.๑.๓ หลักการสำคัญ

วัฒนธรรมของศาสนาฮินดูที่ถ่ายโอนมาจากอินเดียมีผลอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของชาวขอม ดังจะเห็นได้จากงานสถาปัตยกรรมประเภทปราสาทขอมที่สะท้อนถึงแนวคิดแบบประเพณีนิยมหรือคติสัญลักษณ์ที่สำคัญของฮินดู ยังผลให้ปราสาทขอมนั้นมีเพียงแต่มีหน้าที่ด้านประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ หากแต่ยังสนองถึงความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนาและทางสุนทรียภาพอีกด้วย ซึ่งแนวคิดแบบประเพณีนิยมหรือคติสัญลักษณ์ที่สำคัญของฮินดูที่มีอิทธิพลต่อชนชาติขอมส่งผลต่องานสถาปัตยกรรม สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประการหลัก ได้แก่

๑) ภูมิจักรวาล

๑.๑) ภูมิจักรวาล

อนุวิทย์ เจริญศุกกุล^๕ กล่าวถึงแนวความคิดแบบประเพณีนิยมเรื่องภูมิจักรวาล ความว่า

...เรื่องภูมิจักรวาลของฮินดูจะมีชมพูทวีปเป็นศูนย์กลาง มีทิวเขารูปวงแหวนล้อมชมพูทวีปนี้อยู่ ๗ ชั้น สุดเขตจักรวาลจะเป็นกำแพงหินมหาล้อมรอบไว้ ในระหว่างช่วงคั่นของโครงสร้างเหล่านั้นจะมีมหาสมุทรคั่นแบ่งไว้ ๗ ห้วง ณ ศูนย์กลางของชมพูทวีปนี้เองจะเป็นที่ตั้งของเขาพระสุเมรุ ศูนย์แกนของจักรวาลที่พระอาทิตย์ พระจันทร์และดวงดาวทั้งหลายจะโคจรรอบเขาพระสุเมรุนี้ ยอดเขาพระสุเมรุจะเป็นนครของเทพล้อมด้วยโลกบาลอยู่ทั้ง ๘ ทิศ

ธิดา สาระยา^๖ กล่าวถึงแนวความคิดแบบประเพณีนิยมเรื่องภูมิจักรวาล ความว่า

...ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าเขาพระสุเมรุ คือ แกนกลางโลก จึงนิยมสร้างศาสนสถาน เป็นตัวแทนและเป็นศูนย์กลางล้อมรอบด้วยกำแพงเลยออกไปคือ สระน้ำ หรือบ่อน้ำ เปรียบดั่งมหาสมุทรที่สี่พันนคร

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา^๗ ได้ทำการเปรียบเทียบคติภูมิจักรวาล ในคติฮินดูและพุทธกับงานสถาปัตยกรรม ไว้ดังนี้

...ตอนบนของรูปเป็นแผนที่ภูเขาหิมาลัย ซึ่งหลวงจีนเฮียว เน็น ชิง เป็นผู้เขียนขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในรูปดังกล่าวจะเห็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายสำคัญๆ หลายสายไหลลงมาจากภูเขาหิมาลัยอย่างชัดเจน... ถ้าเขียนรูปตัดจากแผนที่นี้ก็จะได้รูปภูมิจักรวาล ซึ่งคือรูปถัดลงมาและหากเปรียบเทียบภูมิจักรวาลดังกล่าวกับรูปจำลองของงานสถาปัตยกรรมที่สำคัญ เช่น นครวัด ก็จะทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบทั้งสองอย่างชัดเจน

การออกแบบปราสาทขอม คือการจำลองภูมิจักรวาลมาไว้บนพื้นพิภพ ปราสาท (ปราสาท) ประธาน เปรียบดั่ง เขาพระสุเมรุ เป็นแกนจักรวาล บาราย เปรียบดั่ง มหาสมุทรที่รายล้อม เขาพระสุเมรุ กล่าวว่างค์ปราสาทต่างก็มีมิติของโลกภูมิซ้อนอยู่ในทางดิ่งอยู่อีกมิติหนึ่ง นั่นคือ มิติ

^๕ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, หน้า ๔๔.

^๖ ธิดา สาระยา, เมืองประวัติศาสตร์ เมืองพิมาย เขาพระวิหาร เมืองอุบล เมืองศรีสัชชนาลัย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗-๒๘.

^๗ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, น้ำ: บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพฯ: เอ็นเอสพีพริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๙), หน้า ๓๐.

ตามแนวแกนตั้งขององค์ปราสาทก็ในระดับชั้นดินจะเป็นบาดาล ส่วนกลางจะเป็นสัญลักษณ์ของโลกมนุษย์ และส่วนยอดจะเป็นโลกสวรรค์ของเทพทั้งปวง^๘

และหากพิจารณาอีกมิติตามแนวแกนราบจะพบว่า บริเวณศาสนสถานขอม ก็คือบริเวณโลกสวรรค์ของเทพเจ้า แยกจากบริเวณโดยรอบซึ่งถือเป็นโลกมนุษย์ โดยมีสะพานนาคราช (สะพานทางเดินที่มีราวเป็นรูปตัวพญานาค) เป็นสะพานเชื่อมระหว่างสองโลก

สะพานนาคราช เป็นสะพานเชื่อมโลกมนุษย์กับเทพเจ้าเพราะในความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลของฮินดู สะพานที่เชื่อมระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า คือสายรุ้ง ในเอเชียตะวันออกเฉียงและอินเดีย มักจะเปรียบเทียบกับงู (นาค) หลากสี^๙

หากพิจารณาถึงภูมิจักรวาล จะพบว่ารอบๆ เขาพระสุเมรุ ก็คือ มหาสมุทร คติสัญลักษณ์การนำนาคหรือพญานาค มาเป็นสื่อแทนมหาสมุทร (โลกบาดาล) สอดคล้องกับแนวคิดของ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ที่กล่าวว่า พญานาคหรือนาค ก็คือสัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำ นั่นเอง

แนวคิดมิติตามแกนราบของปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ซึ่งนับถือพระศิวะ เป็นเทพสูงสุด ซึ่งประทับ ณ ยอดเขาไกรลาส ซึ่งในคติทางพราหมณ์ ถือว่าเขาไกรลาสเป็นส่วนหนึ่งร่วมกับเขาพระสุเมรุ ปรากฏในคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง^{๑๐}

แนวคิดประเพณีนิยมเรื่องภูมิจักรวาลสืบเนื่องจากการนับถือเทพเจ้าของวัฒนธรรมฮินดู ในการกำหนดลักษณะของที่ประทับของปวงเทพ และวิธีการเชื่อมโยงของโลกทั้งสาม คือโลกสวรรค์ของเทพเจ้า โลกมนุษย์ และโลกบาดาล

๑.๒) เทพประจำทิศ ตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ถือว่ามีเทพผู้รักษาประจำทิศทั้งแปดทิศ คือทิศหลักสี่ทิศ และทิศย่อยอีกสี่ทิศ คัมภีร์ปุราณะ กล่าวว่า เทพผู้รักษาทิศทั้งแปดนี้สถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ ส่วนในคัมภีร์ อัคนิ-ปุราณะ กล่าวถึงเทพประจำทิศเพิ่มขึ้นอีกสองทิศ คือทิศเบื้องบน และทิศเบื้องล่าง^{๑๑}

สรเชต วรรคามวิชัย^{๑๒} กล่าวถึงรายละเอียดของเทพประจำทิศทั้งสิบทิศ ความว่า

๑. ทิศตะวันออก มีพระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณเป็นพาหนะ เป็นผู้รักษา
๒. ทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีพระอัคนีทรงแรดเป็นพาหนะ เป็นผู้รักษา
๓. ทิศใต้ มีพระขันธกุมาร ทรงนกยูงเป็นพาหนะ เป็นผู้รักษา
๔. ทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีพระนฤติ ทรงรากบสเป็นพาหนะ เป็นผู้รักษา
๕. ทิศตะวันตก มีพระวรุณ ทรงนาคหรือทรงหงส์เป็นพาหนะเป็นผู้รักษา
๖. ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีพระพาย ทรงกวางหรือทรงม้าเป็นพาหนะ เป็นผู้รักษา
๗. ทิศเหนือ มีท้าวภเวณหรือเวศสุวัณทรงสิงห์ เป็นพาหนะเป็นผู้รักษา
๘. ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีพระอิสาน ทรงโคเป็นพาหนะ เป็นผู้รักษา
๙. ทิศเบื้องบน มีพระพรหม เป็นผู้รักษา

^๘ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, หน้า ๔๕.

^๙ กรมศิลปากร, ปราสาทพนมรุ้ง, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๑), หน้า ๒๘.

^{๑๐} โชติ ภัลยาณมิตร, พจนานุกรม สถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง, (กรุงเทพฯ: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘), หน้า ๑๓๒.

^{๑๑} สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว., พนมรุ้ง, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๑๕๔.

^{๑๒} สรเชต วรรคามวิชัย, ประสาทหินพนมรุ้ง, (บุรีรัมย์: เรวัตการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘๓.

๑๐. ทิศเบื้องล่าง มีพระยม ทรงกระป้อ เป็นพาหนะ เป็นผู้รักษา

แนวคิดประเพณีนิยมเรื่องเทพประจำทิศ สืบเนื่องจากการนับถือพระศิวะและปางเทพ ทำให้เกิดพิธีบวงสรวงบูชาเทพประจำทิศกระทำเพื่อขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อเฉลิมฉลองความสำเร็จ และในโอกาสสำคัญอื่นๆ และส่งผลให้เกิดการสลักลวดลายเทพประจำทิศยังส่วนประณีตทางสถาปัตยกรรมประดับตามตำแหน่งทิศของเทพผู้รักษาแต่ละองค์ ส่วนประณีตทางสถาปัตยกรรมที่มีการสลักหินเป็นลวดลายรูปเทพประจำทิศ ได้แก่ ทับหลัง กลิบบนุน เป็นต้น

๒) ลัทธิเทวราชา

๒.๑) กษัตริย์แห่งภูเขาและจักรวาล

ด้านสังคมวัฒนธรรมยอมรับแนวคิดการนับถือเทพเจ้า อาทิ พระศิวะ พระวิษณุ (พระนารายณ์) พระพรหม เป็นต้น จากวัฒนธรรมอินเดีย โดยชาวฮินดูถือว่าพระศิวะเกิดก่อนทุกอย่าง เกิดก่อนโลก เกิดก่อนมนุษย์ เกิดก่อนเทวดา เป็นพระเจ้าผู้สร้างทุกอย่าง เป็นต้นกำหนดตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ถือว่ามีเทพผู้รักษาประจำทิศทั้งแปดทิศ คือทิศหลักสี่ทิศ และทิศย่อยอีกสี่ทิศ คัมภีร์ปุราณะ กล่าวว่า เทพผู้รักษาทิศทั้งแปดนี้สถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ ส่วนในคัมภีร์ อัคนิ-ปราณะ กล่าวถึงเทพประจำทิศเพิ่มขึ้นอีกสองทิศ คือทิศเบื้องบนและทิศเบื้องล่าง^{๑๓}

แนวคิดประเพณีนิยมเรื่องเทพประจำทิศ สืบเนื่องจากการนับถือพระศิวะและปางเทพ ทำให้เกิดพิธีบวงสรวงบูชาเทพประจำทิศกระทำเพื่อขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อเฉลิมฉลองความสำเร็จ และในโอกาสสำคัญอื่นๆ และส่งผลให้เกิดการสลักลวดลายเทพประจำทิศยังส่วนประณีตทางสถาปัตยกรรมประดับตามตำแหน่งทิศของเทพผู้รักษาแต่ละองค์ ส่วนประณีตทางสถาปัตยกรรมที่มีการสลักหินเป็นลวดลายรูปเทพประจำทิศ ได้แก่ ทับหลัง กลิบบนุน เป็นต้น

ตี.จี.อี. ฮอลล์^{๑๔} กล่าวถึงแนวคิดแบบประเพณีนิยมหรือคติสัญลักษณ์เรื่องกษัตริย์แห่งภูเขาและจักรวาล ความว่า

ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ตามจารึกสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ หลักที่เรียกกันว่า จารึกสตอกกัทธัม ซึ่งหลุยส์ ฟิโนต์ แปลไว้เมื่อ ค.ศ.๑๙๑๕ พระองค์เริ่มรัชกาลที่ยาวนานด้วยการสร้างเมืองหลวงชื่อว่า “อินทรปุระ” พระองค์ได้พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อ “ศิวไกวัลย์” มารับราชการ พราหมณ์ผู้นี้ ได้มากลายเป็นนักพรตคนแรกของความเชื่อแบบใหม่ คือ “ลัทธิเทวราชา” หรือการถือว่ากษัตริย์คือพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นแบบหนึ่งของลัทธิการ บูชาพระศิวะที่มีหลักอยู่ว่า ต้องบูชาเทวสิงค์ในฐานะที่เป็นบุคลิภาพอัน ศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์ และได้ถ่ายทอดมาถึงพระองค์จากพระศิวะโดยผ่าน ทางสื่อกลาง คือ พราหมณ์ผู้เป็นพระประจำองค์กษัตริย์ ความรุ่งเรือง ของอาณาจักรขึ้นอยู่กับราชสิงค์อัน สำคัญนี้ วิหารที่เก็บศิวสิงค์ต้องอยู่บนยอด เขา เป็นทำนอง “ภูเขาวิหาร” อาจจะเป็นภูเขาธรรมชาติ หรือจำลองขึ้นก็ได้ที่ตั้ง อยู่กลางนครหลวง ที่ตรงนี้จะได้รับการเชื่อถือว่าเป็น “แกนแห่งจักรวาล”

ตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เป็นต้นมาและต่อมาอีกหลายศตวรรษ ถือว่าเป็นหน้าที่ของกษัตริย์เขมรทุกองค์ที่จะสร้างภูเขาวิหารขึ้น เพื่อพิทักษ์ รักษาราชวงศ์

^{๑๓} สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว., พนมรุ้ง, หน้า ๑๕๔.

^{๑๔} ตี.จี.อี. ฮอลล์, ๒๕๒๖, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม ๑, แปลโดย วรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐), หน้า ๑๖๐.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา กล่าวถึงแนวคิดแบบประเพณีนิยมหรือคติ สัญลักษณ์เรื่อง กษัตริย์แห่งภูเขาและจักรวาล ความว่า^{๑๕}

เขมรโบราณซึ่งเลียนแบบจากอินเดีย กษัตริย์มีบทบาทเทียบ เท้าเทพเจ้าบนยอดภูเขา ด้วยเหตุนี้พระเจ้าแผ่นดินเขมรจึงปราบดาภิเษก เป็น "กษัตริย์แห่งภูเขาและจักรวาล" นอกจากนี้ กษัตริย์เขมรยังทรงเทียบ พระองค์กับพระศิวะผู้ประทับบนยอดเขาไกรลาส ดังจะเห็นได้จากการ ประดิษฐานศิวลึงค์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระศิวะไว้บนยอดปราสาทหินโดย ที่จริงศิวลึงค์เองก็มี ความหมายเทียบได้กับ เขาพระสุเมรุ ทั้งสองสิ่งมีน้ำไหล จากยอดบนลงมาสู่ที่รองรับข้างล่าง ในกรณี ของศิวลึงค์มีฐานที่เรียกว่า โยนี ซึ่งเป็นคำหมายถึง อวัยวะเพศหญิง เป็นจุดกำเนิดแห่งชีวิตและสิ่ง เดียว กับศิวลึงค์ ทั้งเขาพระสุเมรุและศิวลึงค์จึงเป็นสัญลักษณ์ของการออกดอกออก ผลของพืช สัตว์ และมนุษย์

ธิดา สาระยา^{๑๖} กล่าวถึงแนวคิดแบบประเพณีนิยมลัทธิเทวราชาความว่าลัทธิเทวราชา เป็นเสมือนอุดมการณ์ทางด้านศาสนาความเชื่อของรัฐ ใหม่ที่สร้างพระราชอำนาจของกษัตริย์ให้เป็น เทพกษัตริย์ เห็นคนต่างเผ่า ต่างความเชื่อ ลัทธิเทวราชผสมผสานกับการนับถือพระศิวะในศาสนา ฮินดู ตลอดจนการนับถือบรรพบุรุษและลัทธิภูเขาคือได้กลายเป็นลัทธิของ เทวราชาในนามของ "ลัทธิ เทวราชา" พรหมณ์ประกอบพิธีความเป็นเทพ เจ้ากษัตริย์ในโอกาสสำคัญ อาทิ วาระการขึ้นครองราช สมบัติ วาระการ สถาปนาราชธานีใหม่ และถือเป็นธรรมเนียมว่าต้องสถาปนา ศิวลึงค์อันศักดิ์ สิทธิ์ที่ สถิตสาระแห่งความเป็นกษัตริย์ไว้บนที่สูง เช่น ศูนย์กลางเมือง ศูนย์ กลางแผ่นดินหรือบนภูเขาอัน ศักดิ์สิทธิ์แห่งจักรวาล

๒.๒) ศิวลึงค์

จากแนวคิดลัทธิเทวราชา ที่กำหนดใช้อวัยวะเพศชาย หรือ ลึงค์ เป็นรูปเคารพสื่อถึง องค์ เทพเจ้า เช่น ศิวลึงค์ หมายถึงองค์พระศิวะ โดยลักษณะของศิวลึงค์ที่มีการสร้างขึ้นนั้นมี ลักษณะแฉงถึงเทพเจ้าที่สำคัญ ๓ องค์ของลัทธิไศวนิกาย ได้แก่ พระพรหม พระวิฆณุและพระศิวะ ซึ่ง เรียกว่า ตรีมูรติ

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ กล่าวถึงนัยของตรีมูรติ ความว่า^{๑๗} ตรีมูรติ ประกอบด้วย ส่วนสูงสุด ซึ่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซึ่งเรียก ว่า พรหมภาค หมายถึง ผู้สร้าง ส่วนที่สองเป็นรูปแปดเหลี่ยม เรียกว่า วิฆณุภาค หมายถึงพระวิฆณุ คือผู้รักษา ส่วนที่สามซึ่งเป็นส่วนยอดรูปทรง กระบอก เรียกว่า รุทราภาค หรือบุษยามภาค หมายถึง พระรุทร หรือพระศิวะ คือผู้ทำลาย

๒.๑.๔ ประเภท/องค์ประกอบ

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ส่วนฐาน

โดยทั่วไปแล้วปราสาทขอม มักตั้งอยู่บนฐานบัวเดี่ยวๆ ต่อมาในสมัยของศิลปะแบบ บายน ฐานบัวนี้ได้พัฒนามาเป็นรูปแบบเฉพาะที่เรียกว่า "ฐานบัวลูกฟัก" หมายถึง ฐานบัวที่มีการ ประดับท้องไม้ด้วยแถบสี่เหลี่ยมคล้ายกับลูกฟัก

^{๑๕} สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, **น้ำ : บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย**, หน้า ๒๘-๓๐.

^{๑๖} ธิดา สาระยา, **เมืองประวัติศาสตร์ เมืองพิมาย เขาพระวิหาร เมืองอูบล เมืองศรีสัชนาลัย**, หน้า ๒๕๗.

^{๑๗} สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, **ม.ร.ว., พนมรุ้ง**, หน้า ๙๐.

ส่วนกลาง

ได้แก่ ส่วนของอาคารทรงสี่เหลี่ยม ภายในเป็นห้องประดิษฐานรูปเคารพ เรียกว่า "ห้องครมคฤหะ" (หรือเรือนธาตุ) ส่วนนี้จะทำเป็นอาคารเพิ่มมุม เพื่อจะออกมุข และรับกับซุ้มประตูทางเข้า ด้านหน้าของห้องครมคฤหะมีที่ยื่นออกมาเรียกว่า มณฑป มีตัวเชื่อมส่วนนี้เรียกว่าอันตรालะ (มุขกระสัน) ส่วนของประตูมืองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

๑) **เสาดิตถ์ผนัง** คือ วงกบกรอบประตู เป็นเสาสี่เหลี่ยมรองรับน้ำหนักของส่วนบน นิยมสลักลวดลายอย่างงดงาม เช่น ลายก้านต่อดอก

๒) **เสาประดับกรอบประตู** จะอยู่ด้านหน้าวงกบกรอบประตู ทำขึ้นเพื่อการประดับตกแต่งมากกว่าการรับน้ำหนัก ดังนั้น ตัวเสาประดับกรอบประตูจึงใช้เป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่ง ในการกำหนดอายุของศาสนสถานแห่งนั้นๆ ตามหลักของวิวัฒนาการทาง ศิลปะ เช่น ในระยะแรกจะเป็นเสากลมแบบ อินเดีย ต่อมาทำเป็นเสาแปดเหลี่ยม รวมทั้งการแบ่งส่วนของเสาและการสลักลวดลาย ก็บอกถึงวิวัฒนาการได้เช่นกัน

๓) **ทับหลัง** หมายถึง แท่งหินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่อยู่เหนือกรอบประตูทางเข้า ในลักษณะเดียวกับชื่อ เพื่อรับน้ำหนักของชั้นหลังคา ทับหลังมี ๒ ประเภท คือ ทับหลังจริง ซึ่งอยู่ชั้นใน ทำหน้าที่รับน้ำหนักชั้นหลังคาอย่างแท้จริง และทับหลังประดับ ซึ่งอยู่ชั้นนอก เป็นงานประดับสถาปัตยกรรม ซึ่งนิยมสลักลวดลาย และภาพเล่าเรื่องต่างๆ ทับหลังจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง ในการกำหนดอายุศาสนสถานแห่งนั้น และเป็นตัวบอกได้ว่า ศาสนสถานนั้นสร้างขึ้นในศาสนา และลัทธิใด โดยเฉพาะชั้นที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ทับหลังที่อยู่ด้านหน้าของห้องครมคฤหะ เหตุที่เชื่อว่าทับหลังใช้เป็นตัวกำหนดอายุได้ดีที่สุด เพราะส่วนใหญ่จะสร้างขึ้น พร้อมกับตัวปราสาท และสลักด้วยศิลา จึงเป็นสิ่งที่ยังคงถาวร รวมทั้งมีภาพเล่าเรื่อง และลวดลายประดับ ที่สามารถบอกวิวัฒนาการได้เป็นอย่างดี

๔) **หน้าบัน** คือ ส่วนของหลังคา รูปทรงสามเหลี่ยมเหนือทับหลัง ในลักษณะเดียวกับหน้าจั่ว ตัวกรอบหน้าบันนิยมทำเป็นตัวนาค และเศียรนาค เรียกว่า **ซุ้มโค้งเข้าโค้งออกแบบขอม** หน้าบันนิยมสลักลวดลาย และภาพเล่าเรื่อง โดยทั่วไปจะสัมพันธ์กับภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง ซึ่งใช้เป็นตัวบอกอายุสมัย และบ่งบอกว่า เป็นศาสนสถานในศาสนาและลัทธิใด ด้วยเช่นกัน

ส่วนยอด

ได้แก่ ส่วนยอดของปราสาทเหนือส่วนเรือนธาตุขึ้นไป ที่ทำเป็นหลังคาซ้อนชั้นลดหลั่นกัน เรียกว่า "ชั้นวิมาน" หรือ "ชั้นบันฑูร" โดยทั่วไปจะมี ๕ ชั้น แต่ละชั้นมีนาคปัก หมายถึง หัวพญานาคประดับที่มุมประธาน แต่ละด้านประดับด้วย "บันฑูร" หมายถึง รูปจั่ว หรือซุ้มหน้าต่างเป็นรูปสัญลักษณ์ของวิมานซึ่งเป็นที่สถิตของเทวดา ส่วนยอดสุดเป็นรูปกลีบบัวเรียก บัวทรงกลมรองรับส่วนยอดที่เรียกชื่อว่า กลศ (กะ-ละ-สะ) มีรูปร่างคล้ายหม้อน้ำเทพมนตร์ในศาสนาฮินดู^{๑๔}

^{๑๔} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=30&chap=3&page=t30-3-infodetail 04.html> (๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

๒.๑.๕ กระบวนการ/วิธีการ

๑) ความหมาย คำว่า “ปราสาท” (Prasada) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” หรือ “เรือนธาตุ” และมีหลังคาเป็นชั้นซ้อนกันหลายชั้นเรียกว่า “เรือนชั้น” หลังคาแต่ละชั้นนั้น เป็นการย่อส่วนของปราสาท โดยนำมาซ้อนกันในรูปของสัญลักษณ์ แทนความหมายของเรณูฐานันดรสูง อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา ดังนั้น ปราสาทจึงหมายถึง อาคารที่เป็นศาสนสถาน เพื่อประดิษฐานรูปเคารพ และการทำพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ใช่พระราชมณเฑียร อันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้จึงมีความแตกต่างในเรื่องของวัสดุ กล่าวคือ ปราสาทที่เป็นศาสนสถานนั้น สร้างด้วยวัสดุ ที่มั่นคงแข็งแรง ประเภทอิฐหรือหิน ส่วนพระราชมณเฑียร ที่ประทับของพระมหากษัตริย์ สร้างด้วยไม้ทั้งสิ้น

“ปราสาทขอม” หมายถึง อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอม หรือเขมรโบราณ เพื่อใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนาิกายมหายาน ส่วนคำว่า “ปราสาทขอมในประเทศไทย” นั้น หมายถึง อาคารทรงปราสาทในวัฒนธรรมขอม ที่พบในดินแดนไทยในปัจจุบัน ซึ่งดินแดนเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม รวมทั้งบางส่วนได้มีการรับอิทธิพลทางศาสนา และงานศิลปกรรมขอมมาสร้างโดยคนในท้องถิ่น แต่เดิมมักเรียกงานศิลปะของวัฒนธรรมขอมในประเทศไทยว่า “ศิลปะลพบุรี” เนื่องจากเชื่อว่า เมืองลพบุรี เคยเป็นเมืองศูนย์กลางของขอมในประเทศไทย ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ และมีลักษณะของงานศิลปกรรมบางอย่าง ที่แตกต่างจากศิลปะขอม แต่ในปัจจุบันนิยมเรียกว่า “ศิลปะขอมที่พบในประเทศไทย” เพราะเป็นคำรวมที่ครอบคลุมพื้นที่และระยะเวลามากกว่า กล่าวคือ พื้นที่ของประเทศไทย ที่รับวัฒนธรรมขอมอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘

๒) ที่มาของรูปแบบ อาคารทรงปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนั้น มีที่มาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดียได้สร้างปราสาทขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนา เรียกว่า เทวาลัย โดยสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาซ้อนชั้นขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการประดับอาคารจำลอง สามารถแยกออกเป็น ๒ สายวัฒนธรรม ได้แก่ อินเดียภาคเหนือ เรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียภาคใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือ ปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคาร จำลองจากรูปแบบของปราสาทขอม ในระยะแรกเชื่อกันว่า ได้รับอิทธิพลของทรงศิขร จากอินเดียภาคเหนือ ส่วนทรงวิมานนั้น ส่งอิทธิพลมายังศิลปะชวา ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอารูปแบบทั้ง ๒ สายวัฒนธรรม มาผสมผสานกัน จนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น

๓) คติการสร้าง การสร้างอาคารทรงปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่า เทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้น เพื่อประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่น มีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ถัดออกมามีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้นก็หมายถึง สวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็น

ที่สถิตของเทพเจ้า จึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โต และใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน

๔) ความสำคัญ ด้วยเหตุที่ปราสาทขอมคือ ศูนย์กลางของจักรวาล ดังนั้น ตัวปราสาทและเขตศาสนสถานจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และใช้ในความหมายที่เป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชน ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ และใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในศาสนาฮินดูจะมีพรหมณ์เป็นผู้ทำพิธี เช่น การสร้างน้ำรูปเคารพที่อยู่ภายในห้องครรภคฤหะ น้ำที่สร้างแล้วจะไหลออกมาทางท่อน้ำเรียกว่า ท่อโสมสูตร ซึ่งต่อออกมาภายนอกตัวปราสาท เพื่อที่ชาวบ้านจะได้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ไปใช้ นอกเหนือจากปราสาทที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว การสร้างสระน้ำและบาราย (สระน้ำขนาดใหญ่) ก็เป็นส่วนหนึ่งของปราสาท เพื่อเป็นอ่างเก็บน้ำ สำหรับชุมชน ในการอุปโภคบริโภค ดังนั้น การสร้างปราสาทจึงเป็นภาระสำคัญของพระมหากษัตริย์ ที่เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ต้องสร้างขึ้น เพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษ หรือให้แก่พระองค์เอง และสร้างบารายให้แก่ประชาชน การสร้างปราสาทที่มีขนาดใหญ่จึงแสดงให้เห็นถึงบุญบารมี และพระราชอำนาจของกษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วย

๕) ความเกี่ยวเนื่องระหว่างปราสาทกับศาสนา โดยทั่วไปศาสนสถานในศิลปะขอม จะสร้างขึ้น เนื่องในศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางแห่ง หรือบางสมัยเท่านั้น ที่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น ปราสาทที่สร้างขึ้นในศิลปะแบบบายนทั้งหมด เพราะในขณะนั้นมีการเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายานแล้ว วิธีสังเกตว่า ศาสนสถานแห่งนั้นๆ สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา และลัทธิใด ดูได้จากรูปเคารพ ที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญ ถ้าไม่ปรากฏรูปเคารพ ให้ดูได้จากภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง โดยเฉพาะทับหลังประดับด้านหน้าของห้องครรภคฤหะ จะเป็นตัวบอกได้ดีที่สุดในส่วนของปราสาทที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดูแยกออกเป็น ๒ ลัทธิ ได้แก่ "ไสวณิกาย" คือ การบูชาพระอิศวร หรือพระศิวะเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง และ "ไวษณพนิกาย" คือ การบูชาพระนารายณ์ หรือพระวิษณุเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทนครวัด ส่วนปราสาทหินพิมาย และกลุ่มปราสาทรุ่นหลัง ในศิลปะแบบบายน ที่พบทางภาคกลางของประเทศไทยทั้งหมดนั้น สร้างขึ้น เนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี

๖) วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง การสร้างปราสาทในวัฒนธรรมขอมจะใช้วัสดุประเภทไม้ อิฐ หิน (ส่วนใหญ่ เป็นหินทราย) และศิลาแลงในการก่อสร้าง

๖.๑) ไม้ ถือเป็นวัสดุพื้นฐานที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารโดยทั่วไป จากหลักฐานการสร้างปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในอินเดีย ระยะเวลาเริ่มแรกนั้นสร้างด้วยไม้ แต่ไม่เป็นวัสดุที่ผุพังได้ง่าย จึงไม่เหลือหลักฐานให้ศึกษา ต่อมาจึงก่อด้วยอิฐหรือหิน แต่ก็ยังสังเกตได้ว่า อาคารหรือลวดลายในระยะแรกนั้น มักสร้างหรือสลักเลียนแบบเครื่องไม้ อาคารในวัฒนธรรมขอมก็เช่นเดียวกัน ระยะแรกพบว่า สร้างเลียนแบบเครื่องไม้ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางอย่างใช้ไม้เป็นส่วนประกอบ เช่น กรอบประตู ประตู หน้าต่าง เพดาน รวมทั้งโครงหลังคาที่เป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้องก็มี

๖.๒) อิฐ เป็นวัสดุที่ใช้สร้างปราสาทขอมในระยะแรกเริ่ม ได้แก่ สมัยก่อนเมืองพระนคร ถึงสมัยเมืองพระนครตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔) ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ จึงเริ่มมีความนิยมสร้างปราสาทด้วยหินทราย วิธีการก่ออิฐในปราสาทขอมนั้น จะมีลักษณะเฉพาะคือ ใช้อิฐขนาดเล็ก การก่อเป็นแบบไม่สอปูน มีการขัดแผ่นอิฐก่อนนำมาเรียง ต่อกันแน่นจนแทบเป็นแผ่นเดียวกัน โดยสันนิษฐานว่า เชื่อมด้วยยางไม้ เสร็จแล้วจะขัดผิวอิฐจนเรียบ ในส่วนที่ต้องการลวดลาย

จะสลักลงไปบนเนื้ออิฐส่วนหนึ่ง และอีกส่วน หนึ่งจะปั้นปูนทับลงไป ปราสาทที่สร้างด้วยอิฐมีส่วนที่ใช้ หินประกอบด้วย ได้แก่ ส่วนของกรอบประตู เสา และทับหลัง

๖.๓) หิน ที่ใช้กันทั่วไป ได้แก่ หินทราย เพราะเป็นวัสดุที่มีความมั่นคงแข็งแรง หา ได้ง่าย สลักลวดลายง่าย และมีความงดงาม จึงได้รับความนิยมนำมาสร้างปราสาทขอมมากที่สุด การ นำวัสดุประเภทหินมาใช้สร้างปราสาทนั้น ช่างขอมรู้จักมาแล้วตั้งแต่ในยุคแรกเริ่ม เช่นเดียวกับอิฐ แต่ ในระยะแรก นำมาใช้ประกอบ เพื่อความมั่นคงแข็งแรง เช่น ทำเป็นส่วนฐานอาคาร เสา กรอบประตู ทับหลัง การสร้างปราสาทด้วยหินทรายเริ่มได้รับความนิยมในสมัยเมืองพระนครตั้งแต่ราวพุทธ ศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมา จนหมดสมัยที่รุ่งเรืองแห่งอาณาจักรขอมใน ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หลังจากนั้นจึงกลับมาใช้วัสดุที่เป็นอิฐและเครื่องไม้อีกครั้งหนึ่ง

อาคารที่สร้างด้วยหินไม่ใช้ตัวเชื่อม เช่นเดียวกับอิฐ แต่จะใช้น้ำหนักของหินเป็นตัว ยึดกันเอง มีส่วนที่ใช้ตัวยึดอยู่ข้างตรงมุมปราสาท โดยจะใช้เหล็กรูปตัวไอ (I) หรือตัวที (T) ฝังไว้ ภายใน วิธีการก่อสร้าง คือ จะนำหินที่โกลนเป็นเค้าโครงเรียงซ้อนกันขึ้นไปก่อน แล้วจึงสลัก รายละเอียดของลวดลายต่างๆ ในภายหลัง

๖.๔) ศิลาแลง เป็นวัสดุที่มีความคงทนและ แข็งแรง เมื่ออยู่ใต้ดินจะอ่อนตัว สามารถตัด เป็นรูปทรงที่ต้องการได้ง่าย แต่เมื่อสัมผัส กับอากาศแล้วจะแข็งตัว ไม่สามารถตกแต่งเป็น รูปทรงได้ ดังนั้น จึงนิยมใช้ศิลาแลงมาทำเป็นส่วนฐานของอาคาร เพราะสามารถรับ น้ำหนักได้ดี อย่างไรก็ตาม การนำศิลาแลง มาใช้สร้างปราสาททั้งหลายได้เกิดขึ้นในศิลปะ แบบบายอนในช่วงพุทธ ศตวรรษที่ ๑๘ โดยพบในประเทศไทยทั้งในภาคอีสานและภาคกลาง จนถือเป็นลักษณะเฉพาะอย่าง หนึ่งของวัฒนธรรมขอมศิลปะแบบบายอนที่พบในประเทศไทย เหตุที่ในสมัยนี้นิยมใช้ศิลาแลง อาจเป็น เพราะว่าเป็นวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่นและสามารถก่อสร้างได้อย่างรวดเร็ว เทคนิคของการสร้างอาคาร ด้วยศิลาแลงคือ การตัดมาทั้งก้อนตามขนาดที่ต้องการ นำมาวางซ้อนกัน ฉาบปูนทับ และปั้นลายปูน ปั้นประดับส่วนต่างๆ ให้สวยงาม^{๑๙}

๒.๑.๖ การประยุกต์ใช้

ผลงานศิลปะนี้เป็นผลงานที่สื่อให้เห็นถึงความงาม คุณค่าทางอารมณ์ สะท้อนความ เป็นธรรมชาติ หรือสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองแห่งยุคสมัย หรือเป็นสื่อให้เกิดคุณค่าในความ ดึงดูดทางสังคมจริยธรรม เอกลักษณ์ท้องถิ่น และเอกลักษณ์เฉพาะคน โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญซึ่ง เป็นมาตรฐานชีวิตคุณค่าของผลงาน ได้ดังนี้

๑) แสดงออกถึงแนวความคิด (Concept) ที่เกิดจากมโนภาพที่ให้สาระสำคัญที่แสดง เนื้อหาเป็นการเพิ่มสติปัญญาสาขาต่างๆ แก่มนุษย์

๒) ให้ความรู้สึกสะเทือนใจ (Emotion) ไม่ใช่เฉพาะดูแล้วงามตา มีอำนาจและพลัง ความรู้สึกที่ทำให้เกิดความสะเทือนใจเมื่อได้ชมผลงานศิลปะนั้น

^{๑๙} ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ปราสาทขอมในประเทศไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology/> ปราสาทขอมในประเทศไทย-0 (๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑)

๓) มีการแสดงออกซึ่งอารมณ์ความรู้สึก (Expression) ไม่ใช่สำแดงถึงความเป็นจริงของธรรมชาติ ซึ่งเป็นพาณิชยศิลป์ แต่รวมถึงความรู้สึกที่ทำให้เกิดมโนสำนึกอื่นๆ เช่น ภายในอุดมคติหรือจินตนาการด้วย

๔) มีการจัดองค์ประกอบดี (Composition) ที่ประสานกลมกลืน (Harmony) มีน้ำหนักและมวลปริมาตร (Volume) ต่างๆ เข้าด้วยกันจนเกิดเป็นเอกภาพ (Unity)

๕) มีรูปแบบเอกลักษณ์เฉพาะ (Style) ศิลปินแต่ละคนมีเอกลักษณ์เฉพาะตน ไม่ซ้ำซ้อน ซ้ำซาก หรือลอกเลียนแบบจากบุคคลอื่นโดยไม่มีการสร้างสรรค์งานเป็นการเฉพาะ

๖) มีเทคนิค (Technique) ที่พิเศษเฉพาะที่เป็นแนวคิดเชิงสร้างสรรค์ในศิลปะร่วมสมัย^{๒๐}

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยา

๒.๒.๑ ที่มาของแนวคิด

การศึกษาคติชนวิทยาเริ่มขึ้นตั้งแต่มนุษย์เริ่มสนใจในวัฒนธรรมรอบๆ ตัวต่าง ๆ กันไป เช่น ความเชื่อ โขลก และไสยศาสตร์ การละเล่นสิ่งที่ทำในยามว่าง เทพนิยาย เพลง นิทาน เรื่องเหล่านี้ได้รับการยกย่องด้วยปากจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากพ่อแม่ถึงลูก กินเวลาหลายชั่วอายุคน แนวความคิดในการศึกษาคติชนวิทยาดอนต้นๆ มักเป็นการนำเสนอรูปแบบวัฒนธรรมที่ถูกลืมไปแล้ว วัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในสมัยที่มนุษย์ยังมีความเชื่อเรื่องลัทธิ ผีศาจ เทวดา นักคติชนวิทยา ในสมัยแรกมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องราวอดีตในหลายๆ อย่าง เช่น เรื่องราวในอดีตสื่อถึงความเจริญของมนุษย์ในยุคป่าเถื่อน หรือชี้ให้เห็นวัฒนธรรมโบราณที่เจริญก่อนหน้าที่จะสลายตัว ทำให้นักคติชนวิทยาเกิดความประทับใจในความเก่าแก่โบราณ โดยมีความรู้สึกรู้สึกว่าสิ่งเก่า ๆ ในอดีตย่อมดีกว่าในปัจจุบัน ยุคทองย่อมเป็นยุคที่ผ่านมาแล้วในอดีต เขาจึงเรียกศตวรรษที่เขาศึกษารวบรวมนี้ว่า “ของโบราณของประชาชน” ด้วยเหตุนี้การศึกษาคติชนวิทยา ในศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ จึงถือว่าคติชนวิทยาเป็นเรื่องในอดีตที่ถูกหลงลืมไป^{๒๑}

ต่อมานักคติชนวิทยา ได้ขยายขอบข่ายความสนใจไปยังเพลงพื้นบ้าน ปริศนาคำทาย ภาษิต คำพังเพย ซึ่งการศึกษานิทาน เพลง สุภาษิต ปริศนาคำทาย ได้นำไปสู่การศึกษา ศิลปวัฒนธรรมในส่วนอื่นๆ ของวัฒนธรรมชาวบ้าน การศึกษาคติชนในระยะแรกจึงเป็นการศึกษา ศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านหรือในสังคมประเพณี^{๒๒}

๒.๒.๒ ความหมาย

คติ หมายถึง แนวทาง วิธีทาง (เช่น คำว่า คติโลก คติธรรม)

ชน หมายถึง คนในกลุ่มหนึ่ง หรือในชาติหนึ่ง

^{๒๐} นิคม มูลิกะคามะ, แนวทางการพัฒนา ดัชนีวัดคุณภาพมาตรฐานวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ: ประชาชน), ๒๕๕๑, หน้า ๖๙.

^{๒๑} ธนะรัชต์ อนุกุล, กลองสะบัดชัยในสังคมและวัฒนธรรมชาวเชียงใหม่, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔.

^{๒๒} ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถกลาง, ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๓๗), หน้า ๕-๖.

วิทยา หมายถึง ความรู้

จากรูปศัพท์ดังกล่าว คติชนวิทยา จึงหมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

คำว่า **คติชน** คือ ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่คติชนวิทยาสนใจนำมาศึกษา ส่วนคำว่า คติชนวิทยา นั้น ดร.กึ่งแก้ว อรรถากร ให้คำจำกัดความว่า^{๒๓}

คำว่า คติชนวิทยา คือ วิชาซึ่งว่าด้วยการศึกษาคติชนหรือผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และผลผลิตทางวัฒนธรรมนี้เป็นมรดกที่รับทอดกันมาทั้งภายในชนกลุ่มเดียวกัน และที่แพร่กระจายไปสู่ชนต่างกลุ่มด้วย^{๒๔}

“คติชนวิทยา” คติชนหรือผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และผลผลิตนี้จะเป็นมรดกที่ได้มีการสืบทอดต่อกันมา ทั้งภายในกลุ่มชนเดียวกันและแพร่กระจายไปสู่ชนต่างกลุ่ม โดยได้ให้เหตุผลของการใช้คำว่า คติชนวิทยา แทน คติชาวบ้านว่า คำว่า ชาวบ้าน อาจสร้างความเข้าใจผิดได้ว่าเกี่ยวข้องกับเฉพาะชาวชนบทหรือบางระดับเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว Folklore จะเกี่ยวข้องกับทุกคนทุกสถานภาพที่มีลักษณะร่วมกันอย่างน้อยหนึ่งลักษณะ คติชาวบ้านจึงเป็นข้อมูลเพียงส่วนหนึ่งที่นักคติชนวิทยาสนใจที่จะศึกษา และในคำว่า คติชนวิทยา จะมีความหมายที่กว้างกว่า คติชาวบ้านด้วยตามศัพท์ Folklore จะเป็นเรื่องราวด้วยวิถีชีวิตตามชนบประเพณีของกลุ่มชน^{๒๕}

มัลลิกา คนานุรักษ์^{๒๖} ได้ให้ความหมายของ คติชนวิทยา ไว้ว่า คติชนวิทยาเป็น ความรู้ที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมที่มีวัฒนธรรมของคนกลุ่มนั้นปรากฏ ให้เห็นเด่นชัด ผู้ศึกษาด้านคติชนวิทยาจึงมุ่งความสนใจไปที่กลุ่มคนพื้นบ้านที่ความเจริญทางเทคโนโลยียังไม่ถึงในหมู่บ้าน คนพื้นบ้านจะมีลักษณะเด่นตรงที่มีการดำเนินชีวิตที่คล้ายๆ กัน แตกต่างจากคนในเมืองที่มีอาชีพต่างกัน ในขณะที่คนในเมืองจะอยู่แบบตัวใคร ตัวมัน

สำหรับการศึกษาคติชนวิทยาในประเทศไทย มักเป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่มหรือเฉพาะทางเท่านั้น เช่น การรวบรวมข้อมูลนิทานพื้นบ้าน สุภาษิต ปริศนาคำทาย เป็นต้น แต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย จนกระทั่งในช่วงปี ๒๕๑๕ - ๒๕๒๕ สถาบันการศึกษาส่วนภูมิภาคได้เริ่มสนใจที่จะเก็บรวบรวมนิทานพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านในท้องถิ่นด้วยเกรงว่ามรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้จะสูญหายไป อีกทั้งในช่วงปี ๒๕๒๐ เกิดกระแสนิยมศึกษาวรรณคดีท้องถิ่น สืบเนื่องจากวรรณคดีท้องถิ่นมีความหมายเกี่ยวข้องกับนิทานท้องถิ่นอยู่มาก จึงทำให้มีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวรรณคดีท้องถิ่นกับนิทานท้องถิ่น^{๒๗}

^{๒๓} กึ่งแก้ว อรรถากร, **คติชนวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศกรรมการฝึกหัดครู โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๒.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๒๖} มัลลิกา คนานุรักษ์, **คติชนวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๒๗} ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถกลาง, **ในท้องถิ่นนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย**, หน้า ๙.

ด้วยเหตุนี้ความสนใจในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคติชนวิทยาจึงได้ขยายออกไปสู่นักวิชาการต่างๆ จนทำให้มีการศึกษาอย่างจริงจัง และเกิดเป็นสาขาวิชาคติชนวิทยาในสถาบันการศึกษา

สรุปได้ว่า วิชาคติชนวิทยา เป็นวิชาที่ศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ตลอดจนการผลิตหรือการสร้างสรรค์ต่าง ๆ จากอดีตมาจนปัจจุบันของมนุษย์ใน สังคมหนึ่งๆ

๒.๒.๓ หลักการสำคัญ

คติชนวิทยา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับวิถีทางในการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนการละเล่น เพลงพื้นบ้านต่าง ๆ จึงควรแก่การศึกษาค้นคว้าด้วยความสำคัญ หลายประการ ดังนี้

- ๑) คติชนเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์ได้เป็นอย่างดี
- ๒) คติชนเป็นเครื่องมือที่ให้ความบันเทิงแก่นมนุษย์ทุกวัย ด้วยคติชนบางประเภทให้อารมณ์สนุกสนานเพลิดเพลิน
- ๓) คติชนจะให้ความรู้และอบรมสั่งสอน
- ๔) คติชนจะใช้สติปัญญา ส่งเสริมให้คนใช้ความคิดใช้ปัญญา
- ๕) คติชนเป็นรากฐานของศาสตร์ต่าง ๆ เนื้อหากว้าง
- ๖) คติชนเป็นแหล่งรวมความสามัคคี เพราะวิถีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี การละเล่น จะเป็นลักษณะการร่วมแรงร่วมใจ
- ๗) คติชนช่วยให้อารมณ์เกิดกตและความคับข้องใจคลี่คลายลง
- ๘) คติชนช่วยควบคุมสังคม อีกทั้งให้กำลังแก่บุคคลที่ประพฤติตนตามแบบอย่างที่ดี สังคม กำหนด เช่น สุภาพชน คำพังเพย คำคม
- ๙) คติชนก่อให้เกิดความภูมิใจในท้องถิ่น ทำให้เห็นวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ต่าง ๆ ในท้องถิ่นนั้น
- ๑๐) คติชนเป็นมรดกหรือสมบัติของชาติ เพราะมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง

๒.๒.๔ ประเภท/องค์ประกอบ

ประเภทของข้อมูลทางคติชนวิทยา

ข้อมูลประเภทมุขปาฐะ (Verbal) ได้แก่ ข้อมูลที่ใช้ถ้อยคำเป็นสื่อในการสืบทอดโดยวิธีการบอกเล่า ซึ่งแบ่งแยกย่อยต่อไปได้อีก ดังนี้

๑. คำกล่าว (Folklore) ซึ่งมีหลายประเภท เช่น

สำนวน คำพังเพย ภาษิต และสุภาษิต ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้^{๒๘}

สำนวน น. ถ้อยคำที่เรียบเรียง โวหาร บางทีก็ใช้ว่าสำนวนโวหาร เช่นสารคดีเรื่องนี้ สำนวนโวหารดี; คดี เช่น ปิดสำนวน; ถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง การแสดง ถ้อยคำออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่งๆ หรือหนังสือแบบหนึ่งๆ ลักษณะนาม การใช้เรียก

^{๒๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๘๗.

ข้อความรายหนึ่งๆ เช่น ข้อความสำนวนหนึ่ง บทความ ๒ สำนวน ในคติชนวิทยาจะใช้สำนวนในความหมายว่าถ้อยคำที่เรียบเรียงไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง เป็นการแสดงถ้อยคำออกมาเป็นข้อความพิเศษของภาษาไทย เช่น ก้ามใหญ่ แก่เฒ่า เตมาหัวงู

คำพังเพย^{๒๙} น. ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบทอดกันมาช้านานแล้วโดยกล่าวเป็นกลางๆ เพื่อให้ตีความเข้ากับเรื่อง หลวงวิจิตรวาทการได้อธิบายเพิ่มเติมว่า คำพังเพยคล้ายสุภาษิต เพราะมีลักษณะตีชม หรือแสดงความคิดเห็นด้วย และทองสืบ สุภะมาร์ค^{๓๐} ให้ความเห็นว่า คำพังเพยเป็นถ้อยคำที่แสดงความจริง ไม่ได้สอนโดยตรง อาจเป็นคำพังเพยแท้ เป็นสำนวน หรือเป็นคำขวัญก็ได้ เช่น ตัวอย่าง คำพังเพยแท้ ได้แก่ พุดไปสองไฟเบียด นิ่งเสียตำลึงทอง ตัวอย่างคำพังเพยคำขวัญ ได้แก่ กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดีจึงทำดี จึงทำดีชาติเสียต้องไฉไล ชาติชายต้องไว้ชื่อ ตัวอย่างคำพังเพยสำนวน (จะมีลักษณะพูดถึงสภาพการณ์ต่างๆ ที่สะท้อนภาพสังคม) ได้แก่ เป็นหญ้าแพรกต้องแหลกลไปก่อน

ภาษิต^{๓๑} น. ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบทอดกันมาช้านานแล้ว มีความหมายเป็นคติ (ส.) ในทางคติชนวิทยา ต้องการในความหมายที่เป็นคำกล่าวที่เป็นคติชวนฟัง จะดีหรือไม่ยังไม่แน่ เช่น น้ำขึ้นให้รีบตัก

สุภาษิต^{๓๒} (๒๕๔๒ : ๑๒๐๖) น. ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบทอดกันมาช้านานแล้ว มีความหมายเป็นคติสอนใจ เช่น รักยาวให้บัน รักสั้นให้ต่อ (ส; ป. สุภาษิต = ถ้อยคำที่กล่าวดีแล้ว) ในทาง คติชนวิทยา ต้องการความหมายในลักษณะเป็นข้อความที่เน้นคำสอน เป็นความจริงที่พิสูจน์ได้ เชื่อถือได้ เป็นข้อความที่สั้นๆ แต่กินความลึกซึ้ง เช่น แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น

๒. นิทาน เป็นคำมาจากภาษาบาลี หมายถึง คำเล่าเรื่อง แต่นิทานในความหมายทางคติชนวิทยายังมีลักษณะเฉพาะอีก ดังนี้

นิทานพื้นบ้านหรือนิทานพื้นเมือง ตามแนวคติชนวิทยาจะหมายถึงต้องเป็นเรื่องที่เล่าสืบทอดกันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ (Verbal) ปัจจุบันนิทานได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรมีผู้แบ่งประเภทของนิทานไว้ต่างๆ กัน เช่น กุหลาบ มัลลิกะมาส^{๓๓} แบ่งเป็น ๕ ประเภท ใหญ่ๆ ดังนี้

๒.๑ เทพนิยาย (Fairy Tale)

๒.๒ นิทานท้องถิ่น (Legend) ได้แบ่งย่อยอีก ดังนี้

๒.๒.๑ นิทานอธิบาย

๒.๒.๒ ความเชื่อ

๒.๒.๓ เกี่ยวกับสมบัติที่ฝังไว้

^{๒๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๗๗๙.

^{๓๐} ทองสืบ สุภะมาร์ค, ภาษาเขมรในภาษาไทย และภาษาไทย-บาลีสันสกฤต ในภาษาเขมร, พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชวุฒาจารย์ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๒๒, ๘๘ หน้า

^{๓๑} อ่างแล้ว, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๘๒๓.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐๖.

^{๓๓} กุหลาบ มัลลิกะมาส, คติชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘), หน้า ๙๙.

๒.๒.๔ วีรบุรุษ

๒.๒.๕ คติสอนใจ

๒.๒.๖ นักรบ

๒.๓ นิทานตำนาน (Myth)

๒.๔ นิทานเรื่องสัตว์ (Animal Tale) ได้แบ่งย่อยอีก ดังนี้

๒.๔.๑ สัตว์สอนคติธรรม

๒.๔.๒ เรื่องสัตว์ที่เล่าซ้ำไม่รู้จบ

๒.๕ นิทานตลก (Jest Tale)

๓. **บทเพลง (Folksong)** กิ่งแก้ว อรรถาทร บอกว่า เพลง (Song) ต้องมีเสียงผู้ร้อง (Voice) ประกอบเป็นส่วนใหญ่ โดยจะมีดนตรีหรือไม่ก็ตาม

ส่วนในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายของเพลงว่า หมายถึง สำเนียงขับร้อง ทำนองดนตรี กระบวนวิธีรำดาบรำทวน เป็นต้น ชื่อการร้องแก่กัน มีชื่อต่างๆ เช่น เพลงปรบไก่ เพลงฉ่อย เป็นต้น กิ่งแก้ว อรรถาทร แบ่งเพลงพื้นเมืองโดยเอาเพลงภาคกลางของ สุมาลย์ เรืองเดช^{๓๔} เป็นเกณฑ์ แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๓.๑ เพลงสำหรับเด็ก เพลงเด็ก

๓.๒ เพลงประกอบการเล่นพื้นเมือง

๓.๓ เพลงประกอบพิธี

๔. **ปริศนาคำทาย (Riddle)** ประวัติการเล่นปริศนาคำทาย ไม่มีใครรู้ว่าชาติใดที่คิดผูกปริศนาคำทายก่อน รู้แต่ว่ามีมานานแล้วและมีเล่นกันทุกชาติ ทุกสังคม สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากนิสัยที่ชอบถามชอกแซกของคน จึงได้ผูกปริศนาจากสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวันเอามาทายเล่นกัน

ในวรรณกรรมของไทยปรากฏการทายปริศนาจากเรื่องพระมโหสถ พระวิรุทธบัณฑิต สรรพสิทธิ์คำฉันท ศรีธัญชัย ตำนานวันสงกรานต์ และนิทานมุขปาฐะ เรื่องนกกระจาบ เป็นวรรณกรรมชาวบ้านจังหวัดชลบุรี

๕. **ความเชื่อ (Folk - Belief)** คนไทยมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณเป็นส่วนใหญ่ ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดและแนวปฏิบัติของคนในสังคม เป็นการปลูกฝังสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน โดยผู้ปลูกฝังยังคงประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อนั้นๆ อยู่ให้เห็นเป็นต้นแบบและเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมนั้นๆ

๖. **ภาษาถิ่น (Dialect)** คือ ภาษาที่แตกแยกย่อยออกมาจากภาษามาตรฐานของภาคกลาง (Standard Dialect) ตามท้องถิ่นที่อยู่ตามสภาพภูมิประเทศที่ใกล้ชนชาติได้ก็รับเอาอิทธิพลของภาษาของชาตินั้นมาปะปน ทำให้วงศัพท์และสำเนียงแตกต่างจากภาษามาตรฐานภาคกลางในประเทศไทย เช่น ภาคเหนือจะมีภาษาพม่า มอญ ชาวเขา ไทใหญ่ เข้ามาปน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) จะมีภาษาญวน ลาว ฝรั่งเศส และเขมร เข้ามาปน ภาคใต้จะมีภาษามลายู ชาว เข้ามาปน บางครั้งยังมีภาษาต่างประเทศอื่นๆ เข้ามาปนตามกาลสมัยด้วย เช่น ภาษาทมิฬ

^{๓๔} สุมาลย์ เรืองเดช, เพลงพื้นเมืองจากพจนมทวน, (กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานันทนาการกรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๘), หน้า ๒๘.

อาหารับ อียิปต์ และคำที่เข้ามาพร้อมๆ กับศาสนา ข้อสังเกต เมื่อลองเทียบคำภาษาถิ่นทุกภาคของไทย มีหลายคำที่ตรงกัน ความหมายอย่างเดียวกัน และหลายคำที่ออกเสียงต่างกัน

ข้อมูลประเภททอ मुखปาฐะ (Non – Verbal) ได้แก่ ข้อมูลที่ไม่ใช้ถ้อยคำเป็นสื่อในการสืบทอด แต่กลับใช้วิธีเลียนแบบการปฏิบัติและการสังเกตเป็นสื่อในการสืบทอด ได้แก่

๑. สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน (Folk Architecture) สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน คือ ศิลปะการก่อสร้างของชาวบ้าน ซึ่งสร้างขึ้นตามอิทธิพลทางด้านภูมิศาสตร์ อิทธิพลด้านฤดูกาล อิทธิพลด้านสังคม และอิทธิพลด้านประวัติศาสตร์ ได้แก่ สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา เช่น วัด วิหาร โบสถ์ พระสถูปเจดีย์ พระปราสาท เรือนไทยภาคต่างๆ

๒. ศิลปกรรมพื้นบ้านหรือศิลปะชาวบ้าน (Folk Art) คือ การประดิษฐ์ทำสิ่งของต่างๆ ให้สวยงาม อาจเป็นลวดลายหรือรูปทรงที่ปรากฏในวัตถุที่ชาวบ้านประดิษฐ์หรือสร้างขึ้น เช่น การทำหัวเรือเป็นรูปต่างๆ หรือการเขียนภาพตามหัวเรือ “กอและ” ของคนไทยมุสลิมภาคใต้ เป็นต้น โดยศิลปะเหล่านั้นจะมีลักษณะเฉพาะของแต่ละถิ่นตามสภาพแวดล้อมที่ชาวบ้านผู้สร้างศิลปะนั้นๆ อาศัยอยู่

๓. หัตถกรรมพื้นบ้าน (Folk Craft) คือ สิ่งประดิษฐ์ที่เป็นฝีมือของชาวบ้านที่เป็นไปตามรูปแบบประเพณีที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น โดยอาศัยวัสดุของท้องถิ่นเพื่อให้คนทั่วไปใช้ เช่น การสานตะกร้า การสานกระบุง การสานงอบ การทอผ้า การทำเครื่องดนตรี การทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ การทำของเล่นสำหรับเด็ก การทอเสื่อ ซึ่งถ้าของประดิษฐ์นั้นมีประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความสวยงามก็เป็นแค่หัตถกรรมพื้นบ้าน แต่ถ้ามีความสวยงาม มีการประดับประดา ลวดลายในหัตถกรรมนั้นๆ ทำให้เกิดความประทับใจทางสุนทรียภาพมากกว่าประโยชน์ใช้สอยก็เป็นศิลปะ อาจเรียกใหม่ว่า ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน

๔. เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน (Folk Costume) คือ รูปแบบและสีสันทนแต่งกายของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น ที่มีลักษณะรูปแบบเฉพาะของตนเอง ซึ่งอาจเป็นรูปแบบของเสื้อผ้าหรือสิ่งประดับอย่างอื่น เช่น การแต่งกายของชาวเล การแต่งกายของคนไทยมุสลิมภาคใต้ การแต่งกายของชาวอีสานหรือการแต่งกายของชาวเหนือ จะมีลักษณะแตกต่างทำให้รู้ว่าเป็นคนถิ่นใด โดยดูได้จากเครื่องแต่งกายพื้นบ้านนี้เอง

๕. โภชนาการพื้นบ้าน (Folk Cookery) คือ อาหารพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นที่มีเครื่องปรุง รสชาติ กลิ่น และสีสันทนของอาหารไม่เหมือนกันตามสภาพแวดล้อมที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ในถิ่นต่างๆ

ข้อมูลประเภทผสม (Mix) ได้แก่ ข้อมูลที่ผสมผสานระหว่างการใช้ถ้อยคำและการเลียนแบบปฏิบัติเป็นสื่อในการสืบทอด ได้แก่ การเล่นพื้นบ้าน การละเล่นของเด็ก ประเพณี และพิธีกรรมของชาวบ้าน ดังนี้

๑. การเล่นพื้นบ้าน หรือบางครั้งก็เรียกว่า การเล่นพื้นเมือง จุดประสงค์ใหญ่ของการเล่นแบบนี้ ต้องการความเพลิดเพลินบันเทิงใจ เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด หลังจากเสร็จงานที่เป็นภารกิจประจำวัน โดยมากจะเล่นในโอกาสเทศกาลต่างๆ ของท้องถิ่น

๒. การละเล่น มีทั้งการละเล่นของเด็กและการละเล่นของผู้ใหญ่

๓. ประเพณีและพิธีกรรมของชาวบ้าน ประเพณี (Tradition) เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่กลุ่มคนในสังคมประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน และสิ่งที่ชาวบ้านประพฤติปฏิบัติในส่วนใหญ่มามากจากความเชื่อ โดยนำความเชื่อนั้นมาปฏิบัติในรูปของพิธีกรรมบางอย่าง ด้วยเหตุนี้ประเพณีหลายอย่างจึงมักเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม นักมานุษยวิทยาบางคนบอกว่า การประกอบพิธีกรรมคือการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้แก่คนรุ่นต่อมา

๒.๒.๕ กระบวนการ/วิธีการ

การศึกษากระบวนการถ่ายทอดของคติชนวิทยาจะต้องเป็นการศึกษาเรื่องราวที่ถ่ายทอด ทางมุขปาฐะโดยตรง ทั้งนี้อาจจะเป็นการถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง หรือจาก วัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง หรือจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งข้อดีของการศึกษาด้วยวิธีนี้คือ ความน่าเชื่อถือ ทั้งนี้เพราะการถ่ายทอดอาจจะใช้ระยะเวลาที่ยาวนานจึงเชื่อไม่ได้ว่าข้อมูลนั้นจะถูกดัดแปลงทั้งหมดด้วยผู้รับการถ่ายทอดอาจจะดัดแปลงในสิ่งที่ตนได้รับการ ถ่ายทอดมา (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช : ๑๑๐๒) ซึ่งนักคติชนวิทยาเองก็เห็นว่าในกระบวนการถ่ายทอดทางคติชนวิทยาย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และการเปลี่ยนแปลงนั้นมักจะมีลักษณะที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน มักจะมีโครงเรื่องที่คล้ายๆกัน แต่รายละเอียดในเนื้อหาอาจจะมีส่วนที่แตกต่างกัน ตัวอย่าง เช่น นิทานเรื่องซินเดอเรลลา มีต้นกำเนิดมาจากนิทานอียิปต์ เมื่อได้มีการแพร่กระจายไปสู่วัฒนธรรมอื่นๆก็จะมีรายละเอียดที่เพิ่มเติมเข้ามาหรือขาดหายไปบางส่วน^{๓๕} จึงอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการ ถ่ายทอดทางคติชนที่เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทางมุขปาฐะอาจทำให้ความน่าเชื่อถือและความ ถูกต้องของข้อมูลลดน้อยลง เพราะผู้รับการถ่ายทอดอาจจะดัดแปลงแก้ไขข้อมูลได้ ด้วยเหตุนี้เองจึง ทำให้วัฒนธรรมบางวัฒนธรรมเลือกบุคคลขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูลและรับการถ่ายทอด ข้อมูลโดยตรง

ดังนั้น การศึกษากระบวนการถ่ายทอดและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในกระบวนการถ่ายทอดจึงเป็นการศึกษาที่สำคัญอีกแนวทางหนึ่ง แม้ว่าจะมีข้อบกพร่องอยู่บ้างก็ตามด้วยวิธีการถ่ายทอดทางมุขปาฐะยังคงดำรงสืบต่อไป

๒.๒.๖ การประยุกต์ใช้

การประมุขใช้คติชนวิทยาเป็นการศึกษาวิถีชีวิตของคนทุกระดับชั้นในสังคม ข้อมูลทางคติชนวิทยาจึงมีความหลากหลายมีทั้งข้อมูลมุขปาฐะ ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ภาษิต คำดำ คำอวยพร ข้อมูล อมุขปาฐะ ได้แก่ ศิลปะพื้นบ้าน อาหารพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และข้อมูลผสม ได้แก่ การแสดงพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน และประเพณีพิธีกรรม เป็นต้น จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าคติชนวิทยาเป็นการศึกษา ข้อมูลทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต แต่ทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นเรื่องของโลกสมัยใหม่ ซึ่งเมื่อหาก พิจารณาอย่างผิวเผินก็อาจจะทำให้เห็นได้ว่าคติชนวิทยานั้นดูจะสวนทางกับทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ แต่เมื่อพิจารณาให้ลุ่มลึกจะพบว่าข้อมูลทางคติชนวิทยาเป็นกลุ่มข้อมูลที่กว้างซึ่งเอื้อให้การสอนคติชนวิทยามีความได้เปรียบในด้านเนื้อหาที่หลากหลายที่จะสามารถบูรณาการเพื่อพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ ให้เกิดขึ้นกับศึกษาได้

^{๓๕} ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๗๗-๗๘.

การเก็บข้อมูลทางคติชนวิทยา สิ่งที่จะต้องนึกถึงอย่างยิ่งก็คือการเก็บข้อมูลสนาม (field work) เนื่องจากการเก็บข้อมูลสนามเป็นการเก็บข้อมูลที่ทำให้นักคติชนวิทยาได้ข้อมูลและบริบทของข้อมูลโดยตรงซึ่งหากพิจารณาการเก็บข้อมูลสนามกับทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ จะเห็นได้ว่ามีความเชื่อมโยงกันค่อนข้างมาก เช่น ก่อนจะมีการลงเก็บข้อมูลสนามผู้เก็บข้อมูลจำเป็นต้อง ใช้การอ่านเพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของข้อมูลหรือพื้นที่ ต่างๆ ที่จะไปเก็บข้อมูล รวมทั้งต้องใช้การเขียนในการคิดประเด็นคำถามที่จะใช้ในการซักถาม ซึ่งควรเป็นข้อ คำถามที่เรียงลำดับความสัมพันธ์และมีความเชื่อมโยงกัน ผู้เก็บข้อมูลจำเป็นต้องมีความสามารถในการคิดคำนวณ เช่น คำนวณระยะเวลาในการเดินทาง คำนวณและ บริหารจัดการเวลาในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน การลงเก็บข้อมูลสนามย่อมมีสิ่งที่ไม่คาดคิดเกิดขึ้นได้ทุก ขณะเวลา เช่น ผู้ให้ข้อมูลหรือวิทยากรไม่อยู่ เส้นทาง การเดินทางมีปัญหาอุปสรรค ซึ่งทั้งหมดนี้ผู้เก็บข้อมูล จำเป็นต้องใช้การแก้ปัญหาสร้างสรรค์ในการเลือกแนวทางให้ปัญหาผ่านพ้นไปได้ด้วยดี^{๓๖}

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๒.๓.๑ ที่มาของแนวคิด

แนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge management) ได้เริ่มต้นและเป็นที่ยอมรับอย่างสูง ในช่วงปี ค.ศ. ๑๙๙๕-๑๙๙๖ หลังจากที่ Kujiro Nonaka และ Hirotaka Takeuchi ตีพิมพ์หนังสือที่ชื่อว่า “The knowledge creating company” ออกมาเผยแพร่ ซึ่งทั้งสองท่านได้เสนอแนวคิดที่เน้นเรื่องการสร้างและกระจายความรู้ในองค์กร ระหว่างความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน/ ความรู้โดยนัย (Tacit knowledge) กับความรู้ที่อยู่ในรูปแบบสื่อ/ เอกสาร/ ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) โดยใช้โมเดล SECI-knowledge conversion ในการอธิบาย ทำให้หนังสือดังกล่าว มีอิทธิพลอย่างสูงต่อวงการธุรกิจตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๙๗ เป็นต้นมาผู้นำทางธุรกิจมากมายต่างตระหนัก ถึงความสำคัญของการจัดการความรู้ อีกทั้งมีการตีพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวกับแนวคิดนี้ออกเป็นจำนวนมาก และได้รับความนิยมต่อมา ได้แก่ “Intellectual capital” ของ Tom Stewart, “The new organization wealth” ของ Karl Erik Sveiby และ “The ken awakening” ของ Debra Amioton^{๓๗}

การศึกษาแนวคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมเป็นการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเบื้องต้นวิธีการจัดการความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการงานวัฒนธรรมเพื่อมาประยุกต์ใช้กับการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมต่อไป

การจัดการความรู้ หมายถึงการจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้มีการสร้างรวบรวมจัดระบบเผยแพร่ ถ่ายโอนและเปลี่ยนความรู้ที่เป็นประโยชน์ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ ในสถานการณ์ต่างๆ ได้ทันเวลาและทันเหตุการณ์ โดยใช้ระบบสารสนเทศเป็นเครื่องมือช่วยให้ การ

^{๓๖} ชลธิชา หอมฟู และสมพร ร่วมสุข, การสอนคติชนวิทยากับการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ ของผู้เรียนและการเสริมสร้างความภูมิใจในภูมิปัญญาไทย, ฉบับภาษาไทย, สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๙, หน้า ๑๕๕๑

^{๓๗} ปณิตา พันภัย. การบริหารความรู้: แนวคิด กรณีศึกษา. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์ มหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (คณะรัฐศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑.

จัดการความรู้เกิดได้ง่ายและสะดวกขึ้นส่งผลให้การปฏิบัติงานของคนในองค์กรมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากแนวความคิดการจัดการความรู้ข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรวบรวมและจัดเก็บความรู้ภายในชุมชนอย่างเป็นระบบเพื่อที่จะนำมาใช้หรือถ่ายทอดต่อกันทำให้เกิดการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งความรู้ดังกล่าว หากมีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบก็จะสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุดทั้งต่อ ผู้สืบทอดและชุมชน

๒.๓.๒ ความหมาย

การศึกษาแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเข้าใจ ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมและประเภทของวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อให้ทราบถึง คุณค่าของงานศิลปวัฒนธรรมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง

ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural resource)^{๓๘} ได้กล่าวถึงชื่อเรียกที่แตกต่างกันเช่นสมบัติทางวัฒนธรรม (Cultural property) ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม (Cultural asset) มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) และอธิบายความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural resource) เกิดขึ้นในอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๗๐ และได้สรุปความหมายว่าหมายถึง “ผลผลิตของวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีค่าหรือเป็นตัวแทนหรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ ได้ตั้งนั้นทรัพยากรวัฒนธรรมจึงรวมถึงซากสิ่งของที่มนุษย์ทำขึ้นแหล่งโบราณคดี โบราณสถานศาสนสถานเสื้อผ้าอาภรณ์เอกสารทางประวัติศาสตร์จารึกภาษาศาสนาประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อภูมิปัญญาพื้นบ้านต่างๆ ฯลฯ

Feilden and Jokileht^{๓๙} ได้ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมว่า มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีหลายประเภท มิได้เป็นเพียงโบราณสถาน, อาคาร, พื้นที่ประวัติศาสตร์และสวนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศ เป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต และเป็นหนึ่งในทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ที่สำคัญของโลก

องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ^{๔๐} (UNESCO) ได้กำหนดว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ประกอบด้วยสิ่งสร้างสรรค์ ของคนในอดีตที่เป็นรูปแบบที่จับต้องได้ เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง แต่รวมทั้งนามธรรม (Intangible) เช่น ภาษา ศิลธรรม จริยธรรม สุนทรียศาสตร์ ตลอดจนอาหารการกิน การแต่งกาย ศาสนา และความเชื่อ ฯลฯ

^{๓๘} สว่าง เลิศฤทธิ์ อ่างใน ชนัญ วงษ์วิภาค และอมรชัย คหกิจโกศล, การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๒-๓.

^{๓๙} Feilden and Jokilehto (1998), หน้า ๑๑, อ่างใน วิวรรณ สีหนาท, “การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลอง กรณีศึกษา: คลองอ้อมนนท์และคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๖), หน้า ๘.

^{๔๐} องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ, อ่างใน หน้าเดียวกัน.

ในการประชุมสมัชชาสามัญของ องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ^{๔๑} (UNESCO) ครั้งที่ ๑๗ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ปี ๒๕๑๕ ณ กรุงปารีส ที่ประชุมได้มติอนุมัติว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของโลก ได้ให้คำจำกัดความในเรื่องของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และมรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) ไว้ดังนี้

๑) มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) หมายถึง

อนุสรณ์ (Monuments) คือ ผลงานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ส่วนประกอบหรือโครงสร้างทางโบราณคดี ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์

กลุ่มอาคาร (Groups of building) เป็นกลุ่มของอาคารที่แยกกัน หรือต่อเนื่องกัน โดยลักษณะทางสถาปัตยกรรม ความร่วมลักษณะ หรือที่ตั้งอันเหมาะสมในภูมิทัศน์

สถานที่ (Sites) คือผลงานของมนุษย์ หรือผลงานอันผสมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ เป็นสถานที่ซึ่งไม่มีอาคารอยู่เลย แต่เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ (Historical) สุนทรียภาพ (Aesthetic) ชาติพันธุ์วิทยา (Ethnological) หรือมานุษยวิทยา (Anthropological)

๒) มรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) หมายถึง ลักษณะทางธรรมชาติ อันประกอบด้วย ภูมิสัณฐานทางกายภาพ – ชีวภาพ มีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และวิทยาศาสตร์ รวมไปถึงสถานที่ทางธรรมชาติ หรือพื้นที่ที่ธรรมชาติกำหนดของเขตไวแ่นซ์ต มีคุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์ (Science) การอนุรักษ์ (Conservation) หรือความงามแห่งธรรมชาติ (Natural Beauty)

โดยสรุปมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใช้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อมทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคมเพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิตและวัฒนธรรม ที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นย่อมมาจากความคิดและสร้างสรรค์อันเกิดจากประสบการณ์และปัญญา ความรู้ในด้านสังคมศาสตร์วัฒนธรรมจะมีความหมายกว้างขวางมากกว่าคือวัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิต (Way of life) ของมนุษย์ในสังคมและแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกอย่างรวมทั้ง บรรดาผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นตลอดจนความคิดความเชื่อค่านิยมและความรู้ต่างๆ เป็นต้น^{๔๒}

๒.๓.๓ หลักการสำคัญ

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมหรือในภาษาอังกฤษเรียกว่า Cultural resource management (CRM) มีผู้เชี่ยวชาญให้ความหมายไว้ดังนี้

^{๔๑} UNESCO, “Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage,” (Paris, 2515) อ้างใน ผนวกรณ สบายเชื้อ, “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา”, รายงานการวิจัย, (ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓.

^{๔๒} กนกวรรณ ชูชาญ, การจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชน เพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม, (วิทยาลัยนวัตกรรม: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖.

เลวินสัน และ อัมเบอร์ (Levinson and Amber)^{๔๓} “การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมหมายถึงการวางแผนงานและการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ดูแลรักษาหรือการจัดการข้อมูลสถานที่พื้นที่และการตรวจสอบเรื่องราวในอดีตของชาติหรือของกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ หรือสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลก”

ธนิช เลิศชาญฤทธิ^{๔๔} การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประกอบด้วย 2 คำหลัก คือ คำว่า “การจัดการ” (Management) หมายถึง การกระทำหรือศาสตร์และศิลป์และการดำเนินการรู้อย่างหนึ่งอย่างใดและคำว่า “ทรัพยากร” หมายถึง บางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่แล้วและมีศักยภาพที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ฉะนั้นการจัดการทรัพยากร (ไม่ว่าทรัพยากรวัฒนธรรมหรือแม้แต่ทรัพยากรธรรมชาติ) ก็คือศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินการเกี่ยวกับบางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์”

กล่าวสรุปได้ว่า การจัดการวัฒนธรรมคือกระบวนการเพื่อนำไปสู่การพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมในด้านการศึกษาอนุรักษ์และส่งเสริมให้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible cultural resource) และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible cultural resource) ยังคงได้ใช้ประโยชน์ต่อไปได้อย่างเหมาะสมทั้งนี้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจำเป็นที่ต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการงานศิลปวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

๒.๓.๔ ประเภท/องค์ประกอบ

ประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม ทรัพยากรวัฒนธรรมหลักๆ ทั้งชนิดที่เป็นมรดกและทรัพยากรวัฒนธรรมร่วมสมัยที่ สร้างสรรค์และพัฒนาขึ้นใหม่สามารถพบเห็นและศึกษาในปัจจุบัน ๓ กลุ่ม ได้แก่^{๔๕}

๑. ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological resources)
๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Homegrown knowledge หรือ Indigenous wisdom)
๓. ทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive cultural resources) ได้แก่ ศิลปะ (Art) วรรณกรรม (Writing) ดนตรี (Music) การละเล่น (Play & entertainment) การแสดง (Performances) ปรัมปราคติ (Myths) นิทาน (Tales) ขนบธรรมเนียม (Customs) ประเพณี (Tradition) ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรมตามความเชื่อ (Rites) ฯลฯ

มรดกทางวัฒนธรรมคือวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็น เครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของชาติบ้านเมืองซึ่งสมควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้ ให้เป็นมรดกของคนในชาติเพื่อนำมาใช้ประโยชน์และให้คนในโลกได้ชื่นชมตั้งนั้นคุณค่าของมรดก ทาง

^{๔๓} Levinson and Amber, 1996, อ้างใน ปรีดา พูลสิน, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส, (กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๘๙.

^{๔๔} ธนิช เลิศชาญฤทธิ, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑), หน้า ๓๑.

^{๔๕} สายันต์ ไพเราะเจริญจิตร, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓-๖

วัฒนธรรมจึงไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพเท่านั้นแต่อยู่ที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทาง วัฒนธรรม นั้นด้วยโดยเฉพาะความสัมพันธ์กับชุมชนในแง่ของจิตใจและจิตวิญญาณซึ่งอาจสรุป ลักษณะสำคัญของสิ่งซึ่งสมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้ดังนี้

๑. ให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์วิชาการหรือศิลปะ

๒. แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิถีชีวิตของกลุ่มชนและสังคม ที่ได้มีการสืบทอดกันมา

๓. มีรูปแบบดั้งเดิมสามารถสืบค้นถึงที่มาในอดีตได้

๔. มีลักษณะบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนหรือท้องถิ่น

๕. หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้จะสูญหายไปในที่สุด

ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมนั้นองค์การยูเนสโก ได้แบ่งมรดกทางวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible cultural heritage) เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ทางกายภาพโดยครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ได้และที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ไม่ได้เช่นโบราณสถานโบราณวัตถุอนุสาวรีย์เครื่องแต่งกายภาพจิตรกรรมประติมากรรมสถาปัตยกรรม เป็นต้น

๒. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible cultural heritage) องค์การยูเนสโก ได้อธิบายความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ว่าหมายถึงความรู้ ขนบธรรมเนียม ประเพณีหรือแนวปฏิบัติทุกรูปแบบทั้งที่เป็นสากลและของท้องถิ่นซึ่งถูกสร้างขึ้นและถูกถ่ายทอด จากรุ่นสู่รุ่นไม่ว่าด้วยวาจาหรือวิธีการอื่นใดผ่านช่วงระยะเวลาหนึ่งมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง ได้โดยกระบวนการส่งสมความรู้และประยุกต์ใช้นอกจากนี้อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดก ทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ยังมีการกำหนดคุ้มครองสิ่งซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมเช่นมุขปาฐะ การแสดงออกภาษาศิลปะการแสดงแนวปฏิบัติทางสังคมพิธีกรรมงานเทศกาลความรู้และการ ปฏิบัติต่างๆเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาลฝีมือช่างประเพณีมรดกทางวัฒนธรรม ที่จับต้องไม่ได้ยังเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นและถูกสร้างใหม่อยู่เรื่อย ๆ โดยชุมชนเพื่อ ตอบสนองกับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและประวัติศาสตร์ช่วยให้ชุมชนมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง โดยความต่อเนื่องถือเป็น ลักษณะสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม

กระบวนการจัดการความรู้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.)^{๔๖} ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge management process) เป็นกระบวนการแบบหนึ่งที่จะช่วยให้องค์กรเข้าใจถึงขั้นตอนที่ทำให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้หรือพัฒนาการของความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กรประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน ดังนี้

๑. การบ่งชี้ความรู้เช่นพิจารณาว่าวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมายคืออะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเราจำเป็นต้องรู้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร

^{๔๖} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, คู่มือการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๔๘), หน้า ๕-๖.

๒. การสร้างและแสวงหาความรู้ เช่นการสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่าๆ จัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว

๓. การจัดความรู้ให้เป็นระบบเป็นการวางโครงสร้างความรู้เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้อย่างเป็นระบบในอนาคต

๔. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เช่นปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์

๕. การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่นระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) เว็บบอร์ด บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

๖. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ทำได้หลายวิธีการโดยกรณีเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคล เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือหรือการคิดเชิงวิเคราะห์ที่ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถถ่ายทอดได้โดยผ่านวิธีต่างๆ เช่น การบันทึกจัดทำเป็นเอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ

๗. การทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากการสร้างองค์ความรู้ นำความรู้ไปใช้จนเกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่หมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย

๑. แหล่งความรู้ในที่นี้หมายถึงรวมถึงคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมชุมชนวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมซึ่งมีกระบวนการวิเคราะห์และถอดองค์ความรู้ต่างๆ นำคุณค่าที่ได้มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนและสังคมปัจจุบันซึ่งการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งเรียนรู้ นับเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้อีกรูปแบบหนึ่ง

๒. กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงประสานคนความรู้และแหล่งความรู้เข้าไว้ด้วยกันโดยกระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นแสดงถึงการมีส่วนร่วมของเจ้าของความรู้ในการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมซึ่งไม่มีวิธีการและกำหนดเวลาที่ตายตัว

จากแนวคิดและทัศนะข้างต้นชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันระหว่างคนความรู้แหล่งความรู้และกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะต้องเชื่อมโยงบูรณาการและขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กันเพื่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้และนำไปสู่การอนุรักษ์ฟื้นฟูสืบทอดประเพณีและศิลปวัฒนธรรมในชุมชนซึ่งบทบาทหน้าที่การถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมภายในชุมชนนั้นได้ถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นอันดับต้น

๒.๓.๕ กระบวนการ/วิธีการ

กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นระบบการดูแลเพื่อรักษาคุณค่าของทรัพยากรที่มีและมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในปัจจุบันและคนรุ่นหลังเป็นการให้ความสำคัญต่อการเข้าถึงทรัพยากรวัฒนธรรมของคนรุ่นปัจจุบันหลักการสำคัญที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรมคือการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ ทางศิลปวัฒนธรรมของตนเองโดยมีองค์ประกอบของชุมชนได้แก่คนหรือเจ้าของวัฒนธรรมวิธีการ

เทคโนโลยีและหน่วยงานรับผิดชอบเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการแต่ละขั้นตอนองค์ประกอบของ การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย

๑. “คน” เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่สุดเพราะเป็นแหล่งที่อุดมด้วยความรู้ ประสบการณ์และเป็นผู้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนและเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิด กระบวนการจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมให้กับชุมชนเช่นประชาชน ใน พื้นที่และบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการจัดการศิลปวัฒนธรรม

๒. “กระบวนการ” เป็นการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงประสานคนและความรู้เข้าไว้ด้วยกันโดยกระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมผ่านการบอกเล่า พูดคุยจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่งและคนฟังมีการนำความรู้มาปฏิบัติและบอกต่อหมุนเวียน เป็น วงจรความรู้ภายในชุมชนและขยายออกไปนอกชุมชนดังนั้นกระบวนการจึงไม่มีวิธีการและ กำหนดเวลาที่ตายตัว

การพัฒนาศักยภาพของ “คน” และ “กระบวนการ” จึงเป็นขั้นตอนเบื้องต้นที่สำคัญ ในกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพราะคนในชุมชนคือเจ้าของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยเฉพาะผู้นำด้านวัฒนธรรมในชุมชนซึ่งจำเป็นต้องมีความรู้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม พร้อมทั้งรู้วิธีการและกระบวนการทำงานที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการดำเนินงานด้าน ศิลปวัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จผู้วิจัยจึงได้ทบทวนแนวคิดหลักการและกระบวนการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนต่อไป^{๔๗}

๒.๓.๖ การประยุกต์ใช้

การจัดการวัฒนธรรมคือกระบวนการเพื่อนำไปสู่การพัฒนางาน ศิลปวัฒนธรรมในด้าน การศึกษาอนุรักษ์และส่งเสริมให้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible cultural resource) และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible cultural resource) ยังคงได้ใช้ประโยชน์ ต่อไปได้เหมาะสม ทั้งนี้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาค ส่วนที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องให้ ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการงาน ศิลปวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

๒.๔.๑ ที่มาของแนวคิด

ศูนย์การเรียนรู้ถือว่าเป็นศูนย์กลางในการประสานงาน จัดกิจกรรม ซึ่งมีความสำคัญ กับการขับเคลื่อนชุมชนเป็นอย่างมากเพื่อให้เกิดการพัฒนาซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ เกี่ยวกับการให้คนเป็นศูนย์กลางเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้สู่ชุมชน

ลักษณะของศูนย์การเรียนรู้มีพื้นฐานจากแนวคิดการศึกษาาระบบเปิดในช่วงทศวรรษ 1960s ถึง 1970s โดยการจัดพื้นฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีโอกาสควบคุมการเรียนรู้เพิ่มขึ้น เพื่อส่งเสริม การทำกิจกรรมด้วยตนเองหรือโดยกลุ่ม จะจัดโดยแบ่งกลุ่ม ตามที่ได้รับมอบหมาย การจัดพื้นที่นี้ สามารถจัดภายในห้องเรียนในห้องปฏิบัติการ จะจัดโดยแบ่งออกเป็น ๔-๖ ศูนย์ ภายในห้องหรือศูนย์ เดียวกลางห้องหรือมุมใดมุมหนึ่งของห้องหรือแม้แต่ระเบียบทางเดินก็ทำได้แต่ต้องสามารถกำจัดเสียง

^{๔๗} กนกวรรณ ชูชาญ, การจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชน เพื่อการทองเที่ยว ชุมชนบ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย, หน้า ๗๗-๗๘.

รบกวนต่างๆ ได้ หรือจัดไว้ในห้องสมุด แต่ละศูนย์จะจัดในลักษณะเป็นโต๊ะ ๑ ตัว และมีเก้าอี้อยู่โดยรอบเพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียน อภิปราย วิจัย แก้ปัญหา หรือทดลองร่วมกัน หรืออาจจัดโต๊ะคอมพิวเตอร์ที่ต่อเป็น เครือข่ายหรือในลักษณะที่สามารถทำกิจกรรมคนเดียวหรือเป็นกลุ่มเล็กได้ นอกจากนี้ยังจัดในลักษณะเป็นคูหาเพื่อกำจัดเสียงรบกวนในขณะที่เรียนหรือทำกิจกรรมจากศูนย์ใกล้เคียง หรือเสียงรบกวนอื่น ที่จะทำให้เสียสมาธิในการเรียน คูหาแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ คูหาแห้ง (Dry Carrel) และ คูหาเปียก (Wet Carrel) คูหาแห้งจะประกอบด้วยสื่อการเรียนที่ไม่มีวัสดุอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ส่วนคูหาเปียกจะประกอบด้วยสื่อการเรียนที่เป็นวัสดุอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เช่น เทปเสียง วีซีดีวีดี เครื่องเล่นแผ่นวีดีทัศน์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น สื่อการเรียนที่ประจำในแต่ละศูนย์จะอยู่ในรูปแบบสื่อประสมที่แยกตามกิจกรรม หรือเป็นชุดการเรียนก็ได้

ในการเรียนที่แต่ละศูนย์แยกตามกิจกรรมการเรียนออกจากกัน ผู้เรียนที่แบ่งออกเป็นกลุ่มๆ แต่ละกลุ่มต้องเรียนให้ครบทุกศูนย์ ส่วนศูนย์การเรียนรู้ที่จัดทุกกิจกรรมไว้ในศูนย์เดียว แต่ละกลุ่มต้องเปลี่ยนกันเข้าไปเรียน^{๔๘}

๑) ข้อดีของศูนย์การเรียนรู้

๑.๑) เรียนตามอัตราการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคนหรือภายในกลุ่ม (Self-Pacing) ศูนย์การเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนเรียนตามความต้องการความสามารถของแต่ละคนหรือผู้เรียนภายในกลุ่ม

๑.๒) เรียนรู้อย่างกระฉับกระฉ่ง (Active Learning) ศูนย์การเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในประสบการณ์การเรียน การตอบสนอง และให้ผลย้อนกลับทันที

๑.๓) บทบาทของผู้สอน (Teacher Role) ศูนย์การเรียนรู้จะเปลี่ยนบทบาทของผู้สอนมาเป็นผู้แนะนำและคอยช่วยเหลือการเรียนมากขึ้น

๑.๔) กระบวนการกลุ่ม (Group Process) ส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม ภาวะเป็นผู้นำยอมรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

๒) ข้อจำกัดของศูนย์การเรียนรู้

๒.๑) ต้นทุนมาก (Cost) การวางแผน การจัดสร้างศูนย์ การรวบรวมและการจัดวัสดุต้องใช้เวลามาก รวมทั้งการซื้อวัสดุอุปกรณ์การออกแบบและพัฒนาสื่อการเรียนที่จะนำมาใช้ในศูนย์ก็ต้องใช้เงินจำนวนมาก

๒.๒) การจัดการ (Management) ผู้สอนที่จัดการศูนย์การเรียนรู้ต้องมีการจัดระบบและการจัดการห้องเรียนที่ดี

๒.๔.๒ ความหมาย

ศูนย์เรียนรู้ชุมชน เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชน ในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่างๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ ของชุมชน โดยเน้นการกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการ

^{๔๘} Thanapol Nagata Peryklang, ศูนย์การเรียนรู้, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/197420> (๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑).

เปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่ง เรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เป็นศูนย์กลาง ของประชาชน ที่ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประชาชน ที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน^{๔๙}

กรมการศึกษานอกโรงเรียน^{๕๐} ได้กล่าวถึง ศูนย์การเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชน และเป็นสถานที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งยังเป็นการเรียนรู้วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ และก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้มุ่งพึ่งพาตนเอง

บุญส่ง บุญทศ^{๕๑} กล่าวว่า ศูนย์การเรียนรู้ คือสถานที่ที่มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ มีบริการสื่อการเรียนการสอนตามความต้องการของผู้เรียน มีการจัดกระบวนการเรียนการสอนและมีบุคลากรอำนวยความสะดวก มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนให้กว้างขวางทั่วถึงและครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยกิจกรรมต่างๆ จะสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน กลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชนและทันต่อความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์เพื่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้

UNESCO^{๕๒} กล่าวว่า ศูนย์การเรียนรู้ คือ สถานที่ใดๆ ที่จัดอย่างง่ายๆ เพื่อให้ได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเอง ฉะนั้นโรงเรียน วิทยาลัย ห้องสมุด สถานประกอบการ ศูนย์วัฒนธรรม ที่อ่านหนังสือ สโมสร ฯลฯ ต่างใช้ป็นศูนย์การเรียนรู้ได้

สุกฤตดา จันทรวิมล^{๕๓} ได้ระบุว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชน หมายถึง แหล่งการจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ประชาชนสามารถใช้บริการค้นคว้าหาความรู้และยังเป็นสถานที่ที่ประชาชนได้มีโอกาสจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนตามความต้องการ

จากความหมายข้างต้นจะเห็นได้ว่า ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ไม่ใช่ศูนย์ฝึกอบรมประจำหมู่บ้านที่รอรับการนัดหมายจากวิทยากรภายนอก แต่จะเป็นสถานที่ที่จะสร้างความผูกพันระหว่างคนในชุมชนกับเรื่องราวของชุมชนเองเป็นสำคัญ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตและตามความต้องการของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ฉะนั้นศูนย์การเรียนรู้ จึงหมายถึง การจัดพื้นที่การเรียนรู้ทางกายภาพเพื่อให้ผู้เรียนรู้สามารถควบคุม

^{๔๙} บ่าวอำนาจ, ศูนย์เรียนรู้ชุมชน, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/songamnat/2009/08/04/entry-1> (๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑)

^{๕๐} กรมการศึกษานอกโรงเรียน, แนวคิดการพัฒนาห้องสมุดประชาชน: มิติใหม่ ศูนย์การเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร: กองส่งเสริมปฏิบัติการ, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

^{๕๑} บุญส่ง บุญทศ, การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมุกดาหาร, ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒-๑๓.

^{๕๒} UNESCO, 2535:42-51 อ้างใน กรมการศึกษานอกโรงเรียน, แนวคิดการพัฒนาห้องสมุดประชาชน: มิติใหม่ ศูนย์การเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร: กองส่งเสริมปฏิบัติการ, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

^{๕๓} สุกฤตดา จันทรวิมล, ๒๕๔๕. อ้างใน วิชัย รูปขำดี และสังคม คุณคุณากรสกุล, การประมวลความรู้: การสร้างและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ด้านการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, (กรุงเทพมหานคร: กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓.

การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่มเล็ก ตามงานที่โปรแกรมกำหนดให้ โดยจัดเป็นคูหาหรือโต๊ะ และมีสื่อการเรียนรู้ในรูปแบบสื่อประสม ช่วยในการเรียนรู้โดยมีวิทยากรคอยแนะนำ

๒.๔.๓ หลักการสำคัญ

การสร้างและพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นการจัดให้มีการศึกษาที่เกื้อหนุนให้บุคคลในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต โดยการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้ทั่วถึงภายใต้สิ่งที่มีอยู่ในสังคมนอบๆ ตัว ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เช่น จากประสบการณ์ของวิทยากรหรือปราชญ์ชาวบ้าน จากแปลงสาธิต จากศูนย์เรียนรู้ ฯลฯ โดยมุ่งหวังให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ในลักษณะของการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ ที่ไม่เน้นการเรียนรู้เฉพาะในห้องเรียน ดังนั้นการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายในชุมชนจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่จะก่อประโยชน์ต่อกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพจากประสบการณ์ตรง ที่สัมผัสได้ ทั้งนี้ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนไม่ได้มีเฉพาะต่อสมาชิกในชุมชนเท่านั้น ยังรวมถึงบุคคลทั่วไปและผู้ que ศึกษาอยู่ในสถาบันการศึกษาได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้เพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและก่อให้เกิดการจรรีกรข้อมูลชุมชนที่เป็นระบบด้วย เช่น^{๕๔}

๑. ใช้เป็นแหล่งค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมทั้งที่มีในตำราเรียนและที่ไม่มีในตำราเรียน
๒. ใช้เป็นสถานที่ในการจัดการเรียนการสอน การฝึกอบรม
๓. ใช้เป็นสถานที่พบปะ แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ความคิดเห็น
๔. ใช้เป็นแหล่งสถานที่ศึกษาดูงาน ฝึกฝนอาชีพ
๕. ใช้เป็นสื่อเรียนรู้ สื่อประกอบการเรียนการสอนที่มีมิติ มีชีวิต เช่น จิตกรรมฝาผนัง ร่องรอยประวัติศาสตร์ นิเวศวิทยา สัตว์ต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน (แมลง นก ปลา ฯลฯ) เป็นต้น
๖. ใช้เป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ ข้อมูล ข่าวสารต่างๆ ไป รวมทั้งเป็นสถานที่ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ หรือแจ้งข้อมูลที่ต้องการสื่อไปถึงคนในชุมชน
๗. ใช้เป็นศูนย์กลางในการรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ ไม่ให้เลือนลางสำหรับสืบต่อไปยังชนรุ่นหลัง
๘. ใช้เป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ อาทิ เป็นศูนย์จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นจุดรวบรวมผลผลิต พื้นที่รวมกลุ่มทำกิจกรรมของแม่บ้าน ฯลฯ

สามารถสรุปได้ว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ทุกด้าน ทุกรูปแบบไม่เน้นการเรียนการสอนในห้องเรียน เป็นศูนย์กลางที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้ ค้นคว้าหาความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ รวมทั้งการพบปะ สังสรรค์ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือในการพัฒนาตนเองและชุมชน และเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน

ปัจจัยที่เอื้อให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จ

๑. ผู้นำองค์กรให้การสนับสนุน และกำหนดทิศทางกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับการดำเนิน ธุรกิจขององค์กรเพื่อช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน รวมทั้งการชมเชยให้รางวัลเพื่อโน้มน้าวให้บุคลากรเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

^{๕๔} การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.wiangphangkham.go.th/images/1206771081/2.pdf> หน้า ๑๗๑ (๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

๒. องค์กรต้องมีวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ เพื่อส่งผ่านความรู้ให้มีประสิทธิภาพ
๓. เทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ได้ง่ายและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
๔. การฝึกอบรมและการเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการความรู้
๕. วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน จะช่วยให้องค์กรสามารถ พัฒนาและปรับปรุงกลยุทธ์เพื่อให้องค์กร บรรลุเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้น
๖. โครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม การแลกเปลี่ยนความรู้ของคนในองค์กรจะไม่ราบรื่นได้ หากขาดโครงสร้างพื้นฐานที่ดี โครงสร้างนี้อาจหมายถึงสิ่งที่จับต้องได้ เช่น สถานที่ อุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น ระบบหรือกลไกที่สนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น
๗. บุคลากรในองค์กร เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จที่สุดที่จะช่วยให้กระบวนการจัดการความรู้เป็นไปได้ด้วยดีและต่อเนื่อง

๒.๔.๔ ประเภท/องค์ประกอบ

ประเภทของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้แบ่งประเภทศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนออกเป็น ๖ ประเภท ดังนี้^{๕๕}

- ๑) ห้องสมุดต่างๆ เช่น ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดวัด ฯลฯ ห้องสมุดเป็นแหล่งรวบรวมความรู้และบริการให้ความรู้แก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยที่มีความสนใจและใฝ่หาความรู้ต่างๆ ห้องสมุดทุกประเภทประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญๆ เช่น บริการให้ยืมหนังสือ การจัดนิทรรศการ มุมหนังสือ ฯลฯ
- ๒) เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถานีอนามัย สำนักงานเกษตรอำเภอ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน แหล่งความรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือตามวิถีชาวบ้าน เช่น วนอุทยาน สวนพืชสมุนไพร เป็นต้น
- ๓) สื่อสารมวลชน ในปัจจุบันสื่อสารมวลชน รวมทั้งเทคโนโลยีต่างๆ มีการพัฒนาและเข้าถึงประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างรวดเร็ว สื่อสิ่งพิมพ์ (หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร ฯลฯ) สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ จึงทำให้สื่อสารมวลชนมีความสำคัญอย่างมากต่อการรับรู้และเรียนรู้ของชุมชน
- ๔) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ความรู้ที่สืบทอดกันมาในอดีต ปราชญ์ชาวบ้าน วัฒนธรรม ฯลฯ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญและถือเป็นวิทยาการที่มีคุณค่าต่อสังคม
- ๕) สื่อพื้นบ้าน เป็นการเรียนรู้จากการแสดงหรือการเล่นที่แฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมของชาวบ้าน แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ โดยมีเป้าหมายเพื่อความบันเทิง ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ตลอดจนจรรโลงใจ เช่น ลิเก หมอลำ ลำตัด เพลงลูกทุ่ง ฯลฯ สื่อพื้นบ้านมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม และคุณธรรม

^{๕๕} การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.wiangphangkham.go.th/images/1206771081/2.pdf> หน้า ๑๗๓-๑๗๔ (๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

๖) ครอบครัว ได้แก่ การบอกเล่า การอบรมสั่งสอน การถ่ายทอดอาชีพ การปลูกฝังค่านิยมและเจตคติ ฯลฯ ครอบครัวเป็นแหล่งเรียนรู้ตั้งแต่เกิดที่จะสอนให้มนุษย์มีแบบแผนในการดำรงชีวิต รู้จักคิดและตัดสินใจในสิ่งที่ถูกต้อง

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา^{๕๖} ได้แบ่งประเภทของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนออกเป็น ๒ ด้าน ตามกิจกรรมการจัดการศึกษาแบบอ้อยาศัย ดังนี้

๑. การจัดกิจกรรม มีดังนี้

๑) การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน เป็นแหล่งวิทยาการที่มีคุณค่าต่อบุคคลและสังคมเป็นอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาชาวบ้านประกอบด้วยภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรมและความรู้ของชุมชน ซึ่งได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อมา

๒) การจัดกลุ่มสนใจ เป็นการจัดการศึกษาตามสภาพปัญหา ความต้องการและความสนใจที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตด้วย

๓) กลุ่มเสวนาหรืออภิปราย เป็นการรวมกลุ่มคนที่มีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเหมือนกัน และต้องการแสดงความคิดเห็นโดยการเปิดเวทีพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนั้นๆ อย่างเสรี และเป็นประชาธิปไตยต่อสาธารณชน เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบ

๔) กิจกรรมด้านศาสนาและวัฒนธรรม เป็นรูปแบบพิธีการที่กระทำสืบทอดจากบรรพบุรุษมาเป็นเวลานาน จนกลายเป็นจารีตประเพณี และอนุรักษ์ต่อกันไป เช่น การรดน้ำดำหัวในประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

๕) พ่อแม่สอนลูก เป็นรูปแบบการเรียนรู้ตามอ้อยาศัยที่ชัดเจนที่สุด เกิดขึ้นตามธรรมชาติและจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน

๖) การเรียนรู้จากประสบการณ์ของกลุ่มอาชีพ เช่น การทำแชมพูสมุนไพรจากผู้ชำนาญการ เป็นต้น

๗) การเข้าค่าย เป็นกิจกรรมที่นักเรียน นักศึกษามีความสนใจที่จะเรียนรู้ในศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งร่วมกัน และมีวัตถุประสงค์เพื่อไปอยู่ร่วมกันและศึกษาในเรื่องนั้นๆ เช่น การเข้าค่ายวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

๘) คอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์ เป็นการสื่อสารที่ให้ความรู้อย่างฉับไวสามารถนำมาใช้ในการถ่ายทอดความรู้ทั้งในการจัดการศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอ้อยาศัยได้เป็นอย่างดี

๒. การให้บริการ มีดังนี้

๑) ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน เป็นแหล่งบริการข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน เพื่อสร้างนิสัยการอ่าน ป้องกันการลืมนหนังสือและเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองแก่ประชาชน

^{๕๖} วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา, การพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ตามอ้อยาศัย, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียนคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

๒) ศูนย์การเรียนรู้ เป็นสถานที่จัดกิจกรรมที่ผู้เรียนสามารถศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเองจากสื่อการสอนหลายรูปแบบ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งกลางทำหน้าที่ประสานงานกับแหล่งวิทยาการ ความรู้ข่าวสารแก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายในชุมชน

๓) อินเทอร์เน็ต เป็นระบบการหาความรู้ในศาสตร์และสาขาต่างๆ โดยวิธีการสืบค้นข้อมูลจากคอมพิวเตอร์

๔) นิทรรศการ เป็นการนำเนื้อหาทางวิชาการมาจัดในรูปของสิ่งแสดงซึ่งอาจจะเป็นของจริง ของจำลอง เป็นต้น

๕) การท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการพักผ่อนและความเพลิดเพลินแต่ในขณะเดียวกันผู้ท่องเที่ยวก็ได้รับความรู้ด้วย ทำให้เกิดประสบการณ์ตรงและได้เรียนรู้ในขณะเดียวกัน

๖) พิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์ เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองโดยตลอดเวลา มีโอกาสสัมผัสด้วยตนเอง

๗) ห้องสมุดประชาชน เป็นสถานที่ให้บริการข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ ในบางแห่งอาจจะจัดการเรียนการสอนด้วยสื่อต่างๆ ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศน สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

๘) หน่วยภาพยนตร์เคลื่อนที่ เป็นการออกหน่วยโดยทางรถยนต์หรือเรือเคลื่อนที่ไปตามชุมชน เพื่อนำสื่อภาพยนตร์ไปฉายเพื่อความเพลิดเพลิน ในขณะเดียวกันผู้ชมก็ได้ความรู้จากเนื้อหาในภาพยนตร์นั้นๆ ด้วย

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย^{๕๗} ได้จำแนกรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทต่างๆ ไว้ ๘ ประเภท โดยแต่ละประเภทยังมีจุดมุ่งหมายและกิจกรรมแตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้

๑) ห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นส่วนที่แสดงถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีต ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีอัตลักษณ์และความเชื่อประเพณีของท้องถิ่น ซึ่งห้องแสดงวัฒนธรรมมีการจัดแสดง เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต วัฒนธรรมเครื่องแต่งกาย หรือประกอบอาชีพของคนในชุมชน

๒) ห้องอินเทอร์เน็ตชุมชน เป็นส่วนที่ส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันโลกของเทคโนโลยีที่ไร้พรมแดน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้าถึงเทคโนโลยีและมีพัฒนาการสารสนเทศ เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ส่งเสริมเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ และพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และเป็นแหล่งรวมสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ โดยทั่วไปจะจัดบริการให้สืบค้นข้อมูลที่เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ที่บุคคลในชุมชนสนใจผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เช่น ข้อมูลด้านวัฒนธรรม โดยเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่มีข้อมูลด้านวัฒนธรรม อาทิ หอจดหมายเหตุ พิพิธภัณฑฯ รวมทั้งจัดบริการส่งเสริมการศึกษาในระบบทางไกล เช่น ให้บริการศึกษา

^{๕๗} กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๓, อ้างใน การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.wiangphangkham.go.th/images/1206771081/2.pdf> หน้า ๑๗๖-๑๗๗ (๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ด้วยตนเองผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตโดยผู้มาใช้บริการลงทะเบียนเรียนกับสถานศึกษา ที่จัดการเรียนการสอนผ่านระบบออนไลน์ ที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

๓) ห้องวิชาการชุมชน เป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนา ฝึกอบรมหัวข้อต่างๆ เช่น เรื่องภาษา การเลี้ยงลูก แนะนำการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา มุมพัฒนาการศึกษาด้วยตนเอง เช่น มุมสายสามัญของการศึกษานอกโรงเรียน มุมมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มุมมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น เป็นสถานที่จัดกิจกรรมกลุ่มพัฒนาความรู้ในชุมชน และเป็นห้องถ่ายทอดความรู้ด้านต่างๆ เช่น สารคดี ประวัติศาสตร์ต่างๆ องค์กรความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อเล็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชน ห้องวิชาการชุมชน จัดตั้งโดยมุ่งหวังเพื่อให้เกิดกิจกรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความเดือดร้อนโดยการเรียนรู้และร่วมกันแสวงหาคำตอบของปัญหาที่เกิดขึ้น

๔) ห้องเรียนกลุ่มอาชีพชุมชน เป็นส่วนเผยแพร่ผลงานกลุ่มอาชีพ การดำเนินงาน การรวมกลุ่ม การฝึกและพัฒนาอาชีพ และเป็นการเปิดโอกาสทางการตลาดของกลุ่มอาชีพในชุมชน จะได้สัมผัสกับการทำงานกลุ่มอาชีพอย่างแท้จริง

๕) ร้านค้าชุมชน เป็นส่วนส่งเสริมการเรียนรู้การดำเนินธุรกิจร่วมกัน เพื่อการพัฒนาก้าวไปเป็นรูปแบบของสหกรณ์ชุมชน และวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนเน้นการเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิตจากชุมชน และดำเนินการตลาดร่วมกับชุมชน ซึ่งร้านค้าชุมชนจัดบริการสินค้าราคาต้นทุนต่ำเพื่อเป็นทางเลือกของผู้บริโภคในชุมชนและเป็นศูนย์จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชน หรือสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีมุมข้อมูลสินค้า มุมแคตตาล็อกสินค้าและผลิตภัณฑ์ ศูนย์สาธิตของดีเด่นของชุมชน เป็นต้น

๖) ลานกิจกรรมชุมชน เป็นสถานที่ช่วยเสริมสร้างพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ให้มีการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน บริการเครื่องเล่นสำหรับเด็ก มีการจัดกิจกรรมเรียนรู้สร้างสรรค์และสานสายใยครอบครัว เช่น กิจกรรมศิลปะ การร้องเพลง การเล่นเกมต่างๆ เวทีสำหรับปราชญ์ชุมชน คนเด่นคนดังมาแสดงให้ชุมชนทราบถึงความสามารถ

๗) ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน เป็นรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนตำบล ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทนี้จัดตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายให้มีการจัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของประชาชนเพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต และตอบสนองต่อความต้องการของการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชน ให้บริการหนังสือทุกประเภทตั้งแต่พัฒนาการของเด็กเล็ก เยาวชนผู้สนใจเฉพาะด้าน มีบริการสื่อวารสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่มีความทันสมัย เช่น วิกิทัศน์เทปบันทึกภาพ เทปบันทึกเสียงแผ่นเสียง ภาพสไลด์ รวมถึงอินเทอร์เน็ตด้วยก็ได้ แหล่งที่มาของหนังสือและสื่อประเภทต่างๆ นอกเหนือจากงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานเอกชน และประชาชนทั่วไปที่ต้องการเห็นคนมีการอ่านหนังสือและมีความรู้มากขึ้น

๘) ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอีกประเภทหนึ่งที่ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นที่ให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสาร

และความรู้ต่างๆ ส่งเสริมการอ่านหนังสือและป้องกันการลืมหนังสือ รวมทั้งเพื่อสร้างนิสัยรักการอ่านหนังสือของประชาชน

องค์ประกอบศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ควรประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ดังนี้^{๕๘}

๑) แหล่งที่มาของความรู้และเนื้อหาความรู้ แหล่งที่มาของความรู้ หมายถึง ที่มาหรือตัวแทนของความรู้ที่สามารถอ้างอิงถึงความมีอยู่ขององค์ความรู้ชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบต่างๆ เช่น ตัวบุคคล วัตถุสิ่งของ สถานที่ ประเพณี ฯลฯ แหล่งที่มาของความรู้ยังสามารถเสื่อมสลาย ผุพังหรือล้มตายได้ นอกจากนี้บางแหล่งที่มาของความรู้ยังไม่สามารถให้เรื่องราวได้อย่างชัดเจนหากไม่มีคนมาบอกเล่าหรือไม่มีเอกสารมาให้อ่าน ดังนั้น จึงต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ ออกมาเป็นภาพถ่าย เอกสาร หรือเนื้อหาความรู้ เพื่อเป็นหลักประกันความยั่งยืนยาวนานและสามารถสืบทอดขยายผลได้

เนื้อหาความรู้ คือ ข้อมูลหรือเรื่องราว หรือสิ่งที่จัดเก็บได้จากแหล่งที่มาของความรู้ที่ถูกนำมาเรียบเรียงให้เป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ สามารถทำความเข้าใจได้และพร้อมต่อการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ทั้งความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคล เช่น ทักษะในการทำงาน ความคิดทัศนคติ และทั้งความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ซึ่งสามารถถ่ายทอดได้โดยผ่านวิธีต่างๆ เช่น การบันทึก ข้อมูลหรือเรื่องราวต่างๆ

การเก็บข้อมูลจากแหล่งความรู้ขึ้นอยู่กับลักษณะของที่มา เช่น ถ้าเป็นสถานที่อาจเก็บภาพถ่าย พร้อมประวัติความเป็นมา ความสำคัญของแหล่งความรู้ หรือถ้าเป็นตัวบุคคล ก็อาจเก็บประวัติย่อ บทสัมภาษณ์ คุณงามความดี บันทึกประสบการณ์หรือความรู้ที่มี แต่ถ้าหากอยู่ในรูปแบบของประเพณี อาจบันทึกถึงความเป็นมา พิธีกรรมหรือขั้นตอนการปฏิบัติ เป็นต้น

๒) วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอน วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ รูปแบบการเผยแพร่ หรือการนำเนื้อหาความรู้จากแหล่งที่มาของความรู้มาถ่ายทอดให้กับผู้ที่สนใจ เช่น การจัดทำหลักสูตร การจัดทำแปลงสาธิต ฯลฯ

๓) อุปกรณ์สำหรับการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ หมายถึง อุปกรณ์สาธิต สื่อรูปแบบต่างๆ ที่ทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากกว่าการได้ฟังบรรยายเพียงอย่างเดียว เช่น แผนพับ ภาพประกอบ โมเดลจำลอง ภาพสไลด์ หนังสือ สาระคดีสั้น ฯลฯ

๔) สถานที่เรียนรู้ ส่วนใหญ่ใช้บริเวณแหล่งที่มาของความรู้เป็นสถานที่จัดการเรียนรู้ เพราะจะสามารถเรียนรู้ได้จากสถานที่จริง ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านของผู้รู้ แปลงเกษตร ฟาร์ม ไร่ ป่า ฯลฯ โดยมีการปรับสภาพแวดล้อมของแหล่งเรียนรู้ให้เป็นห้องเรียนธรรมชาติ ไม่จำเป็นต้องเรียนในห้องเรียนที่เป็นทางการ แต่ถ้าหากแหล่งเรียนรู้ไม่สะดวกต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ ก็อาจใช้สถานที่อื่นที่ใกล้เคียงหรือเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ ไม่เป็นสถานที่คนพลุกพล่านมาก เพราะจะทำให้ทั้งผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียนรู้เสียสมาธิได้ง่าย

^{๕๘} การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.wiangphangkham.go.th/images/1206771081/2.pdf> หน้า ๑๗๒, (๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

๕) การประเมินและติดตามผลการเรียนรู้ เป็นการวัดผลว่าการจัดการเรียนรู้นั้น ได้ผลดีมามากน้อยเท่าใดเพื่อจะได้นำมาพัฒนาปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ในคราวต่อไป โดยควรวัดผลทั้ง จากตัวผู้เรียนที่ได้ประเมินความรู้ของตนเอง และประเมินกระบวนการสอนของผู้จัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็น แบบของการวัดผลนั้นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนรู้

๖) ผู้จัดการเรียนรู้ หรือผู้ที่ดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ ในที่นี้จะเน้นให้ชุมชน เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการดำเนินงานทุกขั้นตอนตั้งแต่การวางแผน การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก แหล่งที่มาของความรู้ ไปจนถึงการประเมินและติดตามผลการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนจะต้อง เป็นกำลังหลักในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ที่สนใจ (เช่น จัดกระบวนการเรียนรู้) เพื่อให้ความรู้จากแหล่ง เรียนรู้ชุมชนแผ่ขยายในวงกว้างในลักษณะชุมชนสู่ชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพิงภาครัฐ ดังนั้นผู้จัดการ เรียนรู้จึงควรจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เป็นอย่างดี มีทักษะในการสื่อสาร เข้าใจวิธีการจัด กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และรู้จักธรรมชาติของผู้เรียน เพื่อให้สามารถออกแบบ กระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและถ่ายทอดความรู้ได้อย่างชัดเจนมากที่สุด

๗) ผู้เรียน หมายถึง สมาชิกในชุมชน และผู้สนใจทั่วไปที่ต้องการเรียนรู้

องค์กรประกอบการก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

๑) วิธีการก่อเกิด

ศูนย์เรียนรู้ชุมชน จะเกิดขึ้นได้ต้องเป็นความต้องการของประชาชนในชุมชน เพราะจะเป็นสมบัติของชุมชน จึงควรนำแนวคิดเข้าเวที ประชุมประชาคมของหมู่บ้าน เผยแพร่ ความคิด โน้มน้าวสร้างการยอมรับ และชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีแหล่งเรียนรู้ของชุมชน การ จัดเก็บองค์ความรู้ ประวัติชุมชน และภูมิปัญญาของชุมชนอย่างเป็นระบบ การแสดงข้อมูลข่าวสาร ของชุมชนให้ได้เรียนรู้กันอย่างทั่วถึง รวมทั้งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สม่ำเสมอ โดยเริ่มจากการ จัดระเบียบแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และให้เป็นไปตามกำลังที่ชุมชนจะสามารถดำเนินการได้ อีกทั้งให้มีขอบเขต และลักษณะตามความเห็นของชุมชน

๒) โครงสร้างของศูนย์เรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย

คณะกรรมการ ประกอบด้วยผู้แทนจากผู้นำชุมชน กลุ่ม/องค์กร เครือข่ายองค์กร ชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัคร ฯลฯ โดยมาจากการคัดเลือกของชาวบ้านเอง และชาวบ้านให้ การยอมรับ ซึ่งคณะกรรมการจะร่วมมือกันวางแผน และดำเนินการตามแผนยุทธศาสตร์ที่ได้ร่วมกัน กำหนด เพื่อระดมพลังให้เกิดการเรียนรู้และบริหารจัดการในศูนย์เรียนรู้ให้สามารถดำเนินการได้อย่าง มี ประสิทธิภาพ

ที่ปรึกษา เป็นภาคีการพัฒนาภาครัฐ เช่น พัฒนาชุมชน การศึกษานอกโรงเรียน เกษตร สาธารณสุข และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ระเบียบข้อบังคับ ซึ่งคณะกรรมการฯ ได้จัดทำขึ้นที่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็น แนวทางในการบริหารศูนย์ฯ

สถานที่ เล็กใหญ่ไม่สำคัญ อาจอยู่ในห้องของอาคาร อบต. บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้าน ผู้นำ บ้านปราชญ์ชาวบ้าน ศาลาวัด ใต้ต้นไม้ ศาลากลางบ้าน ซึ่งเป็นสถานที่ให้พบปะ ประชุม ทำงาน

กันได้ตลอดเวลา ให้เป็นสถานที่ที่เป็นสัญลักษณ์ของการรวมตัวกัน เพื่อการเรียนรู้ ไม่จำเป็นต้องหางบประมาณมาก่อสร้างศูนย์ใหม่

การบริหารจัดการศูนย์ฯ คณะกรรมการฯ ที่ได้รับการคัดเลือก มีการบริหารจัดการเพื่อให้ศูนย์ฯ สามารถบริหารจัดการได้อย่างเป็นรูปธรรม

งบประมาณ เพื่อพัฒนาคณะกรรมการของศูนย์เรียนรู้ชุมชนให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจัดซื้อวัสดุ อุปกรณ์ ที่จำเป็นในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน

๓) กิจกรรมการเรียนรู้ แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ ดังนี้

- สถานที่จัดกิจกรรมเรียนรู้ อาจดำเนินการได้ทั้งในอาคารศูนย์ฯ และนอกอาคารศูนย์ฯ โดยมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน เช่น บ้านปราชญ์ชาวบ้าน ในไร่ นา เพื่อสาธิตกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

- กิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ การเรียน/การสอน การจัดการความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาติพันธุ์ ชนบประเพณี วัฒนธรรม การรับความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน การจัดเวทีประชาคมเพื่อการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน การเรียนรู้ผ่าน E-Learning การสาธิต การจัดนิทรรศการ การจัดสัมมนา อภิปราย ฯลฯ

๔) เนื้อหาสาระข่าวสารความรู้ ประกอบด้วย

- ข้อมูล ได้แก่ ข้อมูล จปฐ. กชช.๒๓ ทะเบียนผู้นำ กลุ่ม/องค์กร ข้อมูลผลิตภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่น อัตลักษณ์ของชุมชน แผนชุมชน โครงการกิจกรรม ฯลฯ

- ข่าวสาร (สารสนเทศ) ได้แก่ สารสนเทศชุมชน ๑๓ องค์กรประกอบ ได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน แผนที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ (ภูมิอากาศ/ฤดูกาล) ลักษณะของประชากร (อัตราความหนาแน่น/โครงสร้างประชากร) ลักษณะการประกอบอาชีพของชุมชน (เกษตร/อุตสาหกรรม/รับจ้าง ฯลฯ) ผลิตภัณฑ์มวลรวมของหมู่บ้าน ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของหมู่บ้านศิลปะ/วัฒนธรรม/ภูมิปัญญาของหมู่บ้าน สถานที่ท่องเที่ยว/สถานที่บริการ การคมนาคม(การเดินทางไปยังหมู่บ้าน) ประเพณี/เทศกาลประจำปี ทักษะ/ฝีมือ/แรงงานของหมู่บ้าน อื่น ๆ ข่าวสารเพื่อชีวิต ข่าวสารเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน

- ความรู้ ได้แก่ ความรู้ด้านวัฒนธรรม การประกอบอาชีพ/ผลิตภัณฑ์ชุมชน องค์ความรู้ที่ชุมชนต้องการ เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน ความรู้ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ความรู้ข่าวสารจากภายนอก

๒.๔.๕ กระบวนการ/วิธีการ

พื้นที่ที่มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน หมายถึง พื้นที่ที่มีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ภูมิปัญญา ข้อมูลข่าวสารความรู้มีคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ชุมชน มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการ พัฒนาหมู่บ้าน และมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน แต่ยังไม่มีการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ เท่าใดนัก ไม่มีการพัฒนาความรู้ใหม่ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนชนยังไม่มียระบบการจัดการที่ดี เป้าหมายของการดำเนินการ คือทำให้เป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนสมบูรณ์แบบให้ได้ ซึ่งมีรูปแบบ ดังนี้

๑. อาคาร เป็นเอกเทศ แบ่งสัดส่วนของพื้นที่ทำงาน พื้นที่เก็บข้อมูลข่าวสารความรู้ พื้นที่ บริการความรู้ Internet ชุมชน และ Website

๒. ปราชญ์ มีการจัดทำทะเบียนปราชญ์ชาวบ้าน มีบทเรียนที่จัดทำไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ปราชญ์แสดงตนชัดเจน มีศักยภาพในการถ่ายทอด
๓. สาระ มีข้อมูล ช่าวสาร ความรู้ ครอบคลุม หลากรูปแบบ
๔. องค์กร มีกรรมการ มีวาระการดำรงตำแหน่ง มีแผนงาน มีระเบียบ กติกา
๕. กิจกรรม มีกิจกรรมจัดการความรู้ครบวงจร มีกิจกรรมจัดการเรียนรู้
๖. รูปแบบกิจกรรม มีส่วนจัดแสดงความรู้แบบถาวร บางส่วนอาจจัดแสดงความรู้เป็นครั้งคราว มีการฝึกอบรม มีการนำทัศนศึกษา มีการเสวนา/อภิปราย/สัมมนา และมีการเรียนทางอิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ

๒.๔.๖ การประยุกต์ใช้

๑. ศูนย์การเรียนรู้สามารถนำไปใช้กับทุกระดับการศึกษา ทุกรายวิชา
๒. ศูนย์ฝึกทักษะ (Skill Centers) ศูนย์นี้ให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะเพิ่มขึ้น โดยได้รับการสอนจากบทเรียนผ่านสื่อหรือวิธีการอื่นมาก่อน ทักษะพื้นฐานจะทำให้ฝึกและปฏิบัติในศูนย์จนทำให้มีความชำนาญด้วยตัวผู้เรียนเอง
๓. ศูนย์ความสนใจ (Interest Centers) เป็นศูนย์ที่สร้างขึ้นมากเพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจใหม่ๆ และให้เกิดความคิดสร้างสรรค์
๔. ศูนย์สอนเสริม (Remedial Centers) เป็นศูนย์ที่จะช่วยผู้เรียนที่ต้องการความช่วยเหลือ ความรู้หรือทักษะที่ยังไม่เพียงพอจากการเรียนปกติ หรือแยกผู้เรียนที่ต้องการความช่วยเหลือเป็นพิเศษ
๕. ศูนย์เพิ่มพูนความรู้ (Enrichment Centers) ศูนย์นี้จะกระตุ้นประสบการณ์การเรียนรู้เพิ่มขึ้นหลังจากที่ผู้เรียน ได้เรียนหรือทำกิจกรรมบรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้แล้ว เช่น ผู้เรียนที่มีความสามารถสูงเรียนบทเรียนคณิตศาสตร์จบแล้ว แต่ยังมีเวลาให้ไปเรียนในศูนย์นั้นที่มีบทเรียนยากเพิ่มขึ้น หรือมีกิจกรรมอื่นให้ทำเพิ่มความชำนาญ หรืออาจจะเป็นศูนย์ที่มีคอมพิวเตอร์ที่มีเกมทางคณิตศาสตร์
๖. ศูนย์สำรอง (Reserved Centers) อาจจะมีศูนย์สำรองไว้ในกรณีที่มีศูนย์แยกกิจกรรม เมื่อผู้เรียนทำกิจกรรมในศูนย์ใดเสร็จแล้วจะเข้าไปทำกิจกรรมในศูนย์อื่น แต่ศูนย์นั้นยังไม่ว่างเนื่องจากผู้เรียนในศูนย์นั้นยังทำกิจกรรมไม่เสร็จ ก็ให้มารอในศูนย์สำรองนี้โดยมีกิจกรรมที่สอดคล้องกับเรื่องที่ศึกษาเตรียมไว้อาจเป็นกิจกรรมในลักษณะผ่อนคลาย ซึ่งจะทำให้ไม่ว่างในขณะที่รอหรือรบกวนผู้ที่กำลังทำกิจกรรมในศูนย์อื่น^{๕๙}

จากแนวคิดทั้ง ๔ กล่าวคือ แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะบายอน แนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยา แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และแนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ที่กล่าวมานี้ มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันในด้านของการบริหารจัดการทรัพยากรที่เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม เพื่ออนุรักษ์ สืบทอด และเผยแพร่ ในรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ศิลปะบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ศิลปะบายอน ที่สามารถรวบรวมมาได้ดังต่อไปนี้

^{๕๙} Thanapol Nagata Peryklang, ศูนย์การเรียนรู้. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/197420>, (๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑).

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาดนอม อานนโท^{๖๐} ได้การศึกษาวิจัยเรื่อง คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ ด้านคติความเชื่อพบว่า การสร้างปราสาทขอมเริ่มแรกเป็นการสร้างตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ เพื่อเป็นการจำลองจักรวาล โดยเฉพาะเมืองสวรรค์ว่ามีอะไรเป็นส่วนประกอบบ้าง ที่เห็นเด่นชัดคือการจำลองเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะ หรือเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งแต่ละส่วนประกอบก็จะแฝงไปด้วยคติความเชื่อ ทำให้ผู้พบเห็นสามารถจินตนาการถึงศูนย์กลางจักรวาลและที่ประทับขององค์ศิวะ

ด้านคุณค่าพบว่า ทำให้เกิดเอกลักษณ์ประจำถิ่นของจังหวัดบุรีรัมย์ ไม่ว่าจะเป็นของที่ระลึก อาคารบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย แหล่งเรียนรู้ด้านโบราณสถาน ทำให้เกิดรายได้แก่ชุมชน จากการนำเอาเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของปราสาทขอมมาสร้างสรรค์งานฝีมือและของที่ระลึก เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ ด้านสังคมและการเมืองนั้นก็มีความสงบสุข เพราะเกิดการเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่กล้าทำผิดต่อคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ต่อโบราณสถานนั้นๆ นักการเมืองยังนำไปใช้อ้างอิงเพื่อประโยชน์ทางการเมืองอีกด้วย ความงามจากสถาปัตยกรรมที่สร้างสรรค์ดีแล้วก่อให้เกิดสุนทรียะแก่ผู้พบเห็น

ส่วนด้านอิทธิพลพบว่า ทำให้เกิดพลังในด้านต่างๆ ตามมา ทำให้บุคคลยอมปฏิบัติตาม คล้อยตาม เห็นตาม ในสิ่งที่ตนได้พบเห็น มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของปราสาท สถาปนิกผู้ออกแบบได้นำสถาปัตยกรรม และปฏิมากรรมของปราสาทขอม ไปออกแบบประยุกต์ใช้ตามอาคารสถานที่ต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นบ้าน วัด สถานศึกษา หน่วยงานราชการ ด้านวิถีชีวิตนั้น ทำให้บุคคลเว้นข้อห้าม และปฏิบัติตามระเบียบ กฎ กติกา ของสังคมไม่เอาเปรียบคนอื่น และไม่ทำลายสาธารณสมบัติ

วัชรินทร์ ฐิติอดิศัย^{๖๑} ได้ศึกษาโบราณวัตถุในศิลปะเขมรแบบบายนที่ได้จากการขุดค้นที่เมืองพิมายนี้สามารถแบ่งโบราณวัตถุเหล่านี้ออกเป็น ๓ ประเภทคือ ๑) โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางศาสนา ได้แก่ ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ โบราณวัตถุส่วนใหญ่ อันได้แก่ พระพุทธรูป พระพิมพ์ ประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและรูปร่างปรัชญาปารมิตา ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของรัตนตรัยมหายาน ในศาสนาพุทธมหายาน ลัทธิตันตระ ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าศาสนาที่นิยมนับถือกันมากในสมัยบายนคือศาสนาพุทธมหายานลัทธิตันตระ ส่วนโบราณวัตถุในศาสนาพราหมณ์พบจำนวนน้อยมาก แต่ก็สองให้เห็นว่ายังคงมีการนับถือศาสนาพราหมณ์กันอยู่ในสมัยนั้น ๒) โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม พบจำนวนน้อย ได้แก่ ทับหลัง กระเบื้อง เชิงชาย กลิบบนูนปรางค์ และประติมากรรมรูปสิงห์ ทับหลังที่พบนี้แสดงให้เห็นถึงการนับถือพุทธศาสนา มหายาน ลัทธิตันตระ เช่นเดียวกับโบราณวัตถุอื่นๆ ที่พบ และแสดงถึงการนับถือศาสนาพราหมณ์ด้วย ๓) โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ใช้สอย ที่สำคัญได้แก่ วัชระ ซึ่ง

^{๖๐} พระมหาดนอม อานนโท และคณะ, คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๖๑} วัชรินทร์ ฐิติอดิศัย, การศึกษาโบราณวัตถุในศิลปะเขมรแบบบายนที่ได้จากการขุดค้นที่เมืองพิมาย, โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑), บทคัดย่อ.

แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงการนับถือลัทธิตันตระในสมัยบายน ส่วนโบราณวัตถุประเภทดินเผาที่พบส่วนใหญ่เป็นเครื่องถ้วยเขมรที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘

จากหลักฐานโบราณวัตถุดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าเมืองพิมายเป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญติดต่อกันมาหลายสมัย โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งมีหลักฐานแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่ามีการนับถือพุทธศาสนาหายานสกุลวัชรยาน ลัทธิตันตระ อย่างแพร่หลาย สอดคล้องกับข้อความในจารึกต่างๆ ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และในสมัยนี้เองได้มีการก่อสร้างเพิ่มเติมในบริเวณเมืองพิมายหลายแห่ง รวมทั้งบริเวณประตูเมืองพิมายด้วย ซึ่งได้พบโบราณวัตถุในศิลปะเขมรแบบบายนจำนวนมาก

สิวิกา ประกอบสันติสุข^{๒๒} ได้ศึกษาศิลปะเขมรแบบบายนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบว่าในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งเป็นมหाराชองค์สุดท้ายของประเทศกัมพูชา นั้น ศิลปะเขมรสมัยเมืองพระนครสมัยสุดท้ายได้เจริญขึ้น มีชื่อว่า ศิลปะแบบบายน ในสมัยนี้ได้ปรากฏหลักฐานจารึกในประเทศกัมพูชา เช่น จารึกปราสาทพระขรรค์ และจารึกปราสาทตาพรหม กล่าวถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อดินแดนในประเทศไทย โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อมาประกอบกับการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับหลักฐานต่างๆ ที่หลงเหลืออยู่ในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบัน จะพบว่ามีความสอดคล้องกันมาก หลักฐานต่างๆ เหล่านี้แบ่งออกได้เป็น ๑) หลักฐานทางด้านจารึก จารึกปราสาทตาพรหมที่พบในประเทศกัมพูชา กล่าวว่าการสร้างสถานพยาบาล ๑๐๒ แห่ง กระจายอยู่ทั่วไปในดินแดนที่เป็นอาณาเขตของประเทศกัมพูชาในสมัยนั้น จากการสำรวจทางโบราณคดี ได้พบจารึกซึ่งมีข้อความรับกันกับจารึกปราสาทตาพรหม คือ เป็นจารึกซึ่งอุทิศให้กับสถานพยาบาลหรือโรคนาสา จารึกเหล่านี้เท่าที่พบในประเทศไทยมีจำนวนถึง ๗ หลัก และในจำนวนนี้มี ๓ หลักที่พบที่ตัวโบราณสถาน ซึ่งนับว่ามีประโยชน์ในการศึกษารูปแบบโบราณสถาน และช่วยในการกำหนดอายุโบราณสถานนั้นๆ ว่าอยู่ในสมัยบายนด้วย ๒) หลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรม นอกจากในจารึกปราสาทตาพรหมจะกล่าวถึงการสร้างสถานพยาบาลถึง ๑๐๒ แห่งแล้ว ในจารึกปราสาทพระขรรค์ก็ได้มีการกล่าวถึงการสร้างที่พักคนเดินทาง ๑๒๑ แห่ง โดยระบุว่ายังมีถึง ๑๗ แห่งที่อยู่บนเส้นทางจากเมืองพระนครหลวงมายังเมืองพิมาย ในการศึกษาสถาปัตยกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะพบว่ามีถึง ๓ แห่ง ที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเหมือนที่ที่พักคนเดินทางในประเทศกัมพูชา และมีโบราณสถานไม่น้อยกว่า ๑๘ แห่ง ที่น่าจะเป็นโรคนาสา โดยอาศัยหลักฐานทางจารึกมาช่วยในการกำหนดรูปแบบโบราณสถานนั้น ๓) หลักฐานทางด้านประติมากรรม ส่วนใหญ่เท่าที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเป็นประติมากรรม ซึ่งสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพุทธมหายาน ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จะมีทั้งที่พบที่ตัวโบราณสถาน ซึ่งจะช่วยในการกำหนดอายุสมัยของโบราณสถาน และพบในที่อื่นๆ ประติมากรรมเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะแสดงถึงลักษณะของศิลปะบายนอย่างแท้จริง แต่ก็อาจจะมิฝีมือของช่างพื้นเมืองมาผสมบ้าง

หลักฐานที่พบในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนี้ จะแสดงถึงความสัมพันธ์ทั้งทางวัฒนธรรมและการเมือง ที่มีต่อประเทศกัมพูชา ในช่วงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้เป็นอย่างดี

^{๒๒} สิวิกา ประกอบสันติสุข, การศึกษาศิลปะเขมรแบบบายนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑), บทคัดย่อ.

สุนาวิน บุรณสมภพ^{๒๓} ศิลปะเขมรแบบบายนในจังหวัดราชบุรี และจังหวัดเพชรบุรี ผลการศึกษาพบว่า จังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดราชบุรี เป็นจังหวัดที่เก่าแก่ โดยมีหลักฐานของการตั้งชุมชนที่เก่าไปจนถึงสมัยทวารวดี ได้แก่ โบราณวัตถุบางชิ้นในจังหวัดเพชรบุรี และเมืองคูบัวในจังหวัดราชบุรี ต่อมาในสมัยลพบุรี เมืองทั้ง ๒ นี้ก็คงเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่ง โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔- ราว พ.ศ. ๑๗๖๓) ผู้ทรงนับถือพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน และเรียกแบบศิลปะในสมัยของพระองค์ว่าศิลปะแบบบายน ตามชื่อปราสาทบายนที่พระองค์ทรงสร้างที่เมืองพระนคร

ในบรรดาจารึกทั้งหลายที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นั้น นอกจากจะทำให้เราทราบพระราชประวัติของพระองค์แล้ว ยังทราบถึงการบำเพ็ญพระราชกุศลของพระองค์ที่กล่าวไว้ในจารึกปรารงค์พระขรรค์ ซึ่งค้นพบในบริเวณเมืองพระนคร มีลักษณะคล้ายกับจารึกปราสาทตาพรหมได้กล่าวถึงการก่อสร้างของพระองค์ ประกอบด้วยมีพระพุทธรูปนามว่าชัยพุทธมหานาถ ๒๓ องค์ ประดิษฐานตามเมืองต่างๆ.... ..สิ่งที่น่าสนใจในจารึกพระขรรค์ คือชื่อเมืองต่างๆ ซึ่งพระองค์ได้ประดิษฐานพระพุทธรูปนามว่าชัยพุทธมหานาถ ซึ่งบางเมืองสันนิษฐานว่าอยู่ในประเทศไทย อันได้แก่ เมืองลโวทยปุระ (ลพบุรี มีพระปรารงค์สามยอด) สวรรณปุระ (เมืองสุพรรณบุรี มีโบราณสถานที่น่าสนใจสามชุกและพระพุทธรูปนาคปรก) กัมพูกปัฐนะ (บริเวณสระสินารายณ์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบพระโพธิสัตว์เปล่งรัศมี) ชัยราชบุรี (เมืองราชบุรี มีกำแพงแลงและพระพุทธรูปปางสมาธิในซุ้มเรือนแก้วบนกำแพง) ศรีชัยสิงหบุรี (ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี) ศรีชัยวัชรบุรี (เมืองเพชรบุรี มีปราสาทวัดกำแพงแลง) หลักฐานที่ยืนยันว่าเมืองต่างๆ เหล่านี้เป็นเมืองที่มีอยู่ในจารึกปราสาทพระขรรค์ สามารถแบ่งได้เป็นหลักฐานจากโบราณสถานและหลักฐานจากโบราณวัตถุ

อนุวิทย์ เจริญศุกกุล^{๒๔} กล่าวถึงองค์ประกอบของปราสาทขอมที่เป็นลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรม ความว่า “...อาคารหนึ่งๆ นั้นจะมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๒ ส่วน คือ ๑) ตัวโครงสร้างที่เป็นรูปเรือน (Anatomy) และ ๒) ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรม (Architectural Component) ที่เป็นหน้าตาของอาคารรวมถึงส่วนประดับทางสถาปัตยกรรมที่เป็นลวดลายประดับ

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร กล่าววิเคราะห์ถึงแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของสถาปนิก ความว่า^{๒๕} แนวความคิดในการออกแบบมีความหมายที่กว้างมากในลักษณะที่เป็นพิสัยระหว่างความหมายที่เป็นนามธรรมกับความหมายที่เป็นรูปธรรม วิเคราะห์พิสัยของความหมายของแนวความคิดในการออกแบบ ออกเป็น ๓ ช่วงความหมาย ได้แก่ ๑) แนวความคิดมูลฐาน ๒) หลักเกณฑ์หรือแนวทางในการแก้ปัญหา และ ๓) ผลลัพธ์ทางกายภาพ

^{๒๓} สุนาวิน บุรณสมภพ, ศิลปะเขมรแบบบายนในจังหวัดราชบุรี และจังหวัดเพชรบุรี, (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๔๙-๕๐.

^{๒๔} อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, หน้า ๒๑.

^{๒๕} วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม : มูลฐานทางพฤติกรรมเพื่อการออกแบบและวางแผน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙๑-๒๙๒.

ธิติพงษ์ พิรุณ เสนองงานวิจัยเรื่อง^{๖๖} “ปราสาทพนมรุ้ง : แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” พบว่าประวัติและความเป็นมาของพิธีกรรมทางศาสนาที่ปราสาทพนมรุ้งมาจากความเชื่อว่าโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับของพระศิวะซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อบูชาพระศิวะเทพเจ้าแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู ตลอดจนเทพผู้รักษาปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งเป็นโบราณสถานที่มีความมหัศจรรย์ มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ เพื่อช่วยให้ประชาชนได้รับความสุขความเจริญก้าวหน้า ประสบความสำเร็จ ช่วยรักษาการเจ็บป่วยได้ และช่วยให้เกิดความสามัคคีในชุมชน

ภควัต ปิตตาหะโน เสนองงานวิจัยเรื่อง^{๖๗} “นาฏยประดิษฐ์ : การศึกษาประติมากรรมภาพสลักปราสาทพนมรุ้งเพื่อสร้างชุดการแสดง” ผลการวิจัยพบว่า ปราสาทพนมรุ้งสร้างจากหินทรายสีชมพู บนภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้วโดยพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ ได้สถาปนาเทวาลัยแห่งนี้ถวายพระอิศวรที่เขาคพนมรุ้ง คำว่าพนมรุ้งหรือเดิมว่า วนม รุง หมายถึง ภูเขาอันยิ่งใหญ่ ประติมากรรมภาพสลักที่ปรากฏบนทับหลังหน้าบัน กรอบประตู และส่วนต่างๆ ของปราสาทพนมรุ้ง ส่วนใหญ่เป็นภาพที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ภาพเล่าเรื่องราวมายณะ และมหาภารตะ ภาพเทพประจำทิศต่างๆ และที่สำคัญบนทับหลังปราสาทปราสาทประดับประาดด้านทิศตะวันออก มีภาพสลักรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ และภาพพระศิวะนาฏราช ชุดการแสดงที่เกี่ยวข้องกับปราสาทพนมรุ้งในปัจจุบัน คือ ระบำอัปสรพนมรุ้ง และระบำพิมายปุระ เป็นการแสดงในเชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบโบราณคดีหรือเรียกว่า นาฏยคดี

สมบัติ ประจัญสานต์ เสนองงานวิจัยเรื่อง “สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวคิดในการออกแบบจากปราสาทขอม กรณีศึกษา: จังหวัดบุรีรัมย์”^{๖๘} พบว่า สำหรับความคิดเห็นที่มีต่อสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวคิดในการออกแบบจากปราสาทขอม นักวิชาการและบุคคลทั่วไปส่วนใหญ่เห็นด้วยหากสถาปัตยกรรมร่วมสมัยประเภทศูนย์วัฒนธรรม หรือพิพิธภัณฑ์ โครงการต่อไปในจังหวัดบุรีรัมย์และยอมรับว่ากลวิธีการออกแบบของสถาปนิก โดยการประยุกต์ให้รูปทรงหรือส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมให้มีลักษณะใกล้เคียงกับลักษณะดั้งเดิมนั้นทำให้ลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏแสดงลักษณะปราสาทขอมได้ชัดเจน โดยทั้งสองกลุ่มมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในบางลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรม ที่สถาปนิกสามารถออกแบบประยุกต์จากลักษณะดั้งเดิมแล้วทำให้สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่ออกแบบขึ้นใหม่ ให้คงแสดงลักษณะปราสาทขอม

^{๖๖} ธิติพงษ์ พิรุณ. ปราสาทพนมรุ้ง: แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๖๗} ภควัต ปิตตาหะโน, นาฏยประดิษฐ์ : การศึกษาประติมากรรมภาพสลักปราสาทพนมรุ้งเพื่อสร้างชุดการแสดง, ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๖๘} สมบัติ ประจัญสานต์, สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวคิดในการออกแบบจากปราสาทขอม กรณีศึกษา : จังหวัดบุรีรัมย์, ปรินญาครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

ชัยพร เขียมรัมย์ เสนองงานวิจัยเรื่อง^{๖๙} “แนวทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว กรณีศึกษา: ปราสาท หนองหงส์อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์” พบว่า ปราสาท หนองหงส์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ที่มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมและเป็นเพียงแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสัญจรผ่านไปมาเท่านั้น ซึ่งปราสาทหนองหงส์นั้นเป็นปราสาทขอมโบราณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ควรค่าแก่การรักษาไว้ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถให้ความรื่นรมย์ในการเยี่ยมชมปราสาท

เทียนชัย ให้ศิริกุล เสนองงานวิจัยเรื่อง^{๗๐} “บทบาทของประชาชนท้องถิ่นที่มีต่อการอนุรักษ์และส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษา: ปราสาทหินพนมรุ้งและปราสาทกู่สวนแตง จังหวัดบุรีรัมย์” สรุปความได้ว่า ประชาชนได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจากผู้อาวุโสในท้องถิ่นมากที่สุด แหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในท้องถิ่นที่รู้จักมากที่สุด คือปราสาทพนมรุ้ง ส่วนปราสาทกู่สวนแตงประชาชนรู้จักเป็นอันดับที่ ๔ ในเรื่องบทบาทเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าบุคคลในท้องถิ่นควรมีบทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมากที่สุด เพื่อเป็นแหล่งที่ให้ความรู้ เกี่ยวกับการดูแลรักษา ป้องกันฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้มากที่สุด และส่วนใหญ่เห็นด้วยเป็นอย่างมากที่จะให้มีการตั้งกลุ่มอาสาสมัคร ชมรม เพื่อช่วยกันดูแลป้องกันโบราณสถานในท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมประเพณีท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในระดับปานกลาง

ศศิธร จันทรไพบ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง^{๗๑} “การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา” พบว่า คติการออกแบบปราสาทหินพิมาย สามารถสรุปเกณฑ์ของการออกแบบที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดในการออกแบบปราสาทหินพิมายให้เป็นสัญลักษณ์ของจักรวาลและมณฑลได้ ๔ ประการ คือ ๑) การเลือกทำเลที่ตั้งของเมืองและปราสาทที่อาศัยภูมิประเทศตามธรรมชาติเป็นส่วนของการสร้างเมืองตามระบบจักรวาลในพุทธศาสนา ๒) ระบบแผนผังของปราสาทที่เป็นโครงสร้างของปราสาทที่มีระเบียบสอดคล้องรอบปราสาทประธาน โดยมีศูนย์กลางผังอยู่ที่ปราสาทประธาน และมีกรออกแบบที่ยึดแผนภาพของมณฑลในศาสนาพราหมณ์เป็นแผนผังของปราสาท อีกทั้งยังมีการออกแบบและการวางตำแหน่งอาคารต่างๆ ภายในแผนผังที่สะท้อนให้เห็นถึงแบบจำลองของจักรวาล ๓) ระบบการใช้แกนโลกเป็นแกนประธานของแผนผัง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีการโคจรของดวงอาทิตย์ ๔) การออกแบบแผนผังของภาพสลักบนหน้าบัน ทับหลังประดับประตู และกลีบขนุนที่ปราสาทประธาน ให้มีความสอดคล้องกับแผนผังของปราสาทและ

^{๖๙} ชัยพร เขียมรัมย์, แนวทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว กรณีศึกษา : ปราสาทหนองหงส์อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์, ปรินญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๗๐} เทียนชัย ให้ศิริกุล, บทบาทของประชาชนท้องถิ่นที่มีต่อการอนุรักษ์และส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษา : ปราสาทหินพนมรุ้งและปราสาทกู่สวนแตง จังหวัดบุรีรัมย์, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘), บทคัดย่อ.

^{๗๑} ศศิธร จันทรไพบ, การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

ตัวอาคาร โดยมีการแบ่งเนื้อหาออกเป็นหัว และให้มีความสัมพันธ์กับระบบแนวแกนประธานและตำแหน่งของเทพนเจ้าประจำทิศต่างๆ

มานิตา เชื้อนซันท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง^{๗๒} “พระพุทธรูปนาคปรกศิลาศิลปะขอมช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๙ ที่พบในจังหวัดลพบุรี” พบว่า ๑) รูปแบบโดยรวมของพระพุทธรูปนาคปรกศิลาที่พบในจังหวัดลพบุรี มีความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปนาคปรกในเมืองพระนครประเทศกัมพูชาอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตามพบว่า ช่วงลพบุรีได้ใส่ลักษณะความเป็นพื้นถิ่นเข้าไปด้วย โดยในช่วงเวลาเดียวกับสมัยนครวัดนั้น ช่วงลพบุรีได้แกะสลักลวดลายสามเหลี่ยมเรขาคณิตที่กลางกะบังหน้าศิราภรณ์ของพระพุทธรูปนาคปรกศิลา และการสลักขอบกะบังปิดขมับทั้งสองข้าง ส่วนในสมัยบาเยน ช่วงลพบุรีนิยมสลักใบหน้าพระพุทธรูปให้ยาวกว่าที่พบในเมืองพระนคร ทั้งนี้ นอกจากความสร้างสรรค์ของกลุ่มช่างในแบบนี้แล้ว ยังพบว่าช่างอาจได้แรงบันดาลใจจากพื้นที่อื่นๆ ด้วย คือ ในยุคหลังสมัยบาเยน ช่างนิยมสลักเม็ดพระศกเล็ก พระเนตรยาวเรียวและเหลือบต่ำตามแบบพระพุทธรูปซึ่งนิยมในแถบภาคกลางของไทย ๒) สำหรับคติและความหมาย การสร้างพระพุทธรูปนาคปรกศิลา พบว่ามีแนวคิด ๒ ทาง ที่มีความเป็นไปได้ แนวทางแรก คือ พระพุทธรูปนาคปรกน่าจะสร้างขึ้นตามเหตุการณ์ในพุทธประวัติหลังจากตรัสรู้ แนวทางที่สอง คือสร้างเพื่อแทนพระอาทิตย์เจ้า โดยประดิษฐานร่วมกับพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และนางปรัชญาปารมิตา ในคตริณตรียมหายาน

^{๗๒} มานิตา เชื้อนซันท์, พระพุทธรูปนาคปรกศิลา ศิลปะขอมช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๙ ที่พบในจังหวัดลพบุรี, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์การวิจัยคือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบบายอน ๒) เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยโดยมีขั้นตอนที่สำคัญในการศึกษา ดังนี้

๑. รูปแบบการวิจัย
๒. พื้นที่การวิจัย
๓. เครื่องมือการวิจัย
๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล
๕. การวิเคราะห์ข้อมูล
๖. สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสมผสาน คือ การวิจัยเชิงคุณภาพประกอบด้วย

๓.๑.๑ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทหินสมัยศิลปะแบบบายอน โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนทั้งงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้

๓.๑.๒ การสัมภาษณ์สิ่งที่ต้องการ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย และการจัดเวทีวิชาการของกลุ่มชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงบริเวณปราสาทหินและส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเรียกอีกอย่างว่าเป็นการเก็บข้อมูลเชิงภาคสนาม

๓.๑.๓ สร้างศูนย์การเรียนรู้ โดยทำเป็นห้องปฏิบัติการ จำนวน ๑ ห้อง ประกอบด้วยศิลปะขอมสมัยบายอน แผ่นพับ โปสเตอร์ ภาพถ่าย จารึก และคอมพิวเตอร์เพื่อสืบค้น ๑ เครื่อง

๓.๒ พื้นที่การวิจัย

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ทำการศึกษาด้วยวิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling Method) เพื่อให้ได้พื้นที่มีลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ได้ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลาย โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก เฉพาะปราสาทหรือประติมากรรมศิลปะแบบบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังจะได้เก็บข้อมูลบางประเภทจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอื่นๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ ประกอบกันไปด้วย

๓.๒.๑ ด้านประชากร : ได้แก่ปราสาทขอมในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน ๖ แห่ง ๕ อำเภอ จากจำนวนทั้งหมด ๕๙ แห่ง ซึ่งมีดังต่อไปนี้

๑) ปราสาทเขาพนมรุ้ง ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ (บ้านดอนหนองแหน) ตำบลตาเป๊ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ

๒) ปราสาทโคกปราสาท (ปราสาทโคกจั่ว) ที่ตั้ง วัดโคกจั่ว หมู่ ๓ บ้านโคกจั่ว ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ

๓) ปราสาทหนองปล่อง ตั้งอยู่ที่วัดป่าโคกปราสาท ตำบลหนองปล่อง อำเภอขาม

๔) ภูฏิถาษี (ปราสาทบ้านบุ) อยู่ในเขตโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรรค์ บ้านบุ หมู่ที่ ๕ ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย

๕) ปราสาทน้อย (ภูฏิถาษี) บ้านโคกเมือง ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

๖) ปราสาทหินภูฏิถาษี (หนองบัวราย) บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง อำเภอประโคนชัย

โดยจะรวบรวมข้อมูลเพื่อมาจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถนนบุรีรัมย์-ประโคนชัย ตำบลเสม็ด อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์

๓.๒.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้เชี่ยวชาญเรื่องศิลปะบายน

๑) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สรเชต วรคามวิชัย กรรมการวัฒนธรรม ข้าราชการบำนาญ ศูนย์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

๒) รองศาสตราจารย์ ดร.สมมาตร ผลเกิด, รองอธิการบดี ฝ่ายวิจัยและบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๓) รองศาสตราจารย์ สมบัติ ประจัญสถานต์, สำนักงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๔) อาจารย์ พิพัฒน์ ประจัญสถานต์, สำนักงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๕) รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ

๑) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อโศก ไทยจันทราธิกรรค์ รองผู้อำนวยการ ฝ่ายสารสนเทศและงานศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๒) นายรณภพ ณรงค์ หัวหน้างานอุทยานภูเขาไฟกระโดง

๓) อาจารย์ ดร.นิยม อานไมล์ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๔) นายสรรัชต์ เหลืองชัยศรี วิศวกร

๕) นายณภัทร เทศนา ผู้ช่วยวิศวกร

ผู้ทรงคุณวุฒิทั่วไป

๑) พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

- ๒) พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
- ๓) พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
- ๔) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพงศ์ธัช กุรัตนธรรมา อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
- ๕) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทิพย์ ชันแก้ว อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องในการวิจัยแบบคุณภาพ กล่าวคือ

(๑) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องตามประเด็นที่กำหนดไว้ โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ในการศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะกระทำก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนาม และในขณะระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลที่ทำการศึกษา ได้แก่ เอกสารงานวิจัยต่าง ๆ จากห้องสมุด ข้อมูลจากหน่วยงานราชการ และแหล่งข้อมูลอื่น ๆ

(๒) เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ข้อมูลเชิงกายภาพใช้วิธีสังเกตการณ์โดยใช้แบบสังเกตชนิดไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานและสภาพแวดล้อมทั่วไป และแบบสังเกตการณ์ชนิดมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในกรณีที่จะเข้าไปร่วมในกิจกรรมของชุมชน และการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง (Structured Interview) สำหรับข้อมูลพื้นฐาน และคำถามที่ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) ในการเก็บข้อมูลตามสภาพความเป็นจริงของแต่ละสถานการณ์ และใช้แบบสนทนากลุ่ม (Focused Group) ในการหาข้อสรุปหรือแนวทางการปฏิบัติร่วมกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

(๓) ชุดสร้างศูนย์การเรียนรู้/ชุดกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้

ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปราสาทขอมที่เป็นศิลปะแบบบายอน โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องตามประเด็นที่กำหนดไว้ โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ในการศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะกระทำก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนาม และในขณะระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลที่ทำการศึกษา ได้แก่ เอกสารงานวิจัยต่าง ๆ จากห้องสมุด ข้อมูลจากหน่วยงานราชการ และแหล่งข้อมูลอื่น ๆ

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา กำหนดโครงสร้างของแบบสอบถาม ที่จะใช้ในการศึกษา และเสนออาจารย์ที่ปรึกษา

๓) ดำเนินการสร้างแบบสอบถามตามกรอบโครงสร้างของแบบสอบถามที่กำหนดไว้ ตรวจสอบความตรง (Validity) การใช้ภาษา (Wording) และด้านอื่นๆ โดยผู้เชี่ยวชาญ ๕ ท่าน

๔) การตรวจสอบความตรง (Validity) ของแบบสอบถามโดยนำแบบสอบถามเสนอผู้เชี่ยวชาญ ๕ ท่าน ประกอบด้วย

๔.๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.

๔.๒) พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร.

๔.๓) พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร.

๔.๔) พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ.

๔.๕) รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

๕) ตรวจสอบความเที่ยงเชิงเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ที่มีความตรงและปรับปรุงแก้ไขเป็นปรนัยตามที่ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญเสนอแนะไว้

๖) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้วไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล/การปฏิบัติการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ ศิลปะแบบบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับปราสาทขอมที่เป็นศิลปะแบบบายอน จำนวน ๑๕ รูป/คน ด้วยตนเอง ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) ผู้วิจัยขอหนังสือเพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๒) ติดต่อประสานงานกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ การเก็บรวบรวมข้อมูลและนำแบบสัมภาษณ์ไปสอบถามด้วยตนเอง เพื่อชี้แจงรายละเอียดของแบบสอบถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลจริงจากกลุ่มเป้าหมาย

๓) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับกลับคืนมาตรวจสอบความครบถ้วน ความถูกต้องและความเหมาะสมของข้อมูลและนำข้อมูลไปวิเคราะห์และสร้างศูนย์การเรียนรู้ต่อไป

เมื่อไปเก็บรวบรวมสำรวจข้อมูลมาแล้ว จะนำมาพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอน ที่วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) การขออนุญาตใช้สถานที่

๒) ออกแบบห้อง

๓) ออกแบบบอร์ด

๔) ออกแบบโปสเตอร์

๕) พัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอน

หลังจากปฏิบัติตามขั้นดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว จะมีการจัดพิธีเปิดศูนย์การเรียนรู้เป็นลำดับสืบไป

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป เป็นการประเมินผลด้วยความคิดเห็นเบื้องต้นด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนเพื่อนำเสนอให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ดังนี้

- ดำเนินการศึกษาวិเคราะห์รูปแบบ การจัดการ และแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และกระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอน ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการ วิจัย

- สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนามจาก การสัมภาษณ์ แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ กล่าวคือ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอน เน้น การนำผลการวิเคราะห์มาเผยแพร่สู่สังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน คณะสงฆ์ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องใน ระดับต่างๆ

- วิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทาง วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ศิลปะแบบบายอน การส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมและจิตสำนึกอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงการสร้างเกณฑ์ปฏิบัติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ศูนย์การเรียนรู้

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยเรื่องพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นรูปแบบการวิจัย คุณภาพ เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทหินสมัยศิลปะ แบบบายอน โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดทั้งงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการ เก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นต้น ส่วนพื้นที่การวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้ เลือกพื้นที่ทำการศึกษาดังวิธีสุ่มแบบเจาะจง เฉพาะปราสาทขอมสมัยศิลปะแบบบายอนในจังหวัด บุรีรัมย์ จำนวน ๖ แห่ง ประกอบด้วย ๑) ปราสาทเขาพนมรุ้ง ๒) ปราสาทโคกปราสาท (ปราสาทโคก จีว) ๓) ปราสาทหนองปล่อง ๔) กุฏิฤาษี (ปราสาทบ้านบุ) ๕) ปราสาทน้อย (กุฏิฤาษี ๖) ปราสาทหิน กุฏิฤาษี (หนองบัวราย)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัยแบบคุณภาพ กล่าวคือ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องตามประเด็นที่กำหนดไว้ แล้วกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา กำหนดโครงสร้างของแบบสอบถาม ที่จะใช้ในการศึกษา และเสนออาจารย์ที่ปรึกษา ดำเนินการสร้าง แบบสอบถามตามกรอบโครงสร้างของแบบสอบถามที่กำหนดไว้ ตรวจสอบความตรง การใช้ภาษา และด้านอื่นๆ โดยผู้เชี่ยวชาญ ๕ ท่าน แล้วจึงนำแบบสอบถามที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขและผ่านการ หาคุณภาพเครื่องมือวิจัยเรียบร้อยแล้วไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษา แนวคิด หลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยศึกษาจาก คัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดทั้งงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก

การวิเคราะห์ข้อมูล

- ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ การจัดการ และแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และกระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอน ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก

- สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนามจากการสัมภาษณ์ แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ แล้วพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอน เน้นการนำผลการวิเคราะห์มาเผยแพร่สู่สังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน คณะสงฆ์ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับต่างๆ

บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์ นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีลำดับขั้นตอนการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัยคือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบบายน ๒) เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายน ในจังหวัดบุรีรัมย์ ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

๔.๑ ประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยต่างๆ

๔.๑.๑ ประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยคุปตะ (Gupta Empire) ประมาณ ค.ศ. 320-550^๑

สมัยคุปตะนับว่าเป็นยุคทองของอารยธรรมอินเดีย (Golden Age of India Civilization) หรือยุค Classic Age สมัยนี้เป็นสมัยที่อารยธรรมอินเดียเจริญถึงขีดสุดในทุกด้าน อารยธรรมอินเดีย มีความเจริญรุ่งเรืองมากในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรม ศิลปะ วรรณคดี ตรีศศาสตร์ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม การเมือง การปกครอง ปรัชญาและศาสนา ตลอดจนการค้าขายกับต่างประเทศ ในยุคนี้

ในสมัยนี้วรรณคดีและศิลปกรรมเฟื่องฟูมาก ได้ชื่อว่าเป็นยุคทองของวรรณคดี สันสกฤต

ทางด้านวิชาการ ทางการให้สร้างมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ที่สำคัญ คือมหาวิทยาลัยตักศิลา อันเป็นแหล่งรวมศิลปะวิทยาการแขนงต่างๆ ของตะวันออก ศูนย์กลางการศึกษาวิทยาการอยู่ มหาวิทยาลัยนาลันทา (สถาบันการศึกษาของพุทธมหายาน)

นักวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อเสียงคือ อารยภตา (Aryabhata) ศึกษาทางด้านดาราศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ในแขนงวิชาเคมี ก็มีการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวาง การประดิษฐ์คิดค้นหลายอย่างของนักวิทยาศาสตร์ชาวอินเดียในยุคนี้ เช่น การทำสบู่และซีเมนต์ แลการประดิษฐ์สิ่งอื่นอีกหลายอย่าง ชาวอาหรับได้รับไปจากอินเดีย แพทย์ในสมัยราชวงศ์คุปตะได้รับการยกย่องว่ามีวิธีการและเทคนิคสูงในการรักษาโดยเฉพาะในการผ่าตัด มีการรักษาความสะอาดและป้องกันเชื้อโรคอย่างเคร่งครัด การใช้ยาประเภทต่างๆ ก็นับว่าก้าวหน้า แพทย์อินเดียรู้จักใช้ยาหลายขนานก่อนชาวยุโรป และยาบางชนิดยังคงใช้รักษาโรคมานจนปัจจุบัน

งานด้านโลหะ เหล่าช่างฝีมือของอินเดียได้พัฒนาวิธีการขั้นสูงของวิชาผสมโลหะ (งานโลหะ) ช่างนอกของเมืองเดลี เสาเหล็ก ซึ่งสร้างประมาณคริสต์ศักราช ๔๐๐ ตั้งสูงกว่า ๒๐ ฟุต ผู้คนอื่นๆ ไม่สามารถผลิตชิ้นเหล็กขนาดใหญ่เช่นนั้นได้ จนกระทั่งถึงอย่างน้อย ๑,๐๐๐ ปีต่อมา ซึ่งแตกต่างจากเหล็กส่วนใหญ่ เสาป้องกันสนิมได้เป็นเวลาถึง ๑๖ ศตวรรษ คำอธิบายหนึ่ง คือเสาเหล็กบรรจุฟอสฟอรัสมากกว่าเหล็กส่วนมาก เป็นผลให้การเคลือบเพื่อป้องกันก่อรูปขึ้นบนพื้นผิว

^๑ http://www.satit.up.ac.th/BBC07AboutStudentDocumentHist_IndiapdfHist_SouthAsia_15_Gupta.pdf (๘ ธันวาคม ๒๕๖๒)

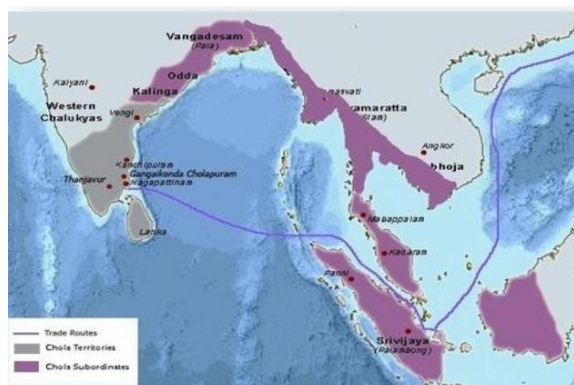

ภาพที่ ๔.๑ กุฎี มินาร์ เดลี เสาเหล็กที่มีมาตั้งแต่ยุคคุปตะ มีน้ำหนักประมาณ ๑,๓๐๐ ปอนด์ ตั้งอยู่ระหว่างซากปรักหักพังใกล้เมืองเดลี อินเดีย

๑) ด้านศิลปะ

ศิลปะยุคคุปตะเจริญขึ้นทางภาคเหนือของอินเดีย และขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งเกิดจากการพัฒนางานศิลปะให้ละเอียดอ่อนมากขึ้นจากศิลปะสมัยก่อน (มีลักษณะสมัยใหม่ที่พัฒนาจากศิลปะแบบเก่า มีความสมดุลได้สัดส่วน มีความละเอียดอ่อนสวยงามที่เป็นธรรมชาติ มีรูปร่างและเส้นเด่นชัด) ในระยะนี้พระพุทธศาสนาทั้งนิกายมหายาน และหินยานได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก เช่น ที่เมืองมถุรา และปาฏลีบุตร มีสถูปที่สวยงาม นาลันทาเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา พระพุทธศาสนามหายาน ขณะเดียวกันศาสนาฮินดูได้รุ่งเรืองขึ้นอีกและค่อยๆ ครอบงำพระพุทธศาสนาไปทีละน้อย

ศิลปะคุปตะมีความสำคัญเป็นอย่างมากเพราะได้ส่งรูปแบบให้กับศิลปะในช่วงหลัง คือ ศิลปะปาละ-เสนะ ซึ่งศิลปะปาละ-เสนะนี้ ได้ให้อิทธิพลต่อศิลปะในเนปาล ทิเบต และศิลปะทางภาคเหนือของไทย รวมทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คาบสมุทรมลายู และบนเกาะชวาของอินโดนีเซีย เช่น บوروبุดูร์ (Borobudur) จึงเป็นไปได้เลยว่าหากขาดศิลปะคุปตะและหลังคุปตะแล้วเราจะได้พบศิลปะที่งดงามที่มีลักษณะเฉพาะในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ภาพที่ ๔.๒ แสดงแผนที่ความเจริญของศิลปะยุคคุปตะขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง

๒) ด้านประติมากรรม

ประติมากรรมในสมัยนี้มีถ่ายถอดสุนทรีย์ภาพทางความงามออกมาให้ปรากฏ โดยการสร้างมนุษย์ให้มีความงาม สมบูรณ์แบบ

ประติมากรรมที่สร้างขึ้นจะเนียนเรียบ อารมณ์ที่สวมใส่ก็แนบเนื้อ เหมือนผ้าที่เปียกน้ำ ทำให้แทบมองทะลุเข้าไปเนื้อในได้

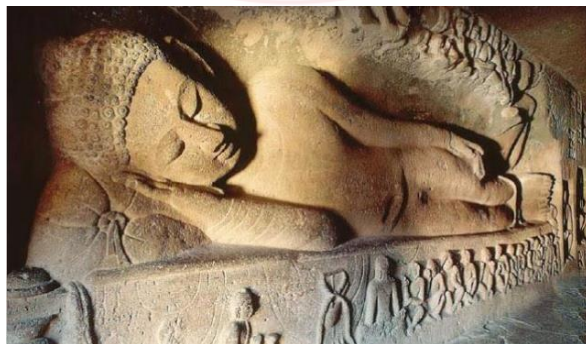
ประติมากรรมส่วนใหญ่เป็นรูปมนุษย์มิใช่รูปสัตว์หรือรูปมนุษย์ที่อยู่กับธรรมชาติ หรือถ้ามีก็เป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น

ศิลปกรรมที่ขึ้นชื่อในสมัยนี้ คือการสร้างพระพุทธรูปซึ่งทำได้ส่วนดีงดงามมาก พระพุทธรูปสมัยคุปตะ ได้ชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปที่สวยงามมากที่สุดสมัยหนึ่งของอินเดีย

ประติมากรรมชิ้นสำคัญที่สุดในสมัยนี้ คือพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา สลักจากหินทรายที่สารนาถ (Sarnat) และมถุรา (Mathura)

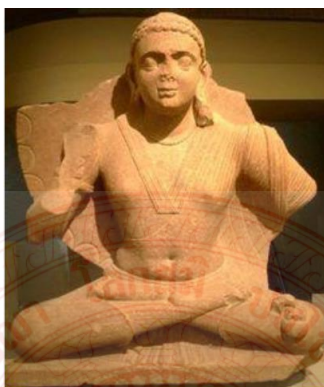
ภาพที่ ๔.๓ พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา สลักจากหินทรายที่สารนาถ (Sarnat) และมถุรา (Mathura)

ภาพที่ ๔.๔ พระพุทธรูปปางไสยาสน์แกะสลักที่ถ้ำอชันตา (Ajanta) อินเดีย

๓) ศิลปะแบบมถุรา (Mathura)

ประติมากรรมในสมัยนี้จะนิยมใช้หินทรายสีชมพูแก่ลักษณะของพระพุทธรูปในสมัยนี้ แม้จะยังคงแสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะแบบคันธาระอยู่บ้างแต่พระพักตร์ของพระองค์จะมีลักษณะคล้ายชาวอินเดียมากขึ้น พระเศียรมีลักษณะกลม ผ่าจีวรบางยิ่งกว่าแบบคันธาระและแนบสนิทกับลำตัว นอกจากนี้ยังมีภาพสลักบนงาช้างและกระดุกด้วยวิธีแกะสลักศิลปะแบบมถุราระยะหลังยังคงรักษาการประดิษฐ์แบบธรรมชาติของศิลปะอินเดียโบราณไว้

ภาพที่ ๔.๕ พระพุทธรูปประติมากรรมหินทรายสีชมพูศิลปะแบบมถุรา

๔) ด้านสถาปัตยกรรม สมัยคุปตะ

ในสมัยคุปตะนี้มีความงดงามเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อนๆ สถาปัตยกรรมของอินเดียได้เปลี่ยนแปลงไป ตั้งแต่รูปร่างของเสาที่กลายเป็นการประดับตกแต่งลวดลายต่างๆ อย่างมากมาย เช่น ที่ถ้ำอชันตา (Ajanta caves) ถ้ำนี้เป็นสิ่งฆารามทางพระพุทธศาสนาในสมัยโบราณประกอบไปด้วยถ้ำ ๒๘ ถ้ำ ที่ขุดเข้าไปในภูเขาและเรียงกันเป็นแนวอยู่เหนือหุบเขา จิตรกรรมที่สำคัญมีอยู่ในถ้ำที่ ๑, ๒ ๑๖ และ ๑๗ แต่ยังมีจิตรกรรมที่เก่ากว่านั้นในถ้ำที่ ๙ และ ๑๐ ซึ่งเป็นถ้ำในศิลปะอินเดียโบราณ จิตรกรรมที่งามที่สุดอยู่ในถ้ำที่ ๑^๒ ปลายของศิลปะคุปตะสถาปัตยกรรมของอินเดียก็ยังคงมีความงดงามอยู่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ เสาต่างๆ เริ่มมีรูปร่างใหญ่ขึ้น และบางครั้งก็มีบัวหัวเสารูปฝ่ามือขนาดใหญ่ รวมทั้งฐานของเสาที่สูงขึ้นมากจนเกือบทำให้ลำตัวของเสาหายไป สถาปัตยกรรมที่สำคัญในช่วงหลังนี้มีเทวสถานที่สำคัญอยู่ ๒ แห่ง คือ เอลลูรา (Ellura) และ เอลเฟ็นตะ (Elephanta)

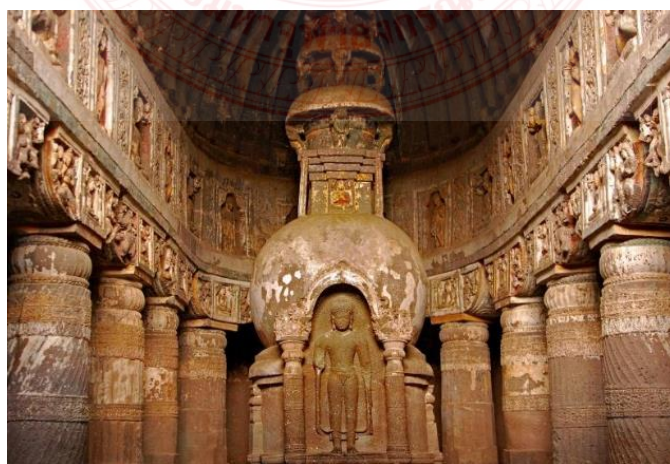
^๒ สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ., ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง อินเดีย ลังกา ขวา จาม ขอม พม่า ลาว, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

ภาพที่ ๔.๖ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่ถ้ำอชันตา (Ajanta caves) ปัจจุบันตั้งอยู่ในรัฐมหาราษฏระ (Maharashtra) ของอินเดีย

ภาพที่ ๔.๗ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่ถ้ำอชันตา (Ajanta caves) ปัจจุบันตั้งอยู่ในรัฐมหาราษฏระ (Maharashtra) ของอินเดียโดย UNESCO ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

ภาพที่ ๔.๘ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่ถ้ำอชันตา (Ajanta caves) ปัจจุบันตั้งอยู่ในรัฐมหาราษฏระ (Maharashtra) ของอินเดีย

ภาพที่ ๔.๙ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่ถ้ำอชันตา (Ajanta caves) ปัจจุบันตั้งอยู่ในรัฐมหาราษฏระ (Maharashtra) ของอินเดีย โดย UNESCO ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

๕) สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่เอลลุรา (Ellura)

ปลายของศิลปะคุปตะ สถาปัตยกรรมของอินเดียก็ยังคงมีความงดงามอยู่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือเสาต่างๆ เริ่มมีรูปร่างใหญ่ขึ้น และบางครั้งก็มีบัวหัวเสารูปฝ่าโพกหัวแขกขนาดใหญ่ รวมทั้งฐานของเสาที่สูงขึ้นมากจนเกือบทำให้ลำตัวของเสาหายไป สถาปัตยกรรมที่สำคัญในช่วงหลังนี้มีเทวสถานที่สำคัญอยู่ ๒ แห่ง คือ เอลลุรา (Ellura) และ เอลเฟันตะ (Elephanta)

ภาพที่ ๔.๑๐ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่เอลลุรา (Ellura)

ภาพที่ ๔.๑๑ สถาปัตยกรรมสมัยคุปตะที่เอเลฟันตะ (Elephanta)

ภาพที่ ๔.๑๒ จิตรกรรมสมัยคุปตะที่ผนังถ้ำอชันตะ (Ajanta) และ เอลลุรา (Ellura) จิตรกรรมที่ขึ้นชื่อ คือภาพเขียนที่ถ้ำอชันตา (Ajanta) ซึ่งเป็นภาพวาดตามอุดมคติมีความงามอย่างลึกซึ้ง ภาพชิ้นเอกคือภาพธิดาพระยามารและภาพพระโพธิสัตว์

ภาพที่ ๔.๑๓ พระโพธิสัตว์ จิตรกรรมฝาผนังในถ้ำอชันตาที่ ๑ ศิลปะอินเดียแบบคุปตะตอนปลาย

๖) การเสื่อมของสมัยคุปตะ

หลังจากรัชสมัยของกษัตริย์จันทรคุปต์ที่ ๒ สิ้นสุดลงใน ค.ศ. ๔๑๓ หลังจากนั้นจักรวรรดิคุปตะที่เริ่มแรกแยก

ราชวงศ์คุปตะก็เสื่อมลง ด้วยการรุกรานจากพวกฮัน (Huns) หรือ เฮฟทาไลท์ (Hephthalites) จากเอเชียกลาง พวกฮันได้เข้ามารุกรานและเข้ามายึดครองดินแดนได้ตั้งแต่เทือกเขาฮินดูกูชทางตะวันตกเฉียงเหนือถึงแคว้นมัลละ พวกฮันได้ปกครองเฉพาะบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ส่วนบริเวณตอนเหนือและลุ่มแม่น้ำคงคา เจ้าอินเดียได้แบ่งแยกกันปกครองเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย บางครั้งทำการรบพุ่งกัน

ราชวงศ์คุปตะอ่อนแอลงและแตกออกเป็นอาณาจักรย่อยๆ ขณะที่ราชวงศ์คุปตะยังคงครองแคว้นมคธอยู่แต่สูญเสียการควบคุมอาณาจักรอื่น

ส่วนดินแดนทางใต้ใน ค.ศ. ๓๔๕ (พ.ศ. ๘๘๘) ราชวงศ์ของพวกทราวาท (ดราวิเดียน) ตั้งตนขึ้นมามีอำนาจอิทธิพลของราชวงศ์คุปตะก็หมดบทบาทและอำนาจลงไปที่สุดในที่สุด

๔.๑.๒ ประวัติศาสตร์ศิลปะบาปวน

ศิลปะแบบบาปวน พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๖๕๐ เรียกตามชื่อปราสาทบาปวน ปราสาทบาปวนเป็นเทวสถานที่ตั้งอยู่ภายในพระราชวังหลวงเมืองพระนคร เป็นเทวาลัยที่สร้างไว้สูงมากเหมือนเป็นมหาเทวสถานขนาดใหญ่เช่นเดียวกับพีระมิด ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์กล่าวว่า ปราสาทแห่งนี้สร้างขึ้นเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าของตามลัทธิไศวนิกายในศาสนาฮินดู สร้างโดยพระเจ้าอู่ทยทิตยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๕๙๓-๑๖๐๙) ซึ่งเป็นพระนัดดาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ผู้ตั้งราชวงศ์ขอมใหม่ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๓ ดังนั้นเทวาลัยแห่งนี้จึงถูกเรียกว่าศิลปะขอมแบบบาปวน

ปราสาทบาปวนนี้เป็นปราสาทยุคแรกในเมืองพระนคร โดยมีเส้นทางเดินเข้าบริเวณที่มีปราสาทเป็นศูนย์กลางจักรวาล มีสะพานหินทอดยาวสู่บริเวณองค์ปราสาท ทางเข้าสู่ปราสาทนั้นมี ๓ ทาง แต่สร้างเป็นโคปุระรูปกากบาทให้ตัวองค์ปราสาทหันหน้าไปทางทิศตะวันออกคือหันไปทางปราสาทนครวัด เส้นทางเดินนั้นปูด้วยหินทรายยาว ๒๐๐ เมตร

ปราสาทบาปวนสร้างเป็นองค์ปราสาทหลังเดียวก่อด้วยหินตั้งอยู่บนฐานที่ยกเป็นชั้นๆ จนสูงเหมือนภูเขาใหญ่ สมมติเป็นเขาไกรลาสหรือศูนย์กลางจักรวาล โดยมีระเบียงใหญ่ทำเป็นวงโดยรอบ ๓๒ วง และสร้างปราสาทขนาดเล็กอยู่ที่มุมระเบียงทุกมุม ลวดลายจำหลักของปราสาทแห่งนี้ถือเป็นต้นแบบของศิลปะขอมแบบบาปวน ที่ต่อมาได้มีการนำไปสร้างปราสาทหินในเขตประเทศไทยหลายแห่ง เช่น ปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทหินเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ และปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

ภายหลังที่พุทธศาสนาเถรวาทได้เข้ามามีอิทธิพลในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ จนทำให้มีการสร้างปราสาทบาปวนขึ้นนั้นด้วยเหตุที่พระเจ้าอู่ทยทิตยวรมันที่ ๒ ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในลัทธิไศวนิกาย พระองค์จึงได้กลับมาฟื้นฟูลัทธิเทวราชาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับได้มีการฟื้นฟูราชประเพณีในการสร้างเทวสถานขนาดใหญ่บนภูเขาวิหารขึ้น เพื่อประดิษฐานคิ่วลิ่งค์ประจำรัชกาลของพระองค์ ซึ่งมีความระบุน่าจารึกว่า

“พระองค์ทรงเห็นว่ากลางชมพูทวีปนั้นมีสุวรรณคีรีเป็นที่สถิตทวยเทพ พระองค์จึงโปรดให้สร้างสุวรรณคีรีอย่างเดียวกันขึ้น ณ ใจกลางพระนคร แล้วทรงประดิษฐานสุวรรณคีวลึงค์ขึ้นในสุวรรณปราสาท ที่ฉายแสงเป็นประกายดุจสุวรรณค์เรืองรอง ณ ยอดบรรพตนั้น”

ปราสาทบาปวนแห่งนี้คือสุวรรณคีรีที่มีปราสาทปิดทองจนทำให้เป็นสีทองค่างดงามมหัศจรรย์เรียกว่าสุวรรณปราสาท และภายในนั้นก็มิใช่สุวรรณคีวลึงค์ ตั้งบูชาอยู่ตรงกลางภายในองค์ปราสาทประธานปราสาทบาปวนแห่งนี้ตลอดรัชกาลของพระเจ้าอู่ทิตยวรมันที่ ๒ นั้นถือได้ว่าเป็นศูนย์ของจักรวาลและโลก จึงถูกใช้เป็นเทวาลัยสำคัญของกษัตริย์ผู้สร้าง

ปัจจุบันโบราณสถานส่วนบนได้ชำรุดทรุดโทรมลง ต้องบูรณะกันตามกำลังที่พอจะหาทุนได้ในระยะนี้ ปราสาทบาปวนนี้แหละคือต้นแบบของการสร้างสุวรรณบรรพตตามความเชื่อนี้ โดยประดิษฐานพระบรมธาตุในพุทธศาสนาแทนในใจกลางพระนคร คือ ภูเขาทองที่รู้จักกันนั่นเอง^๓

ต่อมา ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ปราสาทบาปวนที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บคีวลึงค์ทองคำอันที่บรรจุ “อัฐบางส่วนใน” ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ไว้ จากหลากหลายการรับพุทธศาสนาเข้ามาในครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ แล้ว ลัทธิราชา-เทวะ ก็ได้ละทิ้งคีวลึงค์ และได้เข้าไปอยู่ในพระพุทธรูปแทน พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้สร้างปราสาทบาปวนเพื่อเป็นที่ประดิษฐานของพระธรรมราชา ณ ศูนย์กลางของเมืองพระนคร ซึ่งได้สร้างขึ้นใหม่ด้วยความวิริยะอุตสาหะของพระองค์เอง

น่าเสียดายที่เราไม่มีหลักฐานจากจีนเกี่ยวกับปัญหาเรื่องพระบรมศพนี้ให้ศึกษามากนัก ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ จู ตา กวน เขียนบันทึกไว้ว่า “ผู้ปกครองจะถูกบรรจุอยู่ในปราสาทองค์หนึ่ง แต่ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่าเขาฝังพระบรมศพหรือฝังเฉพาะพระบรมอัฐิเท่านั้น” โชคร้ายอีกที่โบราณสถานทั้งหลายของเมืองพระนครล้วนแต่ถูกทำลายจนหมดสิ้นจากการลอบขุดค้นในช่วงใดช่วงหนึ่ง บรรดานักขุดกรูมิได้เว้นโบราณสถานแต่สักแห่งเดียว พวกนี้ไม่ลังเลในที่จะขุดรูปรูปเคารพขุดเปิดฐานหินก้อนเดียวขนาดมหึมา เพื่อค้นหา “สมบัติ” ซึ่งถูกฝังอยู่ในหลุมลึก ภายใต้ศาสนสถานองค์กลางในกลุ่มพระปราสาท บ้างก็ขุดยอดของพระปราสาททิ้งเพื่อหาสมบัติที่ซ่อนอยู่บนยอดปราสาท ดังนั้นจึงทำให้เป็นเรื่องยากมากที่จะทราบได้ว่าได้มีพิธีการเก็บซ่อนอะไรไว้บ้างในช่องที่ทำซ่อนไว้เป็นกรูรูปกรวยทำด้วยหินซึ่งพบตามซากโบราณสถาน โดยเฉพาะไม่รู้วากรูอันไหนบ้างเคยบรรจุพระบรมศพไว้ ได้มีการค้นพบเศษชิ้นส่วนของทองคำ พลอยที่ยังไม่ได้เจียรระไน พวกแก้วสิ่งต่างๆ (หินธรรมชาติมีกำเนิดจากสะเก็ดดาว มักเป็นสีเขียวแกมใส) เป็นจำนวนมากอยู่ตามซากโบราณสถาน แต่ไม่เคยพบวังของเหล่านี้ในที่เดิมตรงกรูหินที่กลวงอยู่เลย^๔

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ เมื่อพระเจ้าอู่ทิตยวรมันที่ ๒ ทรงสร้างปราสาทบาปวนซึ่งตั้งอยู่ ณ ศูนย์กลางของเมืองซึ่งมีมาก่อนเมืองพระนครธม จารึกที่พบที่ฐานของโบราณสถานกล่าวว่า

^๓ พลาตินัส สัทธิตัญกิจ, ตามรอยอารยธรรมขอม, (กรุงเทพฯ: บริษัท คอนเซ็ปท์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๘-๑๕๐.

^๔ ยอร์ช เซเดส์, เมืองพระนคร นครวัด นครธม, แปลโดย ปรานี วงศ์เทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๒.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

พระองค์ทรงสร้าง “เนื่องจากพระองค์ทรงคิดว่าศูนย์กลางของจักรวาลย่อมถูกหมายด้วยเขาพระสุเมรุ และพระองค์ทรงคิดว่าสมควรที่จะมีเขาพระสุเมรุอยู่ ณ ศูนย์กลางของราชธานีของพระองค์”^๖

โดยก่อนที่เข้าสู่ยุคของศิลปะแบบบายอนั้น ได้เกิดศิลปะแบบนครวัดขึ้นมาก่อน (พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๕๒) เรียกตามชื่อของปราสาทนครวัด ซึ่งสร้างขึ้นโดยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ นอกจากนี้ ปราสาทนครวัด ยังมีปราสาทที่สำคัญร่วมสมัยเช่น ปราสาทเบงเมียเลีย ปราสาทปาเลโลย์ ปราสาทบันบายสำหระ ปราสาทเสภาพ รวมทั้งส่วนกลางของปราสาทพระขรรค์ ส่วนในประเทศไทยมีศิลปะร่วมสมัยแบบนครวัด ได้แก่ปราสาทองค์ใหญ่และปราสาทสองพี่น้อง เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ปราสาทนารายณ์ เจงเวง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ปราสาทประธานของปราสาทพิมาย ปราสาทประธานของปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทบ้านระแงง อำเภอศรีขรภูมิ ปราสาทยายเหง อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทกุ๊สวนแดง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทกุ๊จังหวัดศรีสะเกษ

๔.๑.๓ ประวัติศาสตร์ศิลปะบายอน

ในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้น ได้ปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงความเจริญทางวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรติดต่อกันมาเป็นช่วงระยะเวลา หลักฐานเหล่านี้ มีทั้งหลักฐานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ตลอดจนหลักฐานทางจารึกที่พบในบางสมัย โดยจะมีอายุสมัยต่อเนื่องมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘^๗

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มหาราชองค์สุดท้ายของประเทศกัมพูชา ศิลปกรรมเขมรสมัยเมืองพระนครสมัยสุดท้ายได้เจริญขึ้นในนามของศิลปะแบบบายอน ในสมัยนี้เป็นช่วงเวลาที่เขาจะมีอำนาจทางการเมืองมาก^๘ และได้แผ่อิทธิพลเข้ามาสู่ดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ดังที่ปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ ที่มีข้อความกล่าวถึงการสร้างธรรมศาลา หรือที่พักคนเดินทาง ถึง ๑๒๑ แห่ง กระจายอยู่ทั่วไป และมี ๑๗ แห่ง ที่อยู่บนเส้นทางมาสู่เมืองพิมาย^๙ และจารึกปราสาทตาพรหม ที่กล่าวถึงการสร้างโรคยาศาลา หรือสถานพยาบาล ๑๐๒ แห่ง กระจายอยู่ทั่วไป ประกอบกับได้พบสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่ก่อสร้างด้วยแลง ซึ่งเป็นวัสดุที่นิยมใช้ในสมัยบายอนอีกจำนวนหนึ่งในสถาปัตยกรรมเหล่านี้ บางครั้งจะพบจารึก ซึ่งปรากฏศักราชและข้อความที่ทำให้เราทราบว่าสถานพยาบาล รับกับข้อความในจารึกที่พบที่ประเทศกัมพูชา แสดงให้เห็นว่าดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กับประเทศกัมพูชาทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตามเรื่องราวเกี่ยวกับศิลปะเขมรแบบบายอนที่พบในประเทศไทยยังไม่มี การศึกษารวบรวมข้อมูลอย่างจริงจัง มีปรากฏในงานของนักวิชาการต่างประเทศบ้าง เช่น ศาสตราจารย์เฮเดส์ ในการศึกษาเรื่องโรงพยาบาลและที่พักคนเดินทาง และหลุยส์ ฟิโนด์ ใน

^๖ อังแล้ว, ยอร์ช เซเดส์, *เมืองพระนคร นครวัด นครธม*, หน้า ๑๕๐.

^๗ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., *ศิลปะในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๒๗.

^๘ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., *ประวัติเมืองพระนคร (Angkor) ของขอม*, (กรุงเทพฯ: บริษัทจันทนาวิชัย จำกัด, ๒๕๒๖), หน้า ๘๐.

^๙ George Coedes, “Les hopitaux de Jayavarman VII,” *BEFEO*, XL. Fase 1, 1940. และ “Gites d’etape a la fin du XII siècle,” *BEFEO*, XL Face 1, 1940.

การศึกษาเรื่องธรรมศาลา^{๑๐} โดยศึกษาประกอบกับหลักฐานในประเทศกัมพูชา ส่วนนักวิชาการไทย ก็มีกล่าวถึงในเรื่องที่เกี่ยวกับการสำรวจโบราณสถานตามที่ตั้งต่างๆ ซึ่งเรื่องราวและข้อมูลยังสับสนอยู่บ้าง ซึ่งถ้าได้มีการศึกษารวบรวมหลักฐานทั้งทางจารึก สถาปัตยกรรม และประติมากรรม ในสมัยนี้นับว่ามีประโยชน์ในการที่จะแสดงถึงขอบเขตอิทธิพลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมเขมรที่ปรากฏในประเทศไทย ได้ต่อไป

๑) ร่องรอยอารยธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้น เป็นดินแดนที่มีความสำคัญและพบหลักฐานที่แสดงถึงร่องรอยอารยธรรมที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จากการดำเนินงานทางโบราณคดี ซึ่งได้มีการสำรวจและขุดค้นพบแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ที่มีการอยู่อาศัย โดยการพบโครงกระดูกมนุษย์ที่แสดงถึงวัฒนธรรมการฝังศพร่วมกับเศษภาชนะดินเผาของมนุษย์ยุคหินกลางและหินใหม่ในเขตจังหวัดอุดรธานี สกลนครและขอนแก่น เป็นต้น รวมทั้งหลักฐานการเพาะปลูก เช่นเมล็ดข้าว และการเลี้ยงสัตว์ เช่นกระดูกสัตว์ต่างๆ อาจถือได้ว่าชุมชนโบราณเหล่านี้เป็นชุมชนในสังคมกสิกรรมเริ่มแรกที่มีการอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง มีการพัฒนาทางความเจริญเป็นชุมชนที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ^{๑๑} ต่อมาได้รับอิทธิพลทางอารยธรรมจากดินแดนใกล้เคียง ดังปรากฏหลักฐานเป็นโบราณวัตถุและโบราณสถานที่มีอายุเก่าแก่ อยู่ภายใต้อิทธิพลของอารยธรรมที่สำคัญ ๒ สาย คือ วัฒนธรรมทวารวดี^{๑๒} (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖) จากที่ราบภาคกลางของประเทศไทย เป็นวัฒนธรรมทางศาสนาพุทธหินยาน และอารยธรรมเขมร (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘) จากประเทศกัมพูชา เป็นอารยธรรมทางศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย และไวษณพนิกาย และศาสนาพุทธมหายาน อารยธรรมทั้ง ๒ สายนี้เจริญขึ้นในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเวลาใกล้เคียงกัน โดยเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นเดิมของชุมชนที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้มาก่อนเกิดการพัฒนารูปแบบของศิลปะและความเจริญทางวัฒนธรรมต่อเนื่องกันเป็นระยะเวลาอันยาวนาน อย่างไรก็ตาม สำหรับวัฒนธรรมทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น หลักฐานที่หลงเหลืออยู่มีเป็นจำนวนน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับหลักฐานทางโบราณวัตถุสถานที่เกิดขึ้นเนื่องจากอิทธิพลของอารยธรรมเขมร เนื่องจากวัฒนธรรมทวารวดีจะเจริญแพร่หลายอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ แล้วหลังจากนั้นจะเสื่อมลง เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่อารยธรรมเขมรที่ได้เคยแพร่เข้ามาและได้ขาดช่วงไปเจริญขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งนี้ อารยธรรมเขมรจะแพร่หลายเข้าไปในบริเวณที่วัฒนธรรมทวารวดีเจริญอยู่เดิม เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม การเมือง ศาสนา และศิลปกรรม และจากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่นี้จะช่วย

^{๑๐} Louis Finot, "Dharmacalas du Cambodge," BEFEO, XXV.

^{๑๑} อัมพัน กิจงาม, ชาร์ลส์ ไฮแอม และ วรชัย วิริยารมภ์, "สิ่งก่อสร้างด้วยดินรูปร่างต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: มองในทัศนะใหม่." ศิลปการ, ปีที่ ๒๕, ฉบับที่ ๒ (มีนาคม ๒๕๒๔), หน้า ๒๒-๒๕. และ C.F.W. Higham, "Prehistoric Rice Cultivation in Southeast Asia," Scientific American, Vol. 250, No.4 (April 1984), pp.100-106.

^{๑๒} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๖๑.

ให้เราสามารถศึกษาถึงร่องรอยและความสำคัญของอารยธรรมที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง และความเจริญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คืออารยธรรมเขมร นี้ได้

อารยธรรมเขมร เป็นอารยธรรมที่เผยแพร่มาจากประเทศกัมพูชา โดยสามารถติดต่อกับดินแดนภาคพื้นอีสานได้ทางแม่น้ำโขงที่จังหวัดอุบลราชธานี และช่องเขาบริเวณจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ กับเขมรต่ำ^{๑๓} โดยทางแม่น้ำโขงจะผ่านจังหวัดอุบลราชธานีขึ้นมาถึงนครพนม สกลนคร หนองคาย และอุดรธานี ส่วนช่องเขาที่สามารถติดต่อกับประเทศกัมพูชาในเขตจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษนั้น อยู่ในเขตเทือกเขาพนมดงรัก ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา โดยมีช่องเขาที่สามารถติดต่อกันได้อยู่ถึง ๗๗ ช่องเขา^{๑๔} เช่น ช่องเขาตะโก ช่องเขาบะระณะในจังหวัดสุรินทร์ ช่องเขาตาเมื่อนในจังหวัดบุรีรัมย์ และช่องเขาสำโรงในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

จารึกปราสาทบายน (Bayon Inscription) ในจารึกปราสาทบายนมี ๔ หลัก ในจำนวนนั้นมีอยู่ ๒ หลักที่มีเนื้อความกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองซึ่งน่าจะหมายถึงชื่อเมืองในภาคกลางของไทย เมืองดังกล่าวยังมีชื่อปรากฏอยู่ในจารึกปราสาทพระขรรค์ด้วย

๑. จารึกหลักที่ ๒๙๓ (K.293 PL.CCXVII) ที่โคปุระด้านตะวันออก ทิศเหนือ กล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองศรีชัยราชบุรี ซึ่งน่าจะหมายถึงเมืองราชบุรีและยังกล่าวถึงการมีพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ณ เมืองนี้ ซึ่งพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา นี้ เป็นเทพเจ้าแห่งการรักษาโรค ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงนิยมนำสร้างไว้คู่กับบ่อโรคยาศาลเพื่อให้ทรงบำบัดรักษาผู้ป่วย^{๑๕}

๒. จารึกหลักที่ ๒๙๓ (K.293 PL.CCXVII) ที่โคปุระด้านตะวันออก ทิศเหนือ เนื้อความกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองศรีชัยราชบุรี ซึ่งน่าจะหมายถึงเมืองเพชรบุรีและยังกล่าวถึงการมีพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ณ เมืองนี้ เช่นเดียวกัน^{๑๖}

๒) จารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พบในประเทศไทย

จารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พบในประเทศไทยนั้น ปัจจุบันเท่าที่พบและได้มีการอ่านแปลแล้ว มีจำนวน ๖ หลัก จารึกทั้ง ๖ หลักนี้มีเนื้อความคล้ายคลึงกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ด้านที่ ๑ เริ่มต้นด้วยการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้า และนมัสการพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ซึ่งเป็นผู้เป็นมงคลนามต่อการรักษาโรค พระศรีสุรยไวยโรจนจันทโรจนะ และพระศรีจันทโรจนโรหิณีสะ ผู้มีบารมีที่ขจัดโรคได้ และกล่าวสรรเสริญพระเจ้าศรีชัยวรมัน ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมัน

ด้านที่ ๒ กล่าวถึงการสร้างสถานพยาบาล พร้อมทั้งสร้างรูปบูชาของพระโกษชัยสุคต พระสุรยไวยโรจนะ และพระจันทโรจนะ ไว้ประจำสถานพยาบาล เพื่อป้องกันโรคภัย ส่วนในช่วงหลังพูดถึงการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ต่างๆ ประจำสถานพยาบาล รวมทั้งจำนวนของเจ้าหน้าที่ด้วย

^{๑๓} อ่างแล้ว, อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, แบบโครงสร้างและระเบียบการก่อสร้างสถูปยถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมร และศรีวิชัย, หน้า ๖๕.

^{๑๔} รัตนา รุจิรกุล, ภูมิศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (บุรีรัมย์: วิทยาลัยครูบุรีรัมย์, ๒๕๒๓), หน้า ๖๐

^{๑๕} Geoge Coedes, *Inscription du Cambodge III*, (Hanoi : Imprimerie d'extreme - orient, 1942), p.194.

^{๑๖} *Ibid.*, p.193.

ด้านที่ ๓ กล่าวถึงสิ่งของที่มอบให้กับสถานพยาบาล

ด้านที่ ๔ รายชื่อสิ่งของที่มอบให้สถานพยาบาลต่อจากด้านที่ ๓ ตอนท้ายกล่าวถึงการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ในเมือง ว่าควรตั้งเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น จะด้วยคำอธิษฐานของพระราชเจ้าจารึก

จากข้อความในจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พบในประเทศไทย จะเห็นได้ว่าจารึกเหล่านี้เป็นจารึกของโรคนาศาล หรือโรงพยาบาลที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงสร้างและประดิษฐานไว้ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รับกับข้อความในจารึกปราสาทตาพรหมของเขมรที่กล่าวถึงการสร้างโรคนาศาล ๑๐๒ แห่ง ไว้ที่ราชอาณาจักรของพระองค์

๔.๑.๔ ประวัติศาสตร์ศิลปะแบบทวารวดี

“ศิลปะทวารวดี” จัดเป็นศิลปกรรมต้นอารยธรรมสมัยประวัติศาสตร์ที่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ณ บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ บรรดาโบราณวัตถุและโบราณสถาน ส่วนใหญ่ล้วนสร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท หากแต่ยังปรากฏหลักฐานการนับถือศาสนาพุทธลัทธิมหายานและอินดูรวมอยู่ด้วย อิทธิพลของศิลปวัฒนธรรมทวารวดีได้แพร่ขยายไปยังภูมิภาคอื่นๆ ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ จึงอาจกล่าวได้ว่าศิลปะทวารวดี คือ “ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในสยามประเทศ”

แต่เดิมนั้นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับวิวัฒนาการของศิลปะทวารวดีมักให้ความสำคัญต่อกลุ่มพระพุทธรูปเป็นหลัก เนื่องจากมีการค้นพบเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังบ่งบอกถึงการรับนับถือพุทธศาสนาเถรวาทในวัฒนธรรมทวารวดีได้เป็นอย่างดี แม้จะมีการค้นพบหลักฐานที่เป็นพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาอินดูปะปนอยู่บ้างแต่มีจำนวนไม่มากนัก โดยทั่วไปมักจะแบ่งกลุ่มและยุคสมัย พระพุทธรูปศิลปะทวารวดีออกเป็น ๓ รุ่นคือ

รุ่นที่ ๑ (อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓) จัดเป็นพระพุทธรูประยะแรกของทวารวดีและพุทธศิลปะที่ปรากฏบนแผ่นดินไทย ซึ่งยังคงลักษณะต้นแบบของพระพุทธรูปของศิลปะอินเดียแบบอมราวดี คุปตะ - หลังคุปตะ

รุ่นที่ ๒ (อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕) พระพุทธรูปมีลักษณะแบบพื้นเมืองเป็นแบบที่พบมากที่สุด

รุ่นที่ ๓ อิทธิพลของศิลปะเขมร (พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗) จัดเป็นรุ่นสุดท้ายของศิลปะทวารวดี มีอิทธิพลของศิลปะเขมรสมัยบาปวนหรือ สมัยลพบุรีตอนต้นเข้ามาปะปน^{๑๗}

ศิลปะทวารวดีที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย^{๑๘}

การรับอิทธิพลจากอินเดีย ทางความเชื่อและศาสนาที่เข้ามาในไทยมีทั้งศาสนาอินดูศาสนาพุทธ ทั้งแบบหินยานและมหายาน ภาพด้านบนเป็นภาพที่เขียนโดยชาวเดินเรือสมัยโบราณ “สุวรรณภูมิ” เป็นเส้นทางการค้าระหว่างจีนและอินเดียที่ผ่านทางช่องแคบมะละกา หลักฐานที่เก่าสุดในเอกสารของจีน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๔ มีการบันทึกว่าเมื่อมาหาของป่าก็มีการแวะพักที่สุวรรณ

^{๑๗} MGR Online, “ศิลปะทวารวดี” ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในสยามประเทศ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://mgronline.com/travel/detail/9520000090365> (๘ ธันวาคม ๒๕๖๒).

^{๑๘} รศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://welovemuseum.files.wordpress.com/2011/02/e0b8a8e0b8b4e0b8a5e0b89be0b8b0e0b897e0b8a7e0b8b2e0b8a3e0b8a7e0b894e0b8b5.pdf>. (๘ ธันวาคม ๒๕๖๒).

ภูมิ ซึ่งอาจเป็นบริเวณอ่าวไทยหรือพม่า ช่วงนี้ไม่พบงานศิลปกรรม มาพบศิลปกรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ เป็นงานศิลปกรรมในด้านศาสนา มีการบันทึกว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ชาวจีนต้องการรับศาสนาพุทธโดยการส่งพระภิกษุไปอินเดีย และรับพระภิกษุมารจากอินเดียมาจีน ดังนั้นเราจึงพบศิลปกรรมที่เข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

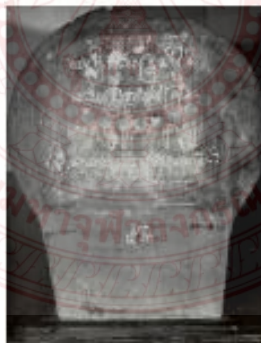
ภาพที่ ๔.๑๔ ภาพที่เขียนโดยชาวเดินเรือสมัยโบราณ “สุวรรณภูมิ” เป็นเส้นทางการค้าระหว่างจีนและอินเดียที่ผ่านทางช่องแคบมะละกา

ทวารวดีอาจเกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ หลักฐานที่สามารถยืนยันได้นั้นพบในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นหลักฐานทางศิลปกรรมและจารึก ซึ่งช่วงนี้ศิลปกรรมส่วนใหญ่เป็นของที่นำเข้ามาจากผู้เผยแผ่ศาสนาหรือการค้า โดยพบพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่งเป็นพระพุทธรูปองค์เล็กๆ เราเรียกว่า “พระพุทธรูปรุ่นเก่า” ต่อมา มีการเผยแผ่พุทธศาสนาเราจึงเริ่มมีรูปแบบงานศิลปกรรมของเราเองคือ ทวารวดี ซึ่งตรงกับราชวงศ์คุปตะของอินเดีย และตะวันออกของอินเดียทางอมราวดีทางตอนใต้ของอินเดียสู่ลังกา บางทีผ่านกวางตุ้งเป็นเอกสารที่กล่าวในเอกสารของพระภิกษุอึ้งจิ้ง หรือ อึ้งจิ้ง ที่เดินทางไปจาริกศาสนาในอินเดียและเดินทางกลับทางสุมาตรา กล่าวว่ศาสนาพุทธมหายานในสุมาตรารุ่งเรืองมากและมีการติดต่อค้าขายและรับอิทธิพลอินเดียเป็นระยะๆ ก่อนพุทธศาสนาเข้ามาสังคมของไทยเป็นช่วงก่อนประวัติศาสตร์ อยู่แบบดั้งเดิมหาของป่า ตัวที่กำหนดการรับอิทธิพลภายนอกสิ่งหนึ่งคือ วัฒนธรรมการฝังศพ แต่พอรับอิทธิพลจากอินเดียจึงเริ่มมีการเผาศพ ตัวอย่างชิ้นแรกภาพเขียนสีที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นศิลปกรรมในช่วงก่อนประวัติศาสตร์

ภาพที่ ๔.๑๕ ภาพเขียนสีที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี

ในการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์เดิมจะเริ่มเมื่อมีการจารึก แล้วอ่านออกเราถือเป็นช่วงประวัติศาสตร์ อักษรที่เก่าแก่ที่สุดพบทางภาคใต้ คือ “อักษรปาลวะ” ภายหลังจากพม่าเมืองรัฐจักเขียนตัวอักษรใช้เองแต่ไม่ใช่อักษรปาลวะ เราจึงเรียก “อักษรหลังปาลวะ” พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ และเปลี่ยนไปเป็นอักษรมอญ เป็นอักษรขอมและในสมัยพ่อขุนรามคำแหงก็นำอักษรมอญและขอมมาผสมกันเป็นอักษรไทย ภาพจารึกข้างล่างนี้เป็นจารึกที่เก่าอีกชิ้นที่พบทางตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นจารึกของพระเจ้าจติเสน อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒

ภาพที่ ๔.๑๖ จารึกของพระเจ้าจติเสน อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒

ภาพที่ ๔.๑๗ ภาพเขียนสีเกี่ยวกับพิธีการต่างๆ ของคนก่อนประวัติศาสตร์ ที่ถ้ำบนภูเขาบริเวณวัดเขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ ๔.๑๘ ภาพเขียนสีที่ถ้ำตาด้วง อำเภอเมืองกาญจนบุรี เป็นภาพพิธีกรรมมีการตีฆ้องขอฝน

หลักฐานก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่เราพบบริเวณริมทะเล ส่วนใหญ่พบถูกปิดร่วมกับโครงกระดูก เริ่มมีรูปเคารพทางศาสนาเข้ามาแล้ว ลูกปัดและต่างหูทำจากหินคานะเรียล สีส้ม เป็นหินที่พบในอินเดีย

ภาพที่ ๔.๑๙ ภาพลูกปัดและต่างหูทำจากหินคานะเรียล สีส้ม เป็นหินที่พบในอินเดีย

สมัยทวารวดี เมื่ออินเดียได้เดินทางเข้ามาค้าขาย และเผยแผ่พุทธศาสนา ยังแคว้นสุวรรณภูมิ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ พบหลักฐานศิลปะอินเดีย สมัยคุปตะ ในสมัยทวารวดี ตามลำน้ำแควน้อยแควใหญ่ และแม่น้ำแม่กลอง ที่บ้านวังปะโท บ้านท่าหวี บ้านวังตะเคียน และพงตึก โบราณวัตถุสถานที่พบ เช่น ชากเจดีย์ วิหาร พระพุทธรูป พระพิมพ์ เสาธรรมจักร ระฆังหิน เครื่องประดับ ภาชนะดินเผา และตะเกียงโรมันสัมฤทธิ์ที่มีอายุราว พ.ศ. ๖๐๐ นับเป็นโบราณวัตถุที่เก่าแก่ที่สุดของไทย ตะเกียงโรมัน ที่พบตำบลพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ตะเกียงโรมัน เป็นตะเกียงที่ทำด้วยสำริด สูง ๒๗ ซม. ยาว ๒๑.๕ ซม. อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์อย่างยิ่ง ซึ่งตะเกียงสำริดดังกล่าวนี้ เหล่านักวิชาการและนักโบราณคดีทั้งหลายได้ใช้เป็นวัตถุพยานที่สำคัญที่ใช้เป็นเครื่องมือยืนยันถึงการมีอยู่ของความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน กับโลกตะวันตก ว่าได้มีความสัมพันธ์กันมาเป็นเวลายาวนาน ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากหลักฐานหรือวัตถุพยานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้หายาก และผลพวงจากการที่ตะเกียงสำริดอันนี้ได้ถูกนำไปอ้างอิงทางวิชาการในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอยู่เสมอ จึงทำให้โบราณวัตถุอันนี้จึงเป็นที่รู้จักและถกเถียงถึงที่มาที่ไปอย่างมากที่สุดชิ้นหนึ่งที่ศึกษามาทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีขึ้นในประเทศไทย ตะเกียงสัมฤทธิ์แบบกรีก-โรมัน หล่อด้วยสัมฤทธิ์ มีลักษณะเป็นตะเกียงแบบกรีก-โรมัน มีจะงอยสำหรับจุดไส้ ช่องกลมด้านบน

สำหรับเหน้ำมันใส่ ด้ามถือเป็นรูปใบปาล์มที่อยู่ระหว่างปลาโลมาสองตัว ซึ่งลายใบปาล์มและปลาโลมานี้ เป็นลวดลายของเครื่องประดับตกแต่งกรีก-โรมัน โดยปลาโลมาเป็นสัญลักษณ์ของเมืองที่ตั้งอยู่ริมทะเล สันนิษฐานถึงการนำวัตถุชิ้นนี้เข้ามาคือ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์^{๑๙} หรือไม่ก็น่าจะมากับพวกพ่อค้าที่มากำขาย

ภาพที่ ๔.๒๐ ภาพตะเกียงโรมันที่อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี

ตะเกียงดินเผา สมัยทวารวดี ขนาด ยาว ๑๐.๕ เซนติเมตร ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ ตะเกียงดินเผาพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองโบราณไทรตรึงษ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๗ เนื้อภาชนะค่อนข้างหยาบ ขึ้นรูปด้วยมือ รูปทรงตะเกียงนี้ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ส่วนลำตัวซึ่งมีลักษณะกลมคล้ายถ้วย ส่วนนี้เป็นส่วนที่ถูกซ่อมต่อเติมขึ้นมาใหม่ เนื่องจากของเดิมแตกหายไป และอีกส่วนหนึ่งเป็นส่วนพวยของตะเกียง ส่วนปลายของพวยทำเป็นรูปทรงคล้ายถ้วยขนาดเล็ก ประโยชน์ใช้สอยของตะเกียงไว้สำหรับใส่น้ำมันตามไฟเพื่อให้แสงสว่าง ตะเกียงดินเผาลักษณะนี้ได้พบอยู่ทั่วไปตามชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น เมืองพระประโทน จังหวัดนครปฐม เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี แหล่งโบราณคดีบ้านท่าแค จังหวัดลพบุรี เมืองโบราณบ้านคูเมือง อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เมืองบน (โคกไม้เดน) อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เป็นต้น โดยสันนิษฐานว่าน่าจะได้รับความบันดาลใจในการสร้างสรรค์มาจากรูปแบบตะเกียงโรมันสำริดที่พบจากแหล่งโบราณคดีพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี นอกจากนี้บริเวณทางภาคใต้ของประเทศไทยในแคว้นอานธระ ยังพบตะเกียงดินเผาในลักษณะเช่นเดียวกันนี้ ตะเกียงดินเผาที่ค้นพบจากแหล่งโบราณคดีในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น อาจเป็นของที่พ่อค้าอินเดียเคยนำเข้ามาใช้ เป็นหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อระหว่างกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่เคยเป็นเมืองท่าสมัยทวารวดีกับชาวอินเดียซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มาจากดินแดนโพ้นทะเล อย่างไรก็ตาม ตะเกียงดินเผาที่ค้นพบจากเมืองโบราณไทรตรึงษ์คงมิได้เป็นหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อกับชาวอินเดียโดยตรง แต่น่าจะเป็นการติดต่อผ่านชุมชนในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาอีกทอดหนึ่ง โดยสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของบ้านเมืองในกลุ่มแม่น้ำปิงตอนล่างในการเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมสมัยโบราณ และเป็นชุมทางการค้า

^{๑๙} ศูนย์ข้อมูลทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.m-culture.in.th/album/42863/> (๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒).

ที่สำคัญมาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย พบที่เมืองโบราณไตรตรังษ์ บ้านวังพระธาตุ ตำบลไตรตรังษ์ อำเภอมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ปัจจุบันแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร^{๒๐}

ภาพที่ ๔.๒๑ ตะเกียงดินเผา สมัยทวารวดี พบที่เมืองโบราณไตรตรังษ์ จังหวัดกำแพงเพชร

พบรูปเคารพในศาสนา กลุ่มแรกเป็นพระพุทธรูปเนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นศิลปะอมราวดีของอินเดีย พระพักตร์กลม จีวรห่มเฉียงเป็นริ้ว แสดงปางด้วยพระหัตถ์ ชายผ้าข้างหนึ่งมาพันที่มือซ้าย

ภาพที่ ๔.๒๒ พระพุทธรูปเนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นศิลปะอมราวดีของอินเดีย

พระพุทธรูปแบบคุปตะเป็นงานศิลปะที่สวยงามที่สุดในอินเดีย เป็นสกุลช่างสารนาถ ไม่ทำเป็นริ้วผ้า ห่มเรียบ แกะสลักจากหินสีชมพู ยืนในท่าติภังค์ คือยืนเอียงตัว พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๑

ภาพที่ ๔.๒๓ พระพุทธรูปแบบคุปตะ ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

^{๒๐} พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, ตะเกียงดินเผา, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/database/index.php/th/item/40-ตะเกียงดินเผา.html> (๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒).

ชื่อทวารวดีมาจากคำว่า “ทวารวดี” ในเอกสารจีนเรียก “โถโลโปตี” บันทึกไว้ตั้งแต่รุ่นพระถังซำจั๋ง อาณาจักรโถโลโปตี อยู่ระหว่างอาณาจักรศรีเกษตร (พม่า) และอีสานปุระ (เขมร) ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดย์ พบเหรียญเงินที่มีจารึกว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุระ” แปลว่าบุญกุศลของพระราชอาณาจักรทวารวดี น่าจะมีอาณาจักรและมีกษัตริย์ปกครอง ศูนย์กลางอยู่ทางภาคกลางของประเทศไทย นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี เลื่อยไปจนถึงลำพูน ส่วนสายตะวันออกชลบุรี บุรีรัมย์ จนถึงอีสานเหนือเป็นดินแดนที่แพร่หลายใหญ่ที่สุด

จารึกเหรียญเงินทวารวดี (บ้านคูเมือง) สถานที่พบ บริเวณโบราณสถานหมายเลข ๑๙ บ้านคูเมือง ตำบลห้วยชัน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ปัจจุบันอยู่ที่ ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร^{๒๑}

ภาพที่ ๔.๒๔ เหรียญเงินที่มีจารึกว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุระ”

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับศูนย์กลางของทวารวดีมี ๓ แห่ง คือ อุทุมพร นครปฐม และลพบุรี

๑) ที่อุทุมพรพบหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุด คือ ประติมากรรมดินเผาพระสงฆ์อุ้มบาตร ๓ องค์ มีจารึกบนแผ่นทองแดงกล่าวถึงพระนามของกษัตริย์ที่อุทุมพร

ภาพที่ ๔.๒๕ ประติมากรรมดินเผาพระสงฆ์อุ้มบาตร ๓ องค์

^{๒๑} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), จารึกเหรียญเงินทวารวดี (บ้านคูเมือง) [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/697> (๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒).

๒) ที่นครปฐมเป็นศูนย์กลางที่ใหญ่ที่สุด เมื่อดูจากแผนที่ทางอากาศที่เป็นเมืองนครชัยศรีหรือนครปฐมโบราณเป็นเมืองทวารวดีที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบศาสนสถานที่ใหญ่ที่สุด คือ พระปฐมเจดีย์และพบศิลปกรรมที่มากที่สุด

๓) ที่ลพบุรีพบศาสนสถานมาก แต่ปัจจุบันแยกลพบุรีออกจากทวารวดี เพราะได้พบหลักฐานเหรียญเงินที่จารึกเกี่ยวกับละโว้หรือละโว้ปุระ แสดงว่าลพบุรีการพบเหรียญเงินที่จารึก ที่อุทองพบเหรียญที่มีการจารึกกษัตริย์ทำให้ทราบว่าน่าจะมีการปกครองระบบกษัตริย์แล้ว

ประติมากรรมพระพุทธรูปทางพุทธศาสนา

เป็นพุทธศาสนาแบบมหายาน มีมหายานและฮินดูอยู่บ้างแต่น้อย พระพุทธรูปทวารวดีแบ่งออกเป็น ๓ รุ่น

๑. รับอิทธิพลโดยตรงมาจากอินเดีย มีอิทธิพลอมราวดีและคุปตะ พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓

ภาพที่ ๔.๒๖ พุทธศาสนาแบบมหายาน รับอิทธิพลโดยตรงมาจากอินเดีย พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓

๒. เป็นแบบพื้นเมือง แต่มีการแต่งกายเหมือนอินเดีย เรียกว่า อิทธิพลแบบท้องถิ่นซึ่งพบมากพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ ลักษณะคิ้วต้อ หน้ากลม ครองจีวรห่มคลุม จีวรเรียบไม่มีริ้ว การทำวิตรรกะยกพระหัตถ์ ๒ ข้าง

ภาพที่ ๔.๒๗ พุทธศาสนาแบบมหายาน เป็นแบบพื้นเมือง พบมากในพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๕

๓. ทวารวดีที่มีศิลปะเขมรเข้ามาปะปน พุทธศตวรรษที่ ๑๖

ภาพที่ ๔.๒๘ ทวารวดีที่มีศิลปะเขมรเข้ามาปะปน พุทธศตวรรษที่ ๑๖

เรื่องประติมานวิทยา การตีความภาพเล่าเรื่อง

ภาพสลักที่ผนังถ้ำ ที่ถ้ำพระโพธิสัตว์ อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี เป็นภาพเล่าเรื่องขนาดใหญ่ ชัยสุดเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าศรีศากยมุนีประทับนั่งห้อยพระบาทแบบยุโรป แสดงวัตรกะ ๒ พระหัตถ์ พนักนั่งเป็นสิงห์ คนที่ยืน คือพระนารายณ์ มี ๔ กร มือขวาบนถือจักร มือซ้ายบนถือสังข์ ๒ มือล่างกอดอก บุคคลที่ด้านบนศีรษะมีพระจันทร์เสี้ยวคือพระอิศวร ถักเส้นผมเป็นรอนๆ มีเทวดาลงมาและมีคนก้มหน้า การที่พระนารายณ์กอดอกเรียกว่า “สวัสติกะมุธา” คือการแสดงความเคารพอย่างสูงสุด เทพจะไม่ไหว้กัน เป็นภาพเล่าเรื่องที่ต้องการแสดงว่าศาสนาพุทธอยู่เหนือศาสนาพราหมณ์ ผู้ที่สร้างภาพนี้คือผู้ที่นับถือพุทธมหายาน ทำให้ทราบว่ามีการปะปนของศาสนาแบบมหายานแทรกอยู่ในพุทธศาสนาแบบหินยาน

ภาพที่ ๔.๒๙ ภาพสลักเล่าเรื่องที่ผนังถ้ำพระโพธิสัตว์ อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี

เป็นฐานสี่เหลี่ยมซึ่งสันนิฐานว่า น่าจะเป็นฐานธรรมจักร พบที่นครปฐมมีพระพุทธรูปอยู่ตรงกลาง นั่งแบบยุโรป มีพระอินทร์และพระพรหมขนาบข้าง ด้านข้างขวามีอัครมคฺลย้ายเป็นนักบวชซ้ายเป็นกลุ่มบุคคลที่โกนศีรษะ ซึ่งเป็นตอนที่พระพุทธรูปทรงปฐมเทศนาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน โดยเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ทั้งห้า ทางขวา เมื่อฟังคำสั่งสอนแล้วจึงโกนศีรษะ เป็นภาพกลุ่มบุคคลทางซ้าย

ภาพที่ ๔.๓๐ ฐานสี่เหลี่ยมซึ่งสันนิฐานว่าน่าจะเป็นฐานธรรมจักร พบที่นครปฐม

เป็นประติมากรรมที่สมบูรณ์ที่สุด ตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ สร้างพระศรีศากยมุนี ที่วัดสุทัศน์และย้ายมาอยู่บริเวณฐานด้านหลัง สันนิษฐานว่าน่าจะย้ายมาจากนครปฐมเป็นภาพพุทธประวัติ ๒ ตอนต่อกัน ตอนล่างเป็นตอนยมกปฏิหารีย์ ส่วนตอนบนเป็นตอนโปรดพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทั้ง ๒ ตอนเป็นพุทธประวัติที่ต่อกัน

ภาพที่ ๔.๓๑ ภาพพุทธประวัติที่วัดสุทัศน์

ภาพที่ ๔.๓๒ ได้จากวัดจีน (วัดรัตนชัย) เป็นพุทธประวัติตอนยมกปฏิหารีย์ มีต้นมะม่วง

ใบเสมาสมัยทวารวดีในวัฒนธรรมอีสานพบในแถบอีสานเหนือ ใช้ปักแสดงขอบเขต ในภาคกลางจะปักรอบโบสถ์ แต่ภาคอีสานอาจปักบอกทิศทั้งสี่ สำหรับให้คนมาวนรอบ จึงมีการสลักพุทธประวัติหรือชาดก ภาพนี้พบที่เมืองฟ้าแดดสองยาง ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น เป็นพุทธประวัติตอนที่พระพุทธเจ้าโปรดพุทธมารดาและนางพิมพา (เชื้อเต็มของนางพิมพา คือพิมพาพิราบ) นางพิมพาได้รับแสดงโดยการสยายผมเพื่อรองรับพระบาทของพระพุทธเจ้า เป็นวิธีการเคารพแบบสูงสุดของอินเดียโบราณ

ภาพที่ ๔.๓๓ ใบเสมาสมัยทวารวดีในวัฒนธรรมอีสานพบในแถบอีสานเหนือ

ใบเสมาสมัยทวารวดีนิยมทำธรรมจักรและกวางหมอบ เป็นลักษณะเฉพาะของทวารวดี เพราะไม่พบในรูปแบบของศิลปกรรมที่อื่นเป็นสัญลักษณ์ไทยพุทธ ประวัติตอนปฐมเทศนาพบมากที่สุดในเขตนครปฐม วัฒนธรรมทวารวดีเผยแพร่ไปทางไหนก็จะพบธรรมจักรที่นั่น ซึ่งธรรมจักรกับกวางหมอบทำมากในสมัยพระเจ้าอโศก ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๓-๖ จึงผูกพันกับตำนานเรื่องสุวรรณภูมิ พระเจ้าอโศกส่งสมณทูตไปเผยแพร่พุทธศาสนาและจุดที่ ๙ ส่งพระโสณะเถระและพระอุตระเถระมายังสุวรรณภูมิ แต่ประวัติศาสตร์เก่าแก่ที่สุดของไทยที่ศึกษา อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ เก่าแก่กว่าทวารวดี ธรรมจักรบางชิ้นมาจากริกที่กรุงเป็นอักษรปาลวะและหลังปาลวะ เป็นอักษรในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒, ๑๓, ๑๔ ซึ่งคนละช่วงกับพระเจ้าอโศกซึ่งเป็นอักษรคนละแบบ ลวดลายของธรรมจักรเป็นลายดอกกลมผสมสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเราพบในศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ ก่อนหน้านั้นไม่ใช่ลายนี้ จึงไม่น่าจะใช้สมัยพระเจ้าอโศกมีจารึกภาษาบาลีซึ่งเป็นศาสนาพุทธแบบเถรวาท ถ้าพุทธมหายานจะใช้ภาษาสันสกฤต ตัวธรรมจักรต้องตั้งอยู่บนเสาตั้งสูง คล้ายรูปเคารพชิ้นหนึ่ง ช่องด้านล่างเป็นที่เสียบหนังสือหรือพระอาทิตย์ หมายถึงแสงสว่าง ถ้าตรงฐานมีพระนางรัศมีและช้าง หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์เป็นสิริมงคล

ภาพที่ ๔.๓๔ ธรรมจักรและกวางหมอบ ที่นิยมทำในสมัยทวารวดี ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

พระพิมพ์ทวารวดีรุ่นหลัง เป็นศิลปะแบบปาละ พระพักตร์กลม ขัดสมาธิเพชร นิยมทำพิมพ์พุทธคยา สัญลักษณ์ต้องมีวิหารพุทธคยาอยู่ข้างบน

ภาพที่ ๔.๓๕ พระพิมพ์ทวารวดีรุ่นหลัง เป็นศิลปะแบบปาละ

นอกจากภาพพุทธประวัติแล้วยังนิยมทำภาพเล่าเรื่อง เช่น ชาดก ในชุดทศชาติชาดก ชาดกห้าร้อยห้าสิบพระชาติ หรือนิทานท้องถิ่น เช่น สังข์ทอง ชาดกห้าร้อยสิบพระชาติ พบที่นครปฐม พบบริเวณฐานเจดีย์ที่เจดีย์จุลประโทนมีชาดก

ภาพที่ ๔.๓๖ ภาพเล่าเรื่องที่จังหวัดนครปฐม

ภาพบุคคลเป็นภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทำให้ทราบว่าหน้าตาคนทวารวดีมีหน้าตาอย่างไร เช่น พวกสนมนางในมีลักษณะอย่างไร มีการมวยผม มีพวกอุบะการสวมต่างหู วัฒนธรรมของทวารวดี มีการใส่ต่างหู โดยเมื่อเริ่มสาวจะเจาะหูและค่อยๆ ใช้ต่างหูถ่างหูกว้างออกก็จะนำตะกั่วหรือหินสีต่างๆ ใส่เข้าไป หูจะยานถึงโหนปลาร้าซึ่งพบเฉพาะคนชั้นสูงเท่านั้น การนุ่งผ้าปกปิดจะไม่ใส่เสื้อ เครื่องดนตรี มีหลายประเภท เช่น ฉิ่ง กระจับปี่ พิณน้ำเต้า กรับ

ภาพที่ ๔.๓๗ ภาพชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลสมัยทวารวดี

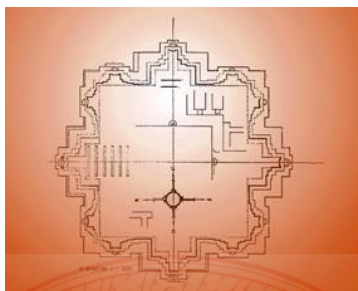
สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมของทวารวดีมีอยู่น้อย ส่วนใหญ่เหลือเพียงฐานเจดีย์ ซึ่งวัฒนธรรมของชาวพื้นที่ลุ่ม ไม่มีหินขนาดใหญ่แบบเขมร เราใช้อิฐ ซึ่งเป็นพุทธศาสนาแบบเถรวาทซึ่งยึดถึงหลักธรรม สถาปัตยกรรมส่วนฐานมีการเรียกต่างกัน เช่น ยกเกิร์ต

ฐานเจดีย์ที่ถือว่าใหญ่ที่สุด รองจากพระปฐมเจดีย์ คือวัดพระเมรุ มีฐานบัว พบพระพุทธรูปทวารวดีสี่ทิศ บริเวณทุ่งพระเมรุในอดีตน่าจะเคยเป็นสถานที่สำหรับออกงานพระบรมศพของกษัตริย์เจ้าเมืองทวารวดี เมื่อพันกว่าปีล่วงมาแล้ว ปัจจุบันเหลือแต่ซากเจดีย์เป็นกองอิฐขนาดใหญ่ ฐานกว้างด้านละ ๗๐ เมตร มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุม กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนไว้เป็นโบราณสถานภายในพื้นที่ ๕ ไร่ บริเวณข้างเคียงเป็นที่ดินของเอกชนและถนนเพชรเกษม อยู่ห่างจากองค์พระปฐมเจดีย์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ๑ กิโลเมตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ทางราชการได้ทำการขุดค้นสำรวจจึงทราบว่า ราว พ.ศ. ๑๒๐๐ เจดีย์ที่ทุ่งพระเมรุ แรกสร้างเป็นเจดีย์ฐานกลม มีพระพุทธรูปแบบทวารวดี ทำด้วยหินปูน ทำประทับนั่งห้อยพระบาท สูง ๓๗๐ เซนติเมตร จำนวน ๔ องค์ ประดิษฐานไว้ที่ฐานเจดีย์ทั้ง ๔ ทิศ ของเจดีย์องค์เก่า เป็นพระพุทธรูปสลักด้วยหินปูนสีขาว ปัจจุบันประดิษฐานในที่ต่างๆ ดังนี้ ในโบสถ์พระปฐมเจดีย์ ๑ องค์ ที่ลานบันไดทางทิศใต้องค์พระปฐมเจดีย์ ๑ องค์ ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ ๑ องค์ และที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อโยธยา ๑ องค์ ตัวองค์เจดีย์เป็นทรงระฆังคว่ำยอดแหลม ระยะเวลาต่อมาได้มีการเสริมฐานให้เป็นที่เสถียรมุมม และทำทางเข้าเป็นมุขยื่นออกไปทั้ง ๔ ทิศ มีผนัง และหลังคาคลุมพระพุทธรูปองค์เดิมให้สูงใหญ่ขึ้นเป็นคล้ายวิหาร ภายในเป็นที่ว่างสำหรับเดินเวียนรอบกระทำทักษิณาวัตรพระพุทธรูปดังกล่าวได้ ตัวเจดีย์เหนือหลังคาวิหารเป็นเจดีย์ย่อมุมทรงวิหารปราสาท มีเจดีย์ขนาดเล็กเป็นบริวารล้อมรอบทุกๆ ชั้นแบบศิลปะสมัยศรีวิชัย ซึ่งเป็นความนิยมของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานขณะนั้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔^{๒๒}

^{๒๒} วัดพระเมรุ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://emis.christian.ac.th/ctc/Conservart/Conservart/Maru.html> (๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒).

เจดีย์สมัยทวารวดี มีฐาน ฉัตรทำเป็นชั้นๆ เป็นเจดีย์ทางปราสาท ที่ฐานมีจารึกที่คอระฆัง การพบชิ้นส่วนแบบนี้ทำให้ทราบว่าในสมัยทวารวดีนิยมทำเจดีย์ทรงปราสาท
 เจดีย์กู่กุดเป็นสี่เหลี่ยมเป็นชั้นๆ และประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นชั้น
 เจดีย์ที่มีฐานบัวไม่ใช้รูปแบบของทวารวดีเพราะนิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา
 สุโขทัย ล้านนา อโยธยา

ภาพที่ ๔.๓๘ ฐานเจดีย์วัดพระเมรุ

๔.๒ พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์

๔.๒.๑ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปปะบายนในจังหวัดบุรีรัมย์

ประวัติวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ คณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ ภายใต้การนำของ พระราชปริยัติยา ลังการ (วิชัย ฐิตาจาโร) เจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์ (ในขณะนั้น) ได้มีมติเห็นชอบให้ดำเนินการขอขยาย ห้องเรียน หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยวิทยาเขตสุรินทร์ มาดำเนินการจัดการเรียนการสอน ณ วัดพระพุทธบาทเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อขยายการให้บริการทางการศึกษาแก่พระสงฆ์สามเณร และพระภิกษุสามเณร ใน ระดับอุดมศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และส่งเสริมพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ในระดับท้องถิ่นให้มีความรู้ความสามารถในด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์แขนงอื่นๆ ที่นอกเหนือไปจาก การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม/แผนกบาลีที่มีอยู่แล้วเพื่อที่จะได้นำไปพัฒนาสังคมประเทศชาติ และพระพุทธศาสนาต่อไป โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- ๑) เพื่อพัฒนาด้านศักยภาพและสนองความประสงค์ของคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์
- ๒) เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพของคณะสงฆ์และสังคม
- ๓) เพื่อเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าวิจัย วิชาการทางพระพุทธศาสนาในระดับสูงและเป็นสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์
- ๔) เพื่อให้บุคลากรในองค์กรท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทางการศึกษาระดับอุดมศึกษา อันเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้ทั่วถึงแก่ผู้ต้องการโอกาสทางการศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยความเห็นชอบของสภาวิชาการ และโดยอนุมัติของสภามหาวิทยาลัย ได้ขยายระดับการศึกษาสู่จังหวัดบุรีรัมย์ ตามหลักสูตรพุทธ ศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (คณะพุทธศาสตร์) ณ วัดพระพุทธบาทเขากระโดง ตำบล เสม็ด อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๔๓ เป็นต้นมา มีสถานภาพเป็น โครงการขยายห้องเรียน มีชื่อตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัยว่า โครงการขยายห้องเรียนมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ วัดพระพุทธบาทเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยได้ จัดการศึกษาเจริญก้าวหน้ามาเป็นลำดับ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ได้รับอนุมัติจัดตั้งจากสภา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยกฐานะขึ้นเป็นวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ เมื่อคราวประชุม สภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ ๓/๒๕๕๓ ในวันพฤหัสบดีที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๕๓ และสำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรีได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๑๒๗ ตอนที่ ๑๐๙ ง หน้า ๓๒๙ ลำดับที่ ๒๑๘ ลงวันที่ ๑๙ เดือน กรกฎาคม ๒๕๕๓ ส่งผลให้ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มีสถานภาพเป็นส่วนงาน ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามมาตรา ๘ (๘) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐและเป็นนิติบุคคล มี วัตถุประสงค์เพื่อให้การศึกษา วิจัย ส่งเสริมและให้บริการทางวิชาการพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ รวมทั้งการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม^{๒๓}

๔.๒.๒ การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะบายนจังหวัดบุรีรัมย์

จากการศึกษาศิลปะบายนในจังหวัดบุรีรัมย์นั้นพบว่ามี ๖ แห่ง ประกอบด้วย

๑. วิหาร ๒ หลัง ที่ปราสาทพนมรุ้ง

อยู่บนเขาพนมรุ้ง ต.ตาเป๊ก อ.เฉลิมพระเกียรติ ปัจจุบันเป็นอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

๑.๑ วิหารหลังที่ ๑ (วิหารใต้) อยู่ที่มุมด้านตะวันออกเฉียงใต้ เป็นวิหารแลงรูป สี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๗.๖๐x๙.๕๐ เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันตก และทางด้านใต้เจาะเป็นช่อง หน้าต่าง ตัวอาคารมีมุขยื่น และมีหน้าต่างมุขทางทิศใต้ด้วย (ภาพที่ ๔.๓๙ และ ๔.๔๐) ปัจจุบันกรม ศิลปากรทำการซ่อมแซมเสร็จสมบูรณ์แล้ว มีหลังคาก่อด้วยแลง เป็นรูปโค้ง เรียกว่า “บรรณาลัย” คือ ห้องสำหรับคัมภีร์หรือหนังสือสำคัญทางศาสนา ภายในตัวอาคารพบรูปเคารพ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะ เป็นรูปในศาสนาพุทธนิกายมหายาน

๑.๒ วิหารหลังที่ ๒ (วิหารเหนือ) อยู่ที่มุมตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นวิหารและ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๔.๕๕x๘.๘๐ เมตร หันหน้าไปทางทิศใต้ และทางด้านตะวันตกเจาะเป็นช่อง หน้าต่าง ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ทำการซ่อมแซม (ภาพที่ ๔.๔๑ และ ๔.๔๒)

^{๒๓} วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, ประวัติความเป็นมา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcubr.ac.th/data_1105 (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒).

ภาพที่ ๔.๓๙ วิหารใต้ ปราสาทพนมรุ้ง ทางด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ ๔.๔๐ วิหารใต้ ปราสาทพนมรุ้ง ด้านทิศใต้

ภาพที่ ๔.๔๑ วิหารเหนือ ปราสาทพนมรุ้ง ทางด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ ๔.๔๒ วิหารเหนือ ปราสาทพนมรุ้ง ทางด้านทิศเหนือ

อาคารทั้งสองหลังดังกล่าวนี้ เรียกว่าบรรณาลัย ซึ่งเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา ก่อสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ร่วมสมัยเดียวกันกับ โรงช้างเผือก พลับพลาที่สร้างขึ้นด้วยศิลาแลง ข้างทางเดินขึ้นสู่ปราสาททางทิศเหนือ

โรงช้างเผือก คือพลับพลาอยู่ทางทิศเหนือของซาลากาบาทมีอาคารโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๖.๔๐ เมตร ยาว ๒๐.๔๐ เมตร ก่อด้วยศิลาแลงมีหินทรายประกอบบางส่วน อาคารนี้หันหน้าไปทางทิศใต้มีทางเข้าออกอยู่ทางทิศตะวันออกและอยู่ทางทิศตะวันตกของอาคาร บนฐานพลับพลา มีเสาหิน ๔ ต้น มีระเบียงทางเดินล้อมอาคาร รวม ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหน้า เข้าใจว่าของเดิมอาจมีหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องนอกระเบียงมีกำแพงชั้นนอกก่อด้วยศิลาแลงล้อมอยู่โดยรอบอีกชั้นหนึ่ง มีทางเข้าด้านหน้าซึ่งเชื่อมต่อมาจากซาลารูปกากบาท พลับพลาโถงหลังนี้ อาจเป็นอาคารที่เรียกกันในสมัยปัจจุบันว่า "พลับพลาเปลื้องเครื่อง" คือเป็นที่พักจัดเตรียมพระองค์ เช่น เปลื้องเครื่องทรงที่แสดงยศศักดิ์ และจัดกระบวนเสด็จของกษัตริย์ยาเสด็จมาสักการะเทพเจ้า หรือประกอบพิธีกรรม ณ ศาสนสถานแห่งนี้

พลับพลาเปลื้องเครื่องนี้ ในศิลปะแบบบายน เห็นได้จากการใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุก่อสร้าง หลักลวดลายกลีบบัวที่สลักบนหัวเสาและลายดอกไม้สี่กลีบบนยอดเสา เว้นแต่เศียรนาคที่กรอบหน้าบันสลักลายแบบ ศิลปะคลัง อายุประมาณ ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ซึ่งคงจะเป็นการนำของเก่ามาประดับอาคารหลังใหม่ การเอาของเก่ามาใช้เช่นนี้เป็นเรื่องธรรมดาที่พบทั่วไป ทั้งที่อาคารอื่น ๆ ในปราสาทพนมรุ้ง และที่ปราสาทอื่น ๆ

พลับพลาแห่งนี้เรียกกันทั่วไปว่า โรงช้างเผือก ด้วยความเข้าใจผิดคิดว่าปราสาทบนยอดเขา คือ พระราชวังของกษัตริย์แต่โบราณ ซึ่งมักจะมีโรงช้าง โรงม้าอยู่ข้างหน้า และที่เรียกกันว่าโรงช้างเผือก เพราะกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ย่อมจะมีช้างเผือกคู่บารมีอยู่ด้วย

๒. ปราสาทหนองปล่อง

อยู่ที่ วัดป่าโคกปราสาท ต.หนองปล่อง อ.ขำนิ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

เดิมเป็นอาคารที่ศาสตราจารย์หลุยส์ ฟิโนต์ กำหนดว่าเป็นธรรมศาลาที่สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗^{๒๔} ซึ่งหมายถึงว่าเป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีปราสาทอยู่ทางด้านหลัง ด้านหน้าเป็นมุขยื่น มีหน้าต่างอยู่ทางด้านใต้ แต่ปัจจุบันพังทลายไปหมดเหลือแต่เพียงแนวแลงยาวเพียงด้านเดียว ซึ่งอาจจะเป็นแนวตัวโบราณสถานเดิม (ภาพที่ ๔.๔๓)

ภาพที่ ๔.๔๓ ปราสาทหนองปล่อง ต.หนองปล่อง อ.ขำนิ

๓. ปราสาทบ้านโคกปราสาท (โคกจั่ว)

อยู่ที่บ้านโคกจั่ว ต.ปะคำ อ.ปะคำ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

เป็นปราสาทสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ก่อด้วยแลง ขนาดประมาณ ๗x๗ เมตร หน้าทางทิศตะวันออก และมีทางเข้าเพียงทางเดียว คือ ด้านหน้ามีร่องรอยการสลักแลงที่หน้าปับและชั้นของปราสาท ด้านหน้ามีมุขยื่นเล็กน้อย ยอดปราสาทหักหายเหลือเพียง ๓ ชั้น (ภาพที่ ๔.๔๔) ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้มีวิหารและรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีช่องหน้าต่างอยู่ทางทิศใต้ แต่ตัววิหารพังไปเป็นส่วนใหญ่ (ภาพที่ ๔.๔๕) โคนประตูอยู่ทางด้านหน้า แต่ปรักหักพังไปมากแล้ว ทางตะวันออกเฉียงเหนือมีร่องรอยของสระน้ำใหญ่ (ภาพที่ ๔.๔๖)

ภายในตัวปราสาทพบชิ้นส่วนของบัวยอดปรางค์ทำด้วยหินทรายตกอยู่ นอกจากนี้ยังเคยพบ

๑. รูปประติมากรรม ๒ กร ทำด้วยศิลา อาจจะเป็นพระวัชรธร ขนาด .๓๗ x .๕๐ เมตร

๒. รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศิลา ขนาด .๓๗ x .๔๖ เมตร

^{๒๔} Finot, *op. cit.*, p.419.

๓. แผ่นสำริด เป็นวงโค้ง (อาจจะเป็นท่อนตัวนกพนัสบดี) ขนาด .๐๘ x .๒๑ เมตร มีตัวอักษรจารึก ซึ่งใจความในจารึก กล่าวถึง อโรคยาศาลที่วิเรนทรปุระในปี พ.ศ. ๑๗๓๖ (มหาศักราช ๑๕๕๕)^{๒๕}

ภาพที่ ๔.๔๔ ปราสาทบ้านโคกปราสาท (โคกจั่ว) บ้านโคกจั่ว ต.ปะคำ

ภาพที่ ๔.๔๕ วิหารปราสาทบ้านโคกปราสาท อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาท

^{๒๕} กรมศิลปากร, ปราสาทพนมรุ้ง, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๑), หน้า ๓๖.

ภาพที่ ๔.๔๖ ร่องรอยสระน้ำ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวปราสาท

๔. กุฏิฤาษี (ปราสาทบ้านบุ)

อยู่ในเขตโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรค์ บ้านบุ หมู่ที่ ๕ ต.จระเข้มาก อ.ประโคนชัย

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยแลง ขนาดประมาณ ๖ x ๒๓ เมตร มีทางเข้าทางด้านหน้า หันไปทางทิศตะวันออก ผนังทางทิศใต้เจาะเป็นช่องหน้าต่าง ๔ ช่อง (ภาพที่ ๔.๔๗) ทางเหนือผนังทึบ (ภาพที่ ๔.๔๘) ช่วงหลังมีลักษณะเหมือนแบ่งเป็นช่วงสี่เหลี่ยมจัตุรัส อาจจะเป็นช่วงปราสาทแต่พังไปหมด ทางด้านหน้ามีมุขเล็กๆ ยื่น

ภายใต้ตัวปราสาทพบหินสลักเป็นรูปพระพุทธรูปนั่งสมาธิอยู่ในซุ้ม แต่ยังไม่เสร็จ นอกจากนี้ตรงประตูทางเข้า มีการนำเอาหินทรายที่มีการสลักตกแต่งอยู่แล้วนำมาทำเป็นกรอบประตู แสดงว่ามีการนำเอาชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมเก่ามาใช้ (ภาพที่ ๔.๔๙) ด้านนอกปราสาทพบเสาติดผนัง สลักเป็นลายก้านต่อดอกงดงามมาก นอกจากนี้มีชิ้นส่วนของบัวยอดปราสาททำด้วยหินทราย (ภาพที่ ๔.๕๐)

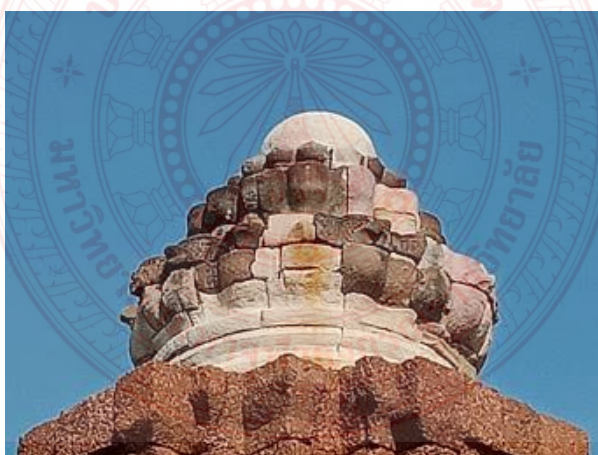
ภาพที่ ๔.๔๗ กุฎีฤๅษี (ปราสาทบ้านบุ) ในโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรรค์ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ ๔.๔๘ กุฎีฤๅษี (ปราสาทบ้านบุ) ในโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรรค์ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ด้านทิศใต้

ภาพที่ ๔.๔๙ กรอบประตูลิขิตที่มมีการสลักกลดลายและนำมาใช้ใหม่ที่ปราสาทบ้านบุ

ภาพที่ ๔.๕๐ บัวยอดปราสาทที่ปราสาทบ้านบุ

๕. ปราสาทน้อย (กุฎิถาษี)

บ้านโคกเมือง ต.จรเข้มาก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ปราสาทสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ก่อด้วยแลง ขนาด ๗ x ๗ เมตร หันหน้าทาง ตะวันออก และมีทางเข้าด้านเดียว คือด้านหน้า ตัวปราสาทมีมุขยื่น ด้านใต้ของผนังมุขเจาะช่อง หน้าต่าง ๑ ช่อง ยอดปราสาทมีร่องรอยการสลักแลงเป็นช่องตามชั้นของปราสาท (ภาพที่ ๔.๕๑) ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้มีวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทางใต้มีช่องหน้าต่าง และบนยอดวิหาร มีหิน ทรายสลักเป็นรูปบัวอยู่โดยรอบ (ภาพที่ ๔.๕๒) ที่มุมมีรูปหน้ากาลคายนาศ ๕ เศียร แต่ลบเลือนไป มาก โคปุระทางด้านหน้า หักพังไปมาก อยู่ทางด้านหน้า น่าจะมี ๓ คูหา เพราะมีช่องประตูระหว่าง

คูหากลางและคูหาข้าง คูหาข้างด้านใต้เจาะช่องหน้าต่าง (ภาพที่ ๔.๕๓) ทางตะวันออกเฉียงเหนือมีสระน้ำ

ภาพที่ ๔.๕๑ ปราสาทน้อย(กุฎีฤๅษี) บ้านโคกเมือง ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ ๔.๕๒ โคปุระปราสาทน้อย (กุฎีฤๅษี) ทางทิศตะวันตก

ภาพที่ ๔.๕๓ ลายบัวประดับเหนือตัวอาคาร บรรณาลัยปราสาทน้อย (กุฎีฤๅษี)

๖. ปราสาทหินกฤทธาภิ (หนองบัวราย)

บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง อ.เฉลิมพระเกียรติ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ปราสาทรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม สร้างด้วยแลง ขนาด ๕ x ๕ เมตร มีทางเข้าด้านเดียวคือด้านตะวันออก ด้านหน้ามีมุขยื่นยาว มีหน้าต่างทั้ง ๒ ด้าน ข้างละ ๑ ช่อง ยอดปราสาทมี ๔ ชั้น ยอดสุดเป็นบัวกลุ่มจำหลักด้วยหินทราย (ภาพที่ ๔.๕๔) มีโคปุระอยู่ทางด้านหน้า แต่หลังคาทรุดหักพังหมด กำแพงแลงล้อมรอบ

เคยพบทับหลังประตุมุขจำหลัก เป็นพระพุทธรูปปางสมาธินั่งอยู่เหนือเศียรเกียรติมุข มือทั้งสองของเกียรติมุขจับพวงมาลัย^{๒๖}

ภาพที่ ๔.๕๔ กฤทธาภิ (หนองบัวราย) บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.บุรีรัมย์

การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะบายศรีให้มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการวิเคราะห์จากหนังสือ ตำรา เอกสาร ข้อคิดเห็นที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิในจังหวัดบุรีรัมย์ และนำมาอธิบายเป็นความเรียงในด้านต่างๆ และทำการเชื่อมโยงให้เห็นว่า จากคุณค่าด้านต่างๆ ทำให้เกิดอิทธิพลและมีความเกี่ยวข้องกันต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์อย่างไร

๔.๒.๒.๑ คุณค่าและอิทธิพลด้านเอกลักษณ์

จังหวัดบุรีรัมย์ได้นำปราสาทขอมมาเป็นคำขวัญของจังหวัด คือ เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม จากคำขวัญดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ ประจำจังหวัดบุรีรัมย์ โดยอาจจะไม่ได้คำนึงถึงยุคสมัยของปราสาทนั้นๆ ว่าเป็นศิลปะที่ถูกสร้างขึ้นอยู่ในช่วงยุคสมัยใด ในที่นี้จะขอกกล่าวถึงเฉพาะคำขวัญที่ว่า เมืองปราสาทหินเท่านั้น เพราะจะได้ตรงกับงานวิจัย

^{๒๖} อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมรุ้ง, หน้า ๑๓.

๑) **เมืองปราสาทหิน** ที่ได้ชื่อว่า เมืองปราสาทหิน เพราะมีปราสาทหินมากมายที่สร้างมาตั้งแต่อดีตที่ถูกค้นพบและบางส่วนได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งโบราณสถานและเป็นแหล่งศิลปกรรม^{๒๗} คุณค่าด้านเอกลักษณ์ของปราสาทหินมีมากมาย ในที่นี้จะได้นำเอาสิ่งต่างๆ ที่มีการนำปราสาทหินในจังหวัดไปสร้างเป็นเอกลักษณ์ให้เห็นเป็นตัวอย่าง เช่น การสร้างศาลหลักเมือง ด้วยการออกแบบรูปทรงสถาปัตยกรรมเลียนแบบปราสาทพนมรุ้ง

๒) **ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้** ตั้งอยู่ด้านหน้ามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ประกอบด้วยอาคาร ๒ หลัง คือ หอวัฒนธรรมสองชั้น ซึ่งสร้างด้วยสถาปัตยกรรมแบบปราสาทหินพนมรุ้งผสมกับรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ส่วนอีกอาคารเป็นหอประชุม^{๒๘} แนวคิดหลักในการสร้าง เพื่อต้องการแสดงเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น โดยประยุกต์รูปทรงของปราสาทประธาน ปราสาทเขาพนมรุ้งมาใช้กับอาคารจัดแสดง และเน้นความสำคัญของ Grouping Zoning^{๒๙}

๓) **ปราสาทหินพนมรุ้งจำลอง** ประเทศญี่ปุ่น เป็นการจำลองปราสาทหินพนมรุ้งทั้งหลัง มีขนาดเล็กกว่าของจริงเล็กน้อย ใช้หินทรายแกะสลักทั้งตัวรูปทรงอาคาร สถาปัตยกรรม ลวดลายส่วนประดับจำลองจากปราสาทหินพนมรุ้งทั้งหมด ยกเว้นนาครหัสลินสอดแบบจากนาครที่ปราสาทเมืองต่ำ^{๓๐}

๔) **ศูนย์บริการข้อมูลพนมรุ้ง** รูปทรงของอาคารบริการข้อมูลนักท่องเที่ยว สถาปนิกได้นำฉันทลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม (Order) ด้านการออกแบบผังอาคารโดยยึดแนวแกนกลางและความสมมาตรและนำฉันทลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมด้านรูปทรงของโคปุระของปราสาทพนมรุ้งมาประยุกต์ลักษณะทางกายภาพ แต่คงยึดสัดส่วนของเดิมไว้ ทำให้ภาพรวมของอาคารเกิดความเป็นปึกแผ่นอันเป็นลักษณะเด่นของปราสาทขอม^{๓๑}

๕) **ปราสาทหินพนมรุ้งจำลอง** ที่สนามกีฬาไอโมบาย สเตเดียม โดยเป็นการจำลองปราสาทหินพนมรุ้งทั้งหลัง มีขนาดเล็กกว่าของจริง ใช้หินทรายแกะสลักทั้งตัวรูปทรงอาคาร สถาปัตยกรรม ลวดลายส่วนประดับจำลองจากปราสาทหินพนมรุ้งทั้งหมด เริ่มงานเดือนกรกฎาคม ๒๕๕๖ ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ยังมีส่วนประกอบอื่นอีกเล็กน้อย ทำการเปิดให้เข้าชมความสวยงามได้ปีพุทธศักราช ๒๕๕๘ มีประชาชนแวะเวียนเข้าชมตั้งแต่เริ่มก่อสร้างเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้นชื่อประจำจังหวัด^{๓๒}

^{๒๗} คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดบุรีรัมย์**, (กรุงเทพฯ; กรมศิลปากร, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๙.

^{๒๘} <<http://travel.trueid.net/detail/31402>> 1 March 2007. (๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๒).

^{๒๙} สมบัติ ประจักษ์สานต์, **สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวคิดในการออกแบบจากปราสาทขอมกรณีศึกษา: จังหวัดบุรีรัมย์**, ปรินญาครุศาสตรอุตสาหกรรมการมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๔), หน้า ๘๕.

^{๓๐} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.สรเชต วรคามวิชัย, อดีตอาจารย์สอนวิชาด้านประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ปัจจุบันกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสภามหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๓๑} อ่างแก้ว, **สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวคิดในการออกแบบจากปราสาทขอม กรณีศึกษา: จังหวัดบุรีรัมย์**, หน้า ๙๒.

^{๓๒} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.สรเชต วรคามวิชัย, อดีตอาจารย์สอนวิชาด้านประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ปัจจุบันกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสภามหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

๖) **ศูนย์บริการข้อมูลเมืองต่ำ** แนวคิดหลักในการออกแบบสถาปัตยกรรมสถาปนิกกำหนดแนวคิดให้อาคารมีลักษณะที่เป็นก้อนที่บิดันเพียงก้อนเดียว ดูก่อนศิลาที่เป็นวัสดุในการก่อสร้างปราสาทขอม ซึ่งเป็นการตีความและสร้างสรรค์ให้ผู้พบเห็นคงความรู้สึกที่มีต่ออาคารเฉกเช่นเดียวกับความรู้สึกที่มีต่อปราสาทขอมที่ให้ความเป็นปึกแผ่น รูปทรงของอาคาร สถาปนิกไม่ได้นำเอาฉันทลักษณ์ด้านการวางผังของปราสาทขอมมาใช้ ส่วนด้านรูปทรงมีสัดส่วนเฉพาะของอาคาร แต่ได้นำเอาลักษณะเด่นรูปทรงของปราสาทขอมมาใช้บางประการ และมีการตกแต่งบางส่วนเพื่อแสดงลักษณะปราสาทขอม ถือเป็นอาคารที่มีรูปทรงหรือส่วนประกอบบางส่วนที่พัฒนาจากปราสาทขอมโดยการประยุกต์ลักษณะใหม่^{๓๓}

๓) **มุขด้านหน้าอาคารสถานฝึกประสบการณ์วิชาชีพธุรกิจ พนมพิมาน** ลักษณะเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ชั้นเดียวสถาปนิกได้นำเอาลักษณะของโคปุระ ปราสาทขอม ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นในจังหวัดบุรีรัมย์ มาประยุกต์ใช้ รวมถึงการนำมาใช้ในส่วนอื่นๆ ของอาคาร เช่น รั้วด้านหน้า การตกแต่งภายในอาคาร เพื่อเป็นการสร้างเอกลักษณ์ให้กับอาคารให้แตกต่าง โดดเด่นจากอาคารที่ก่อสร้างจากแบบมาตรฐานเดียวกัน โดยนำเอาฉันทลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมด้านรูปทรงของโคปุระของปราสาทเขาพนมรุ้งมาประยุกต์ทางกายภาพ แต่ยึดสัดส่วนของเดิมไว้^{๓๔}

๔) **หอพระพุทธรูป** โรงเรียนแสลงโทนวิทยาคม เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กชั้นเดียว ช่างผู้ออกแบบได้มีการใช้รูปทรงหรือส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของปราสาทขอม รูปทรงของอาคารได้ประยุกต์มาจากรูปทรงของโคปุระของปราสาทเขาพนมรุ้ง^{๓๕}

๕) **หอพระพุทธรูปศิรินาย** เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กชั้นเดียว สถาปนิกได้มีการใช้รูปทรงหรือส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ใกล้เคียงกับรูปทรงหรือส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของปราสาทขอมโดยการประยุกต์ลักษณะใหม่ แต่ไม่แตกต่างจากลักษณะเดิม รูปทรงของอาคารได้ประยุกต์มาจากรูปทรงของโคปุระของปราสาทเขาพนมรุ้ง^{๓๖}

๑๐) **หอสมุดเฉลิมพระเกียรติ** วัดจำปา อำเภอประโคนชัย เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ชั้นเดียว ช่างผู้ออกแบบได้มีการใช้รูปทรงหรือส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของปราสาทขอม รูปทรงของอาคารได้ประยุกต์มาจากรูปทรงของโคปุระของปราสาทเขาพนมรุ้ง^{๓๗}

๑๑) **ศาลาพักผ่อน วนอุทยานแห่งชาติเขากระโดง** เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ชั้นเดียว สถาปนิกได้มีการใช้รูปทรงหรือส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของปราสาทขอม โดยการประยุกต์ลักษณะใหม่ แต่ไม่แตกต่างจากลักษณะเดิม รูปทรงของอาคารได้ประยุกต์มาจากรูปทรงของโคปุระของปราสาทเขาพนมรุ้ง^{๓๘}

^{๓๓} สมบัติ ประจัญสานต์, สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวคิดในการออกแบบจากปราสาทขอม กรณีศึกษา: จังหวัดบุรีรัมย์, หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

^{๓๕} สัมภาษณ์, นายณภัทร เทศนา, ผู้ช่วยวิศวกร, เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๓๖} อ้างแล้ว, สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวคิดในการออกแบบจากปราสาทขอม กรณีศึกษา: จังหวัดบุรีรัมย์, หน้า ๑๑๔.

^{๓๗} สัมภาษณ์, นายณภัทร เทศนา, ผู้ช่วยวิศวกร, เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๓๘} อ้างแล้ว, สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวคิดในการออกแบบจากปราสาทขอม กรณีศึกษา: จังหวัดบุรีรัมย์, หน้า ๑๒๓ - ๑๒๔.

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีพระบรมธาตุเจดีย์ศรีสุวจนคุณานุสรณ์ วัดป่าเขาน้อย มีรูปแบบศิลปกรรมที่งดงามเลียนแบบปราสาทขอมในส่วนของปราสาทประธาน ดุยิ่งใหญ่อลังการมีความสูงกว่า ๓๑ เมตร เจดีย์วัดบ้านตะโคง เจดีย์วัดข้างหิน ซุ้มประตูวัดทักษิณาวาส ซุ้มประตูวัดพระพุทธบาทเขากระโดง ซุ้มประตูวัดเขากระโดง ซุ้มประตูประตูวัดตาदान ซุ้มประตูประตูวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ กำแพงโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรค์ พนมรุ้งจำลองที่สนามกีฬาไอโมบาย สเตเดียม และเสนางเรียง ป้ายยินดีต้อนรับเข้าสู่เขต อปต.จรเข้มาก และสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก

สิ่งก่อสร้างทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนมีแนวความคิดในการก่อสร้างมาจากการนำเอารูปทรงส่วนใดส่วนหนึ่งของปราสาทขอม ไม่ว่าจะเป็นของปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ซึ่งมีทั้งการสร้างเลียนแบบให้เหมือนของจริงและการประยุกต์ลักษณะใหม่ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสถานที่ก่อสร้างในแต่ละแห่ง และที่สำคัญเพื่อแสดงเอกลักษณ์ความเป็นเมืองปราสาทหิน หรือปราสาทขอม หรือความเป็นบุรีรัมย์

สิ่งปลูกสร้างเหล่านี้ทั้งหมด มีอิทธิต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งอาจจะไม่ได้คำนึงถึงว่าเป็นศิลปะแบบขอมหรือไม่ เพราะศิลปะแบบขอมนั้นไม่มีความแข็งแกร่งคือส่วนมากพังทลายลง ไม่คงทนเหมือนศิลปะในยุคก่อนนั้น ถึงอย่างไรก็ดีศิลปะแบบขอมก็ยังเป็นเอกลักษณ์ที่มีอิทธิพลให้ชาวจังหวัดบุรีรัมย์ได้มีความภาคภูมิใจในความเป็นเมืองปราสาทหิน

๔.๒.๒.๒ คุณค่าและอิทธิพลด้านการศึกษา

นักโบราณคดี นักการศึกษา นักประวัติศาสตร์ ได้ทำการศึกษา อ่านเรื่องราวจากภาพแกะสลัก จากตัวปราสาท สถาปัตยกรรม รู้เรื่องราวจากภาพ วัตถุประสงค์ของการสร้าง จากภาพแกะสลัก สถาปัตยกรรม จากตัวปราสาท ภาพหนึ่งภาพสามารถแทนคำบรรยายได้เป็นพันคำ เช่น ปรากฏสัญลักษณ์ที่สลักอยู่ที่ประตูก่อนเข้าตัวปราสาทประธาน เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการทำเกษตร ภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์ เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการสร้างโลก สร้างจักรวาล ทุกอย่างที่เขาสร้างไว้มีความหมาย มีที่มาที่ไปทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความภาคภูมิใจ ความรัก ในท้องถิ่นประเทศชาติ^{๓๙} จากจารึกที่ปราสาทหินพนมรุ้ง ทำให้เราทราบถึงประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ที่กลุ่มชนโบราณประพฤติปฏิบัติอยู่ ทั้งวัฒนธรรม การศึกษา การปกครอง ลักษณะตัวอักษรและวิวัฒนาการ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในด้านอักษรศาสตร์^{๔๐} ใช้เป็นสถานที่ศึกษาเรียนรู้ของผู้ที่สนใจทางประวัติศาสตร์ศิลปะ และศาสนาความเชื่อได้^{๔๑} เป็นร่องรอยที่สามารถสืบค้นจนทำให้ทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองของคนในอดีต ที่ได้สร้างปราสาทให้มีขึ้นและสถานที่นั้นย่อมแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่ง และแสดงให้เห็นถึงกลุ่มชาติพันธุ์ของคนในอดีตตรงตามสันนิษฐาน ที่เป็นเอกลักษณ์

^{๓๙} สัมภาษณ์, รศ.ดร. สมมาตร ผลเกิด, รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๔๐} สัทธา อริยะสุกัณฑ์, วรรณกรรมคำสอนอีสานใต้ ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ อีสานใต้ศึกษา : กรณีบุรีรัมย์, รวบรวมโดย ผศ.อาลัย จันทร์พานิชย์, (บุรีรัมย์ : ม.ป.ท., ๒๕๓๙), หน้า ๓.

^{๔๑} สัมภาษณ์, อาจารย์พิพัฒน์ ประจัญตานต์, อาจารย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

เฉพาะตัว เช่น รูปแบบของปราสาทแต่ละแห่ง^{๔๒} นอกจากนั้นการศึกษาในระดับมหาดบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น รายงานการศึกษาอิสระปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา นายวิวัฒน์ชัย ชูตินธรรักษ์ ได้ทำสารนิพนธ์เรื่อง การผลิตสไลด์เทปประกอบการสอน เรื่องโบราณสถานในจังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕^{๔๓} และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม สาขาวิชาสื่ออนุมัติ คุณรุ่งนภา จะนันทน์ ได้ทำสารนิพนธ์เรื่อง การพัฒนาหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เรื่องปราสาทพนมรุ้ง เพื่อใช้เป็นสื่อในการเผยแพร่ประวัติ เรื่องราว ความเป็นมาของปราสาทพนมรุ้ง^{๔๔}

๔.๒.๒.๓ คุณค่าและอิทธิพลด้านเศรษฐกิจ

ทำให้เกิดช่างฝีมือต่างๆ มากมาย เช่น ช่างทอผ้าไหม ช่างทอเสื่อกก ช่างแกะสลัก หินทราย และช่างศิลปะและการออกแบบสามารถนำเอกลักษณ์ของปราสาทขอมทั้งด้านโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม^{๔๕} สอดคล้องกับ อาจารย์สมบัติ ประจัญศาสนต์ ที่กล่าวไว้ว่า ได้มีการนำสัญลักษณ์รูปแบบ มาผลิตเป็นสินค้า ของที่ระลึก เช่นปราสาทหินจำลอง พิมพ์ลวดลายปราสาท เสืออักษอรูปปราสาท และอื่น ๆ^{๔๖} เป็นศูนย์วัฒนธรรมด้านความคิด มีผลต่อการพัฒนาท้องถิ่น เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต เกิดความร่วมมือ เกิดพลังสามัคคีงานฝีมือ และอาชีพ^{๔๗} ได้นำไปใช้สอนในวิชาช่างแกะสลักหิน ทำให้เด็กนักเรียนและมีสนใจเข้ารับการอบรมมีรายได้เสริมจากการแกะสลักหิน^{๔๘} ในกรณีร้านศิลาทรายพนมรุ้ง เปิดทำการมาแล้ว ๑๒ ปี เริ่มแรกทำของที่ระลึกชิ้นเล็กๆ เช่นปราสาทพนมรุ้งจำลอง ทัพหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์จำลอง เป็นต้น มีคนงานอยู่ ๕ คน ต่อมาเมื่อมีคนสนใจมากขึ้น จึงค่อยๆ ทำของที่ระลึกชิ้นใหญ่ขึ้นมาตามลำดับ คนงานก็เพิ่มจำนวนตามลำดับ จากนั้นผลิตลายที่เกี่ยวกับปราสาทขอมจำหน่าย เมื่อกิจการเจริญรุ่งเรือง จึงได้รับเหมาก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องปราสาท ตั้งแต่ราคาแสน จนถึงราคา ๑๐ ล้านบาท ปัจจุบันมีคนงาน ๑๐๐ กว่าคน และมีผู้รับเหมาต่อที่อยู่เครือข่ายหรืออยู่ในกำกับอีกจำนวน ๓ ราย คนงานมีทั้งที่เป็นนักเรียนและนักศึกษา ตั้งแต่มัธยมต้นจนถึงเรียนระดับมหาวิทยาลัย คนงานที่เป็นบัณฑิตมีหลายคนที่รับอุปการะส่งเสียจน

^{๔๒} สัมภาษณ์, รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๔๓} วิวัฒน์ชัย ชูตินธรรักษ์, การผลิตสไลด์เทปประกอบการสอน เรื่องโบราณสถานในจังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕, ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), สารนิพนธ์.

^{๔๔} รุ่งนภา จะนันทน์, การพัฒนาหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เรื่องปราสาทพนมรุ้ง, ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓), สารนิพนธ์.

^{๔๕} สัมภาษณ์, ผศ.ดร.อโศก ไทยจันทราธิราช รองผู้อำนวยการ ฝ่ายสารสนเทศและงานศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๔๖} สัมภาษณ์, รศ.สมบัติ ประจัญศาสนต์, อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๔๗} สัมภาษณ์, รศ.ดร. สมมาตร ผลเกิด, รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๔๘} สัมภาษณ์, ผศ.ดร.สรเชต วรคามวิชัย, อดีตอาจารย์สอนวิชาด้านประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ปัจจุบันกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสภามหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

เรียนจบปริญญาตรี และสอบเป็นข้าราชการครู ปัจจุบันก็ยังเป็นผู้แกะแบบให้กับทางร้าน^{๔๙} อาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้ออกแบบจากลวดลายส่วนประดับของปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ จำนวน ๕ ลาย ๒๐ แบบ โดยนำลายมากำหนดขนาดของลายในตารางกริดอาศัยการประยุกต์ใช้โปรแกรม Microsoft Office Excel จำนวน ๙ ลาย ๒๐ แบบ ประกอบด้วย^{๕๐}

๑. ลายท่อนมาลัย ๐๑
๒. ลายท่อนมาลัย ๐๒
๓. ลายท่อนมาลัย ๐๓
๔. ลายก้านขด ๐๑
๕. ลายก้านขด ๐๒
๖. ลายก้านต่อดอก ๐๑
๗. ลายก้านต่อดอก ๐๒
๘. ลายก้านต่อดอก ๐๓
๙. ลายก้านต่อดอก ๐๔
๑๐. ลายก้านต่อดอก ๐๕
๑๑. ลายหน้าบันพนมรุ้ง ๐๑
๑๒. ลายหน้าบันเมืองต่ำ ๐๑
๑๓. ลายหน้าบันเมืองต่ำ ๐๒
๑๔. ลายหน้าบันเมืองต่ำ ๐๓
๑๕. ลายกระจังเรือนแก้ว ก๐๑
๑๖. ลายกระจังเรือนแก้ว ก๐๒
๑๗. ลายกระจังเรือนแก้ว ก๐๓
๑๘. ลายกระจังเรือนแก้ว ก๐๔
๑๙. ลายกระจังเรือนแก้ว ข๐๑
๒๐. ลายกระจังเรือนแก้ว ข๐๒

หลังจากนั้นแล้วได้ออกแบบและทดลองให้กลุ่มผู้ผลิตแปรรูปผ้าไหมมัดหมี่เป็นผลิตภัณฑ์จำนวน ๔ ชนิด ดังนี้

๑. ชุดกระโปรง (dress) สำหรับสตรี จำนวน ๒ ชุด
๒. เสื้อบุรุษ จำนวน ๓ ตัว
๓. ผ้าคลุมไหล่ จำนวน ๕ ผืน
๔. แก้วน้ำสบาย จำนวน ๑ ตัว^{๕๑}

^{๔๙} สัมภาษณ์, ดร.นิยม อานไมล์, อาจารย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒.

^{๕๐} สมบัติ ประจักษ์ศาสน์, การออกแบบผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์ ๒ มิติ จากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอมในจังหวัดบุรีรัมย์, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, ๒๕๕๕, หน้า ๓๘-๓๙.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔.

กล่าวโดยสรุปคุณค่าด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดรายได้ เกิดการจ้างงานหลากหลายอาชีพด้วยกัน เช่น การสกรีนเสื้อผ้าเป็นรูปปราสาทเพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึก ใช้เป็นโลโก้เสื้อของทีมฟุตบอลบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด ปราสาทหินพนมรุ้งจำลอง ปราสาทหินเมืองต่ำจำลอง ผ้าไหมลายผักกูดถอดแบบมาจากลายเสาปราสาทเมืองต่ำ ผ้าไหมมัดหมี่ของอำเภอนาโพธิ์ได้นำลวดลายส่วนประดับของปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ มาออกแบบเป็นลายผ้าไหมมัดหมี่ ช่างทอเสื่อกลายปราสาทพนมรุ้ง ลายปราสาทเมืองต่ำ สถาปัตยกรรมประยุกต์ทุกอย่างเกี่ยวกับปราสาทขอม ทำด้วยหินทราย โดยร้านศิลาทรายพนมรุ้ง อำเภอนิคมพัฒนาบุรีรัมย์ อำเภอนิคมพัฒนาบุรีรัมย์ นายสมศักดิ์ สรภูมิ หัวหน้าช่างลายขอมประจำร้านครุสุรสิทธิ์ ที่อำเภอนิคมพัฒนาบุรีรัมย์ และกลุ่มช่างแกะสลักหินสถาปัตยกรรมขอม โดยมี ผศ.ดร.สรเชต วรรณวิชัย เป็นหัวหน้า

๔.๒.๒.๔ คุณค่าและอิทธิพลด้านสังคม

ทำให้สังคมมีระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติ ผู้คนในสังคมเกิดความเข้มแข็งในการดำเนินชีวิต ผู้คนเกิดความรักความศรัทธาต่อโบราณสถานปราสาทขอม บุคคลในชุมชนและสังคมนั้นได้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคคลเพื่อให้เกิดความปกติสุข ตัวปราสาทยังได้สะท้อนความคิดความเชื่อของคนในอดีตในด้านต่างๆ ที่ปรากฏให้เห็นบนตัวปราสาท และยังได้ปลูกจิตสำนึกในผู้คนในชุมชนได้เกิดความหวงแหนในการที่จะช่วยกันรักษาไว้ซึ่งปราสาทขอมอันเป็นมรดกอันล้ำค่าให้อยู่คู่กับชุมชนสืบต่อไป ๑) การจัดระเบียบของสังคม ๒) ความเข้มแข็งในสังคม ๓) ความศรัทธาต่อปราสาทและผู้สร้างปราสาทขอม ๔) บทบาทของคนในสังคม เช่น ในงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งประจำปี ได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ บทบาทพราหมณ์ผู้ทำหน้าที่ในพิธีบวงสรวง ผู้คนในชุมชนได้รับบทบาทหน้าที่ในการแสดงเป็นตัวละครในชุดการแสดงเรื่อง พนมรุ้งมหาเทวาลัย ระเบียบอาภรณ์ พนมรุ้งเรื่องศรัทธา รอบมรรคาแห่งนาคี ขบวนอัญเชิญพระศิวะมหาเทพ ขบวนสัตว์พาหนะเทพผู้พิทักษ์ประจำทิศทั้ง ๑๐ ขบวนเสด็จพระนางภูตินทรลักษมีเทวี และพิธีถวายดอกไม้สักการะเทพเจ้า ณ ภาพจำหลักบัวแปดกลีบ ๕) สะท้อนความคิด ความเชื่อของคนไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี ๖) ปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนหวงแหนรักษาปราสาทขอมไว้ให้ดำรงอยู่สืบไปและตระหนักถึงความเหนียวแน่นของบรรพบุรุษที่ต้องยอมเหนื่อยยากลำบากเพียรพยายามสร้างจนสำเร็จไว้เป็นอนุสรณ์แก่นุชนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าของตัวปราสาทและคุณค่าด้านอื่นๆ

สังคมดั้งเดิมของคนจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดบุรีรัมย์ มีการนับถือศาสนาท้องถิ่นมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าพ่อ ผีเจ้าแม่ ผีบ้าน ผีเรือน ผีสาบ นางไม้ เป็นต้น นอกจากการนับถือผีแล้วยังมีการนับถือเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น พระศิวะ พระพรหม พระวิษณุ เป็นต้น อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าปัจจุบันคนในท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่จะนับถือพระพุทธศาสนาแต่ก็ยังมีการนับถือผี เทพเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่สิงสถิตอยู่ในโบราณสถานกลุ่มปราสาทขอมควบคู่กันไปพร้อม ๆ กับการนับถือพระพุทธศาสนาด้วย เมื่ออยู่กับพระสงฆ์ก็มีความเชื่อเรื่องเหตุผลตามหลักกรรม แต่พออยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็เชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่สิงสถิตอยู่ตามโบราณสถานกลุ่มปราสาทขอมในท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ สามารถให้คุณหรือให้โทษกับคนในท้องถิ่นได้ คือ หากคนในท้องถิ่นทำให้ผี เทพเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่สิงสถิตอยู่ในโบราณสถานกลุ่มปราสาทขอมพึงพอใจท่านก็จะประทานสิ่งดี ๆ ที่พึงปรารถนามาให้ เช่น เมื่อมีคนในชุมชนที่อยู่ใกล้ปราสาทขอมไปสอยบรรจุเป็นราชการในที่ต่าง ๆ ก็จะไปบนบานขอพรให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ

ขอให้ตนสอบบรรจุได้ หากตนสอบบรรจุรับราชการได้ก็จะมี การนำสิ่งของมาเช่นไหว้บวงสรวงตามที่ เคยบนบานขอพรเอาไว้ เป็นต้น ในเรื่องความเชื่อของคนในชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากโบราณสถาน กลุ่มปราสาทขอมในจังหวัดบุรีรัมย์ผู้วิจัยได้รับการยืนยันจากผู้นำของคนในชุมชนดังต่อไปนี้^{๕๒}

อาจารย์ ดร.นิยม อานไมล์ ได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้ คือเป็นศูนย์รวมใจของ ชุมชน เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์ เครื่องมือในการหล่อหลอมผู้คน ความภาคภูมิใจ เครื่องมือในการเชื่อมโยงอดีตสู่ปัจจุบัน^{๕๓}

นายรณภพ ณรงค์ ได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้ คือ เมื่อถึงช่วงเดือนเมษายนของ ทุกปี ก่อนที่จะถึงฤดูการทำนา ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนจะร่วมกันประกอบพิธีบวงสรวงปราสาท เพื่อขอ พรกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในตัวปราสาทให้ท่านคุ้มครองปกป้องรักษาและประทานความอุดมสมบูรณ์มาให้^{๕๔}

นายสรรชัย เหลืองชัยศรี ได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้ คือ คนในชุมชนมีความ เคารพในความศักดิ์สิทธิ์ในตัวปราสาทมาก ก่อนถึงฤดูการทำนา คือ ช่วงเดือนเมษายน ของทุกปี ชาวบ้านจะประกอบพิธีการบวงสรวงปราสาทเพื่อขอฝนและให้พืชผลทางการเกษตรมีความอุดม สมบูรณ์ ให้อยู่เย็นเป็นสุข อย่าได้มีโรคภัยเบียดเบียน^{๕๕}

นายณภัทร เทศนา ได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้ คือ คนในชุมชนมีความเคารพใน ความศักดิ์สิทธิ์ในตัวปราสาทมาก มาบนบานสานกล่าว เพื่อขอพร เช่น ขอโชคลาภ ขอให้ลูกสอบติด อย่ำติดทหาร เป็นต้น ส่วนมากจะสำเร็จสมความปรารถนา ทุกวันนี้ก็ยังคงปฏิบัติกันสืบมา^{๕๖}

๔.๒.๒.๕ คุณค่าและอิทธิพลด้านการเมือง

ในการลงสมัครรับเลือกตั้ง ได้มีนำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปราสาทพนมรุ้ง โดยอ้างว่าเป็น ลูกเจ้าพ่อ เจ้าแม่พนมรุ้งเหมือนกัน เขาขะกราวเหมือนกัน เป็นพวกเดียวกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งคะแนน เสียงให้คนเลือก คนที่ลงสมัครถือว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ทำให้เกิดความมั่นใจแก่ชาวบ้านผู้มีสิทธิ์ ลงคะแนนเสียง ทำให้เกิดความนิยมชมชอบ บางครั้งมีการทำสัญญาว่า ถ้าไม่เป็นไปตามที่ให้สัญญาไว้ ขอให้ม๊อันเป็นไป ขอให้เจ้าพ่อ เจ้าแม่พนมรุ้ง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโบราณสถานมาลงโทษ อย่างนี้ก็มี ทำให้ เกิดความมั่นใจ ว่าผู้สมัครจะทำตามสัญญาที่ให้ไว้กับคนในท้องถิ่น การอ้างอย่างนี้ มีทั้งระดับท้องถิ่น และระดับชาติ^{๕๗} งานวิจัยของผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ เป็นสิ่งให้นักการเมืองระดับ

^{๕๒} ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ, คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคน ท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๘๕- ๘๖.

^{๕๓} สัมภาษณ์, ดร.นิยม อานไมล์, อาจารย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒.

^{๕๔} สัมภาษณ์, นายรณภพ ณรงค์, เจ้าหน้าที่งานป่าไม้ชำนาญงาน ทำหน้าที่หัวหน้าอุทยานภูเขาไฟ กระโดง, เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๕๕} สัมภาษณ์, นายสรรชัย เหลืองชัยศรี, วิศวกร, เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๕๖} สัมภาษณ์, นายณภัทร เทศนา, ผู้ช่วยวิศวกร, เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๕๗} สัมภาษณ์, รศ.ดร.สมมาตร์ ผลเกิด, รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

ท้องถิ่นนำไปใช้เป็นนโยบายหาเสียง เป็นแหล่งจัดกิจกรรมทางการเมืองระดับท้องถิ่น เป็นแหล่งประชาสัมพันธ์ผลงานทางการเมืองระดับท้องถิ่น^{๕๘}

๔.๒.๒.๖ คุณค่าและอิทธิพลด้านสุนทรียะ

ด้านสุนทรียะ หมายถึง ความงามด้าน สถาปัตยกรรม ภาพแกะสลัก ลวดลายบน ตัวปราสาทได้สนองต่ออารมณ์ หรือความรู้สึกในแง่ของความงาม ในการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะคือการตัดสินวัตถุไม่ใช่ผู้รับรู้ แต่สัมพันธ์นิยมเชื่อเหมือนจิตวิสัยว่า คุณค่าทางสุนทรียะไม่ใช่สิ่งสมบูรณ์หรือมีค่าในตัวเอง มันสัมพันธ์กับการรับรู้ทางสุนทรียะของผู้รับรู้ ดังนั้นถึงแม้คุณค่าทางสุนทรียะจะเป็นคุณสมบัติของวัตถุ แต่การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะอาศัยเพียงวัตถุอย่างเดียวไม่ได้ เราต้องอาศัยหลักฐานจากการรับรู้ทางสุนทรียะด้วยเช่นกัน^{๕๙} หมายถึงมีบุคคลเข้าไปรับรู้ หรือชอบในสิ่งนั้นๆ ที่ได้สัมผัสทางอายตนะใดอายตนะหนึ่ง

หากจะมองในแง่มุมมองของวิชาการ ตัวปราสาทและลวดลายส่วนประดับ ล้วนทำให้เกิดงานด้านวิชาการมากมาย เช่น หนังสือเรื่อง ปราสาทเขาพนมรุ้ง : ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย เขียนโดย ศ.ดร.ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ปราสาทพนมรุ้ง เขียนโดย กรมศิลปากร ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เขียนโดย อнуวิทย์ เจริญศุภกุล และยังมีงานวิจัยอีกมากมาย เช่น โครงการวิจัยการออกแบบผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์ ๒ มิติจากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ วิจัยโดย สมบัติ ประจัญศาสนต์ การออกแบบผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์ ๒ มิติจากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอมในจังหวัดบุรีรัมย์ วิจัยโดย สมบัติ ประจัญศาสนต์ การพัฒนาหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เรื่องปราสาทพนมรุ้ง วิจัยโดย รุ่งนภา จะนนท์ บทบาทของประชาชนท้องถิ่นที่มีต่อการอนุรักษ์และส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษา : ปราสาทหินพนมรุ้งและปราสาทกู่สวนแตง จังหวัดบุรีรัมย์ โดย เทียนชัย ให้ศิริกุล แนวทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว กรณีศึกษา : ปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยธัญญพร เต็มรัมย์ ปราสาทพนมรุ้ง: แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทาง โดยธิดิตพงศ์ พิรุณ นาฎยประดิษฐ์ : การศึกษาประติมากรรมภาพสลักปราสาทพนมรุ้งเพื่อสร้างชุดการแสดง โดยภควัต ปิตตาทะโน เป็นต้น

ในแง่มุมมองของชาวบ้านทั่วไป ได้นำความงามของปราสาทขอมที่ได้รับรู้ไปทำเครื่องประดับบ้านเรือน ทำของที่ระลึก บูชาเคารพ จำหน่ายในการเลี้ยงชีพ ฝึกหัดแกะลายเพื่อใช้เป็นอาชีพเลี้ยงครอบครัว

๔.๒.๒.๗ คุณค่าและอิทธิพลของศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายันที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายัน มีคุณค่าและอิทธิพลในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการผสมผสานเทคโนโลยี โดยการพัฒนานับพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถผสมผสานหรือบูรณาการในการดำเนินชีวิตในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตร

^{๕๘} อ่างแล้ว, “คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์”, หน้า ๗๗.

^{๕๙} จรูญ โภมุทร์ตานนท์, สุนทรียศาสตร์ : กรีก - ยุคฟื้นฟู, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๙๑.

แบบผสมผสาน การผลิตมูลค่าผลิตภัณฑ์ และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับอาชีพนั้นๆ เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากสติปัญญาของชาวบ้าน เป็นศักยภาพหรือความสามารถในการแก้ปัญหา การดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวบ้านให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น รวมทั้ง ประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคมมีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นดีหรือไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นแก่นสูงสุด รูปธรรมที่แสดงออกคือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น^{๖๐} คุณค่าและอิทธิพลด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม และมีคุณค่าด้านการแพทย์แผนไทย โดยได้รับคุณค่าและอิทธิพลของโรคนิเวศวิทยา ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและการรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น^{๖๑}

มีคุณค่าให้กับท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การปลูกป่าในวนอุทยานภูเขาค้อไฟกระโดง^{๖๒} และมีอิทธิพลด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการสั่งสมและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน โดยมีรัฐบาลให้ความสนับสนุนเป็นทุนเดิมอยู่แล้วเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิต ความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความเชื่อมั่นทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งยังมีอิทธิพลด้านศิลปวัฒนธรรม อาจมีความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี หัตถศิลป์ คีตศิลป์ การละเล่นพื้นบ้านและนันทนาการ^{๖๓}

มีคุณค่าและอิทธิพลเพื่อการพัฒนา เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้าน ที่คิดค้น สั่งสม สืบทอด ปรับปรุง พัฒนา เป็นศักยภาพหรือความสามารถในเชิงสร้างสรรค์ ทำให้ความรู้ของกามไม่หยุดนิ่ง เป็นการสร้างความรู้ใหม่ สร้างปัญญาตอบสนองความจำเป็น ความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศโดยรวม ทำให้เกิด

^{๖๐} สัมภาษณ์, พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร., รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๖๑} สัมภาษณ์, พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร., อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๖๒} สัมภาษณ์, พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ., อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๖๓} สัมภาษณ์, ผศ.ดร.ณัฐพงศ์รัช กุรัตนธรรมา, อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

การพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดทั้งมีความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญา ความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม^{๖๔}

๔.๒.๒.๘ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะบายอนอาจไปสู่กระบวนการการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาตามอัธยาศัย เพราะเหตุว่าการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการจัดสภาพแวดล้อม และปัจจัยเกื้อหนุน ทั้งสื่อ แหล่งความรู้ บุคคล สถานการณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย เรียนตามความสนใจ ความพร้อม โอกาส แต่อย่างไรก็ตามก็อาจเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจไว้ล่วงหน้าก็ได้^{๖๕}

เป็นแหล่งที่จะสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียน รวมถึง สนับสนุนระบบ และวัสดุ การสอนตลอดจนสิ่งแวดล้อม สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา หรือวิชาเทคโนโลยีการสอนได้พัฒนา และเจริญก้าวหน้ามาจากความสนใจเกี่ยวกับการใช้สื่อการสอน และกระบวนการสื่อสาร แต่แหล่ง การเรียนรู้จะไม่ใช้เพียงเครื่องมือ อุปกรณ์ และวัสดุที่ใช้ในกระบวนการ เรียนรู้และการสอนเท่านั้น แต่ ยังรวมถึงบุคคล งบประมาณ สิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนถึงสิ่งที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้เป็น รายบุคคลได้^{๖๖}

เป็นการจัดให้มีการศึกษาที่เกื้อหนุนให้ชุมชนสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอด ชีวิต โดยการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้ทั่วถึง ภายใต้สิ่งที่มีอยู่ในสังคมรอบๆ ตัว ทั้งที่มีชีวิตและ ไม่มีชีวิต เช่น จากประสบการณ์ ปราชญ์ชาวบ้าน จากศูนย์เรียนรู้ ฯลฯ โดยมุ่งหวังให้เกิดการเรียนรู้ จากประสบการณ์จริง ในลักษณะของการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ ที่ไม่เน้นการเรียนรู้ในห้องเรียน ดังนั้นการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายในชุมชนจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่จะก่อประโยชน์ต่อกระบวนการ เรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพจากประสบการณ์ตรง ซึ่งสัมผัสและจับต้องได้ ทั้งนี้ความสำคัญ ของแหล่งเรียนรู้ไม่ได้มีเฉพาะต่อสมาชิกในชุมชนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงบุคคลทั่วไปได้ใช้ประโยชน์จาก แหล่งเรียนรู้เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และก่อให้เกิดการบันทึกข้อมูล ชุมชนที่เป็นระบบด้วย^{๖๗} ๑) กำหนดแผนการดำเนินงานให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๒) ประสานกับคณะกรรมการหรือประชาชน ๓) จัดหาและจัดสรรงบประมาณเพื่อดูแลและพัฒนาศูนย์ การเรียนรู้ เพื่อจัดซื้อวัสดุ สารนิเทศ อาทิหนังสือ วารสาร นิตยสาร หนังสือพิมพ์ครุภัณฑ์และวัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ ตาม มาตรฐานที่กำหนด ๔) จัดหาบุคลากรผู้ปฏิบัติงานในศูนย์การเรียนรู้ ๕) ส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินงาน การให้บริการ และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์การเรียนรู้ให้เป็น

^{๖๔} สัมภาษณ์, ผศ.ดร.ทิพย์ ชันแก้ว, อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๖๕} สัมภาษณ์, พระครูศรีปัญญาภิรม, ผศ.ดร., รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๖๖} สัมภาษณ์, พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร., อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒.

^{๖๗} สัมภาษณ์, พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ., อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชน ๖) ติดตามและประเมินคุณภาพการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ และการปฏิบัติงาน ของบุคลากรประจำศูนย์^{๖๘}

๔.๒.๒.๙ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนเป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้ชุมชน

กระทำได้ด้วยการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้ของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีชีวิต เช่น หน่วยบริการการศึกษาเคลื่อนที่^{๖๙} ส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญา และสื่อในชุมชนให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของบุคคล และชุมชน เช่น หอกระจายข่าว วิทยุชุมชน^{๗๐} ส่งเสริมให้มีการพัฒนา และนำนวัตกรรมมาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในแหล่งการเรียนรู้เพื่อสร้างโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิต พัฒนาระบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเชื่อมโยงและใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญา และองค์ความรู้จากภายนอก^{๗๑} แสวงหาและจัดทำฐานข้อมูลภาคีเครือข่ายในการจัดการเรียนรู้ ทั้งในและนอกพื้นที่ สร้างความตระหนักและความเข้าใจกับภาคีเครือข่ายเพื่อร่วมจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในรูปแบบต่างๆ สร้างแรงจูงใจให้เกิดการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา และร่วมพัฒนาการจัดกิจกรรมเรียนรู้ในชุมชนกับภาคีเครือข่าย^{๗๒} ส่งเสริมให้มีการระดมการให้ทรัพยากรร่วมกันกับภาคีเครือข่าย จัดและพัฒนากิจกรรมเครือข่ายสัมพันธ์ ถอดบทเรียนการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่าย เพื่อการปรับปรุง พัฒนาและขยายผลการทำงาน ตลอดทั้งวิจัยและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการจัดการศึกษา^{๗๓}

๔.๒.๒.๑๐ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนเป็นการถ่ายทอดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือการแบ่งปันความรู้หมายถึง การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนในองค์การแห่งการเรียนรู้โดยการถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ไปยังบุคคลอื่น และรับเอาความรู้จาก บุคคลและแหล่งต่างๆ ทั้งที่เป็นความรู้ฝังลึก และความรู้แจ้งชัด ด้วยกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รูปแบบต่างๆ เช่น การประชุม การเสวนา การจัดทำเอกสารวิธีปฏิบัติที่ดี เป็นต้น มาเพิ่มพูนความรู้ของตนเองเพื่อให้เกิดการพัฒนาตนและพัฒนางาน^{๗๔}

^{๖๘} สัมภาษณ์, ผศ.ดร.ณัฐพงศ์ธัช กุรัตนธรรมา, อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๖๙} สัมภาษณ์, ผศ.ดร.ทิพย์ ชันแก้ว, อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๗๐} สัมภาษณ์, พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร., เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๖๒.

^{๗๑} สัมภาษณ์, พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร., อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๗๒} สัมภาษณ์, พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ., อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๗๓} สัมภาษณ์, ผศ.ดร.ณัฐพงศ์ธัช กุรัตนธรรมา, อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๗๔} สัมภาษณ์, ดร.นิยม อานไมล์, อาจารย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒.

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีความสำคัญในด้านการพัฒนางาน การพัฒนาคน การสร้างองค์ความรู้และการสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม ดังนี้^{๗๕}

๑. ด้านการพัฒนางาน เป็นการพัฒนาประสิทธิภาพของงานที่ทำอยู่ให้ดียิ่งขึ้น รวมถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการ โดยการพัฒนาความรู้ของบุคคลในองค์กรให้เป็นความรู้ของกลุ่ม และเป็นความรู้ขององค์กร เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์กรและการสร้างสรรค์สังคมความรู้ในเวลาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสื่อสารภายในองค์กร การต่อยอดความรู้ และการสร้างองค์ความรู้ใหม่ โดยมุ่งสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ เช่น การบันทึกความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ปฏิบัติงานที่เรียกว่าการสอนงานและการเรียนรู้ข้ามสายงาน เป็นการเรียนรู้ในสิ่งที่ เป็นแนวปฏิบัติที่ดี และการใช้กลไกการสื่อสารและการยอมรับเพื่อเพิ่มคุณค่าให้แก่สมาชิกที่เผยแพร่ความรู้ และสมาชิกที่นำความรู้ไปใช้ เพื่อสร้างความสามารถทางการแข่งขัน โดยศึกษาจากแนวทางปฏิบัติที่ดีขององค์กรอื่นหรือส่วนงานอื่น เพื่อนำมาพัฒนาประสิทธิภาพงานของตน

๒. ด้านการพัฒนาคน โดยการสร้างเครือข่ายด้านความสัมพันธ์ของคน และเครือข่ายด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทั้งนี้การสร้างเครือข่ายหมายถึงการทำให้มีการติดต่อ และสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช้การสร้างระบบติดต่อด้วยการเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียว เช่นการส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย เช่น เว็บไซต์ KM เป็นช่องทางการสื่อสารที่มีการนำเว็บบอร์ดมาอำนวยความสะดวกให้กับกลุ่มคนที่เป็นสมาชิก KM ทั้งภายในและภายนอกองค์กรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องต่างๆ นอกจากนี้องค์กรควรมีการให้รางวัลแก่ผู้ที่อุทิศตนให้กับการแลกเปลี่ยนความรู้กับบุคคลอื่น

๓. ด้านการสร้างองค์ความรู้ เป็นวงจรความรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาที่เรียกว่านวัตกรรม นวัตกรรมมีทั้งนวัตกรรมที่คิดขึ้นใหม่ทั้งหมดและนวัตกรรมส่วนเพิ่มเพื่อปรับปรุงกระบวนการหรือผลิตภัณฑ์ให้ดีกว่าเดิม ตัวอย่างการพัฒนาองค์ความรู้ของศูนย์สุขภาพชุมชนเพื่อให้บริการประชาชนอย่างมีคุณภาพ เช่น ความรู้ในด้านการนำองค์การ ความรู้ในด้านการบริหารทรัพยากรความรู้ในด้านการบริการประชาชน ความรู้ในด้านการดูแลสุขภาพภาคประชาชน ความรู้ในด้านการวางแผนงานและติดตามผล และความรู้ในด้านการบริหารและพัฒนาบุคลากร เป็นต้น

๔. ด้านการสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม เป็นการร่วมคิดร่วมทำที่นำไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ การกระตุ้นให้คนในองค์กรเกิดความกระตือรือร้น เรียนรู้ความเสียสละ และดูแลซึ่งกันและกัน รู้จักปรับตัวและยืดหยุ่น และการที่บุคลากรสร้างกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน

^{๗๕} สัมภาษณ์, รศ.ดร.ทวิศักดิ์ ทองทิพย์, อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

๔.๒.๒.๑๑ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะบายนเป็นแหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ของศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์

องค์ประกอบสำคัญของการเป็นแหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ศิลปะแบบบายนควรประกอบด้วย คน องค์ความรู้ สถานที่ และโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี ดังนี้^{๗๖}

๑. คน คนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพราะคนเป็นทั้งผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้สร้างองค์ความรู้ จึงเป็นแหล่งศูนย์รวมของความรู้ที่นำออกมาแบ่งปัน โดยเป็นคนที่มีความรู้จากการปฏิบัติจริง หรือเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น และมาแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้กัน ด้วยความเต็มใจ ทั้งโดยการสื่อสารด้วยวาจาและการสื่อสารผ่านสื่อหรือเทคโนโลยี กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั่วทั้งองค์กร เพิ่มการยอมรับต่อพนักงานที่เข้าร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยทำให้กิจกรรมสอดคล้องกับเป้าหมายใหญ่ขององค์กร เตรียมพนักงานที่ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เข้าสู่งานใหม่ที่ต้องการความรู้ ความสามารถที่พนักงานผู้นั้นมี

๒. องค์ความรู้และการเรียนรู้ เนื่องจากความรู้และการเรียนรู้ เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการผลักดันให้องค์กรประสบความสำเร็จ ความสามารถในการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นภายในระบบงานและบุคลากร จะสร้างสรรค์การพัฒนาและผลสำเร็จแก่องค์กร การเรียนรู้ร่วมกันเกิดจากพื้นฐานของการสื่อสารภายใน ที่เรียกว่า สนทนาสนทนา (dialogue) มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจกันและการเรียนรู้จากกันและกัน หัวใจสำคัญคือ การฟังอย่างลุ่มลึกลงไปในระดับของจิตใจ อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนากระบวนการคิด เพื่อความเข้าใจในระดับที่ยังลึก (tacit level) สนทนาสนทนา จึงเป็นจัดกลุ่มพูดคุยกันเพื่อเอาสิ่งดีๆ ที่แต่ละคนมีอยู่ในตัวเองหรือในการปฏิบัติออกมา มีเพียงการกำหนดประเด็นกว้างๆ ในเรื่องที่จะสนทนากัน ไม่รู้คำตอบสุดท้ายว่าคืออะไร ไม่กำหนดเวลาสนทนาของแต่ละคน เปิดกว้างด้านเวลา สถานที่ บุคคลและเปิดกว้างทางใจของทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรมกัน บรรยากาศสบายๆ บรรยากาศเชิงบวก ทั้งนี้ลักษณะสำคัญของการเข้ากลุ่มสนทนาสนทนาในการจัดการความรู้จึงมีลักษณะสำคัญ ๔ ประการคือพูดคุยอย่างจริงจัง ฟังอย่างตั้งใจ ถามอย่างซาบซึ้งใจและจดอย่างเข้าใจ

๓. สถานที่ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีชีวิตชีวาและน่าสนใจ เพราะสถานที่และบรรยากาศที่ดี มีความเหมาะสมกับแต่ละกลุ่มคน จะทำให้คนเหล่านั้นมาเจอกันพูดคุย ปรึกษา วิเคราะห์ปัญหา แบ่งปัน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างสบายใจ ตามเป้าหมายของการเรียนรู้ ซึ่งสถานที่สำหรับเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีทั้งเวทีจริงและเวทีเสมือน เวทีจริง หมายถึง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่บุคคลมาพบกัน เช่น การนัดมาประชุมร่วมกันโดยมีเป้าหมายประสงค์เพื่อการจัดการความรู้ที่เป็นหัวเรื่องหรือเป้าหมายเดียวกัน เวทีจริงมีหลายระดับ ได้แก่ ในองค์การทั้งทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในแผนกและระหว่างแผนก เช่น ประชุมกลุ่ม และเวทีสัมมนา เป็นต้น ระหว่างองค์การ เช่น ศึกษาดูงาน และร่วมกิจกรรมเครือข่าย เป็นต้น และกับชุมชน หรือสถาบันภายนอก เช่น การศึกษาดูงาน การประชุมร่วมกับกลุ่มต่างๆ และการเรียนรู้จากหมู่บ้าน เป็นต้น เวทีเสมือน หมายถึง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านสื่อ เช่น สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น เว็บไซต์ หรือเว็บบล็อก เช่น GotoKnow.org เป็นต้น ซึ่งเป็นระบบที่ต้องการความ

^{๗๖} สัมภาษณ์, รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

รวดเร็วและต่อเนื่อง เวทีเสมือนได้แก่ ในองค์การ เช่น เว็บไซต์ และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น และนอกจากองค์การ ผ่านเว็บไซต์ เช่น kmi.or.th และ GotoKnow.org เป็นต้น

๔. โครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีที่สนับสนุนการทำงานร่วมกันบนเครือข่าย ได้แก่ เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร รวมถึงฐานความรู้บนเครือข่ายในรูปแบบต่างๆ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกิดขึ้นได้ง่ายและสะดวกขึ้น เช่น การใช้เทคโนโลยีสำหรับการสรุปและจัดเก็บความรู้รวมถึงการแบ่งปัน หรือการส่งต่อข้อมูลเพื่อการเผยแพร่ความรู้

๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์ โดยผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าศิลปะบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์มี ๖ แห่งคือ

๑. วิหาร ๒ หลัง ที่ปราสาทพนมรุ้ง อยู่บนเขาพนมรุ้ง ต.ตาเป๊ก อ.เฉลิมพระเกียรติ ปัจจุบันเป็นอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

วิหารหลังที่ ๑ (วิหารใต้) อยู่ที่มุมด้านตะวันออกเฉียงใต้ เป็นวิหารแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันตก และทางด้านใต้เจาะเป็นช่องหน้าต่าง ตัวอาคารมีมุขยื่นและมีหน้าต่างมุขทางทิศใต้ด้วย ปัจจุบันกรมศิลปากรทำการซ่อมแซมเสร็จสมบูรณ์แล้ว มีหลังคาก่อด้วยแลง เป็นรูปโค้ง

วิหารหลังที่ ๒ (วิหารเหนือ) อยู่ที่มุมตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นวิหารแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศใต้ และทางด้านตะวันตกเจาะเป็นช่องหน้าต่าง ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ทำการซ่อมแซม

๒. ปราสาทหนองปล่อง อยู่ที่ ต.หนองปล่อง อ.ชำนิ เดิมเป็นอาคารธรรมศาลาที่สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีปราสาทอยู่ทางด้านหลัง ด้านหน้าเป็นมุขยื่น มีหน้าต่างอยู่ทางด้านใต้ แต่ปัจจุบันเหลือแต่เพียงแนวแลงยาวเพียงด้านเดียว ซึ่งอาจจะเป็นแนวตัวโบราณสถานเดิม

๓. ปราสาทบ้านโคกปราสาท (โคกจิว) อยู่ที่บ้านโคกจิว ต.ปะคำ อ.ปะคำ เป็นปราสาทสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ก่อด้วยแลง หันหน้าทางทิศตะวันออกเฉียง และมีทางเข้าเพียงทางเดียว คือ ด้านหน้ามีร่องรอยการสลักแลงที่หน้าปับและชั้นของปราสาท ด้านหน้ามีมุขยื่นเล็กน้อย ยอดปราสาทหักหายไปเหลือเพียง ๓ ชั้น ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้มีวิหารและรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีช่องหน้าต่างอยู่ทางทิศใต้ แต่ตัววิหารพังไปเป็นส่วนมาก โคปุระอยู่ทางด้านหน้า แต่ปรักหักพังไปมากแล้ว ทางตะวันออกเฉียงเหนือมีร่องรอยของสระน้ำใหญ่

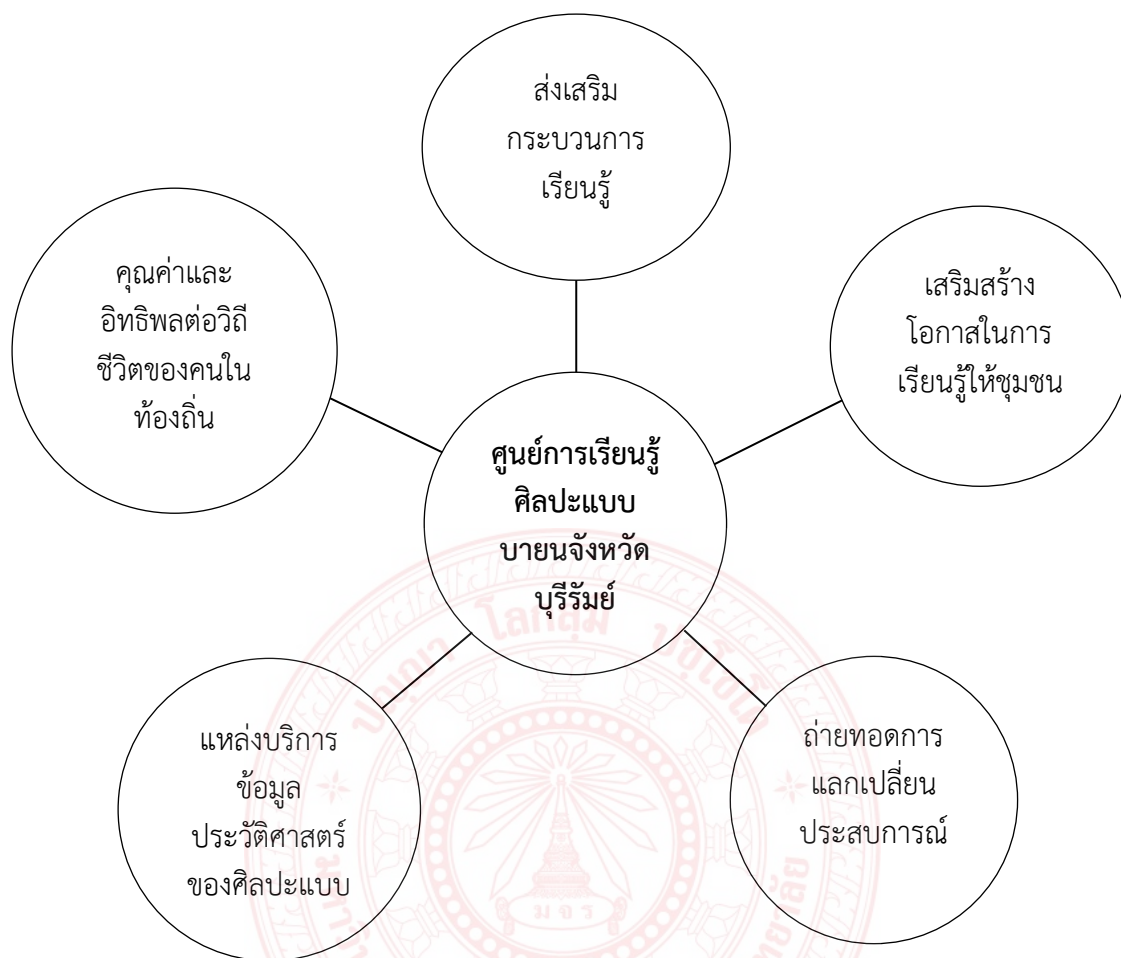
๔. กุฏิฤาษี (ปราสาทบ้านบุ) อยู่ในเขตโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรค์ บ้านบุ หมู่ที่ ๕ ต.จระเข้มาก อ.ประโคนชัย เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยแลง มีทางเข้าทางด้านหน้า หันไปทางทิศตะวันออกเฉียง ผนังทางทิศใต้เจาะเป็นช่องหน้าต่าง ๔ ช่อง ทางเหนือผนังทึบ ช่วงหลังมีลักษณะเหมือนแบ่งเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัส อาจจะเป็นช่องปราสาทแต่พังไปหมด ทางด้านหน้ามีมุขเล็กๆ ยื่น

๕. ปราสาทน้อย (กฐิฎาชี) อยู่ที่บ้านโคกเมือง ต.จรเข้มาก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์ เป็นปราสาทสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ก่อด้วยแลง หันหน้าทางตะวันออก และมีทางเข้าด้านเดียว คือด้านหน้า ตัวปราสาทมีมุขยื่น ด้านใต้ของผนังมุขเจาะช่องหน้าต่าง ๑ ช่อง ยอดปราสาทมีร่องรอยการสลักแลงเป็นช่องตามชั้นของปราสาท ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้มีวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทางใต้มีช่องหน้าต่าง และบนยอดวิหาร มีหินทรายสลักเป็นรูปบัวอยู่โดยรอบ ที่มมมีรูปหน้ากาลคายานาค ๕ เศียร แต่ลบเลือนไปมาก โคปุระทางด้านหน้า หักพังไปมาก อยู่ทางด้านหน้า น่าจะมี ๓ คูหา เพราะมีช่องประตูระหว่างคูหากกลางและคูหาข้าง คูหาข้างด้านใต้เจาะช่องหน้าต่าง ทางตะวันออกเฉียงเหนือมีสระน้ำ

๖. ปราสาทหินกฐิฎาชี (หนองบัวราย) อยู่บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง อ.เฉลิมพระเกียรติ เป็นปราสาทรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม สร้างด้วยแลง มีทางเข้าด้านเดียวคือด้านตะวันออก ด้านหน้ามีมุขยื่นยาว มีหน้าต่างทั้ง ๒ ด้าน ข้างละ ๑ ช่อง ยอดปราสาทมี ๔ ชั้น ยอดสุดเป็นบัวกลุ่มจำหลักด้วยหินทราย มีโคปุระอยู่ทางด้านหน้า แต่หลังคาทรุดหักพังหมด กำแพงแลงล้อมรอบ

ส่วนการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าคุณค่าและอิทธิพลของศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ในด้านการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการผสมผสานเทคโนโลยีในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น มีกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันในสังคม การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีอโรควาศาลในชุมชน มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีกองทุนและธุรกิจชุมชน มีประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ความสามัคคีของคณะกรรมการ การจัดหางบประมาณเพื่อดูแลและพัฒนา จัดหาบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน สนับสนุนการดำเนินงาน การติดตามและประเมินการปฏิบัติงาน, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนเป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้ชุมชน ด้วยการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีชีวิต การตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของชุมชน การส่งเสริมให้มีการพัฒนาและนำนวัตกรรมมาใช้ การเชื่อมโยงองค์ความรู้จากภายนอกแสวงหาฐานข้อมูลภาคีเครือข่าย สร้างแรงจูงใจให้เกิดการร่วม มีการระดมการใช้ทรัพยากรร่วมกัน และมีเครือข่ายสัมพันธ์, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนเป็นการถ่ายทอดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้เกิดประโยชน์ในด้านการพัฒนางาน ด้านการพัฒนาคน ด้านการสร้างองค์ความรู้ และด้านการสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนเป็นแหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ของศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ศิลปะแบบบายน ควรประกอบด้วย คน องค์ความรู้ สถานที่ และโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี

จากการวิจัยผู้วิจัยได้ค้นพบว่าการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์สามารถสรุปเป็นแผนภาพที่ ๔.๑ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์ นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีลำดับขั้นตอนการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัยคือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบบายอน ๒) เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยสรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์ สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

๕.๑.๑ ศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบบายอน

จารึกปราสาทบายอน (Bayon Inscription) ในจารึกปราสาทบายอนพบที่ปราสาทบายอน มี ๔ หลัก ในจำนวนนั้นมีอยู่ ๒ หลักที่มีเนื้อความกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองซึ่งน่าจะหมายถึงชื่อเมืองในภาคกลางของไทย เมืองดังกล่าวยังมีชื่อปรากฏอยู่ในจารึกปราสาทพระขรรค์ด้วย

๑. จารึกหลักที่ ๒๙๓ (K.293 PL.CCXXVII) ที่โคปุระด้านตะวันออก ทิศเหนือกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองศรีชัยราชบุรี ซึ่งน่าจะหมายถึงเมืองราชบุรีและยังกล่าวถึงการมีพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ณ เมืองนี้ ซึ่งพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา นี้ เป็นเทพเจ้าแห่งการรักษาโรค ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงนิยมสร้างไว้คู่กับโรคยาศาลเพื่อให้ทรงบำบัดรักษาผู้ป่วย

๒. จารึกหลักที่ ๒๙๓ (K.293 PL.CCXXVII) ที่โคปุระด้านตะวันออก ทิศเหนือเนื้อความกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองศรี ชัยวชิรปุระ ซึ่งน่าจะหมายถึงเมืองเพชรบุรี และยังกล่าวถึงการมีพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ณ เมืองนี้ เช่นเดียวกัน

จารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พบในประเทศไทย

จารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พบในประเทศไทยนั้น ปัจจุบันเท่าที่พบและได้มีการอ่านแปลแล้ว มีจำนวน ๖ หลัก จารึกทั้ง ๖ หลักนี้มีเนื้อความคล้ายคลึงกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ด้านที่ ๑ เริ่มต้นด้วยการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้า และนมัสการพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ซึ่งเป็นผู้เป็นมงคลนามต่อการรักษาโรค พระศรีสุรยไวโรจนจันทโรจนะ และพระศรีจันทรไวโรจนโรหิตินะ ผู้มีบารมีที่ขจัดโรคได้ และกล่าวสรรเสริญพระเจ้าศรีชัยวรมัน ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมัน

ด้านที่ ๒ กล่าวถึงการสร้างสถานพยาบาล พร้อมทั้งสร้างรูปบูชาของพระโกษชัยสุต พระสุรยไวโรจนะ และพระจันทรโรจนะ ไว้ประจำสถานพยาบาล เพื่อป้องกันโรคภัย ส่วนในช่วงหลังพูดถึง การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ต่างๆ ประจำสถานพยาบาล รวมทั้งจำนวนของเจ้าหน้าที่เหล่านี้ด้วย

ด้านที่ ๓ กล่าวถึงสิ่งของที่มอบให้กับสถานพยาบาล

ด้านที่ ๔ รายชื่อสิ่งของที่มอบให้สถานพยาบาลต่อจากด้านที่ ๓ ตอนท้ายกล่าวถึงการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ในเมือง ว่าควรตั้งเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น จะด้วยคำอธิษฐานของพระราชเจ้าจารึก

จากข้อความในจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พบในประเทศไทย จะเห็นได้ว่าจารึกเหล่านี้เป็นจารึกของอโรคยศาล หรือโรงพยาบาลที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงสร้างและประดิษฐานไว้ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รับกับข้อความในจารึกปราสาทตาพรหมของเขมรที่กล่าวถึงการสร้างอโรคยศาล ๑๐๒ แห่ง ไว้ทั่วราชอาณาจักรของพระองค์

ศิลปะบายันในจังหวัดบุรีรัมย์มี ๖ แห่ง คือ

๑. วิหาร ๒ หลัง ที่ปราสาทพนมรุ้ง อยู่บนเขาพนมรุ้ง ต.ตาเป๊ก อ.เฉลิมพระเกียรติ ปัจจุบันเป็นอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

วิหารหลังที่ ๑ (วิหารใต้) อยู่ที่มุมด้านตะวันออกเฉียงใต้ เป็นวิหารแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันตก และทางด้านใต้เจาะเป็นช่องหน้าต่าง ตัวอาคารมีมุขยื่นและมีหน้าต่างมุขทางทิศใต้ด้วย ปัจจุบันกรมศิลปากรทำการซ่อมแซมเสร็จสมบูรณ์แล้ว มีหลังคาก่อด้วยแลง เป็นรูปโค้ง

วิหารหลังที่ ๒ (วิหารเหนือ) อยู่ที่มุมตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นวิหารแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศใต้ และทางด้านตะวันตกเจาะเป็นช่องหน้าต่าง ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ทำการซ่อมแซม

๒. ปราสาทหนองปล่อง อยู่ที่ ต.หนองปล่อง อ.ชำนิ เดิมเป็นอาคารธรรมศาลาที่สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีปราสาทอยู่ทางด้านหลัง ด้านหน้าเป็นมุขยื่น มีหน้าต่างอยู่ทางด้านใต้ แต่ปัจจุบันเหลือแต่เพียงแนวแลงยาวเพียงด้านเดียว ซึ่งอาจจะเป็นแนวตัวโบราณสถานเดิม

๓. ปราสาทบ้านโคกปราสาท (โคกจั่ว) อยู่ที่บ้านโคกจั่ว ต.ปะคำ อ.ปะคำ เป็นปราสาทสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ก่อด้วยแลง หันหน้าทางทิศตะวันออก และมีทางเข้าเพียงทางเดียว คือ ด้านหน้ามีร่องรอยการสลักแลงที่หน้าบันและชั้นของปราสาท ด้านหน้ามีมุขยื่นเล็กน้อย ยอดปราสาทหักหายไปเหลือเพียง ๓ ชั้น ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้มีวิหารและรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีช่องหน้าต่างอยู่ทางทิศใต้ แต่ตัววิหารพังไปเป็นส่วนมาก โคปุระอยู่ทางด้านหน้า แต่ปรักหักพังไปมากแล้ว ทางตะวันออกเฉียงเหนือมีร่องรอยของสระน้ำใหญ่

๔. กุฏิฤาษี (ปราสาทบ้านบุ) อยู่ในเขตโรงเรียนบ้านบุวิทยาสุรค์ หมู่ ๕ ต.จระเข้มาก อ.ประโคนชัย เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยแลง มีทางเข้าทางด้านหน้า หันไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เจาะเป็นช่องหน้าต่าง ๔ ช่อง ทางเหนือผนังทึบ ช่วงหลังมีลักษณะเหมือนแบ่งเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัส อาจจะเป็นช่องปราสาทแต่พังไปหมด ทางด้านหน้ามีมุขเล็กๆ ยื่น

๕. ปราสาทน้อย (กุฏิฤาษี) อยู่ที่บ้านโคกเมือง ต.จระเข้มาก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์ เป็นปราสาทสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ก่อด้วยแลง หันหน้าทางตะวันออกเฉียงใต้ และมีทางเข้าด้านเดียว คือ ด้านหน้า ตัวปราสาทมีมุขยื่น ด้านใต้ของผนังเจาะช่องหน้าต่าง ๑ ช่อง ยอดปราสาทมีร่องรอยการสลักแลงเป็นช่องตามชั้นของปราสาท ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้มีวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทางใต้มีช่องหน้าต่าง และบนยอดวิหาร มีหินทรายสลักเป็นรูปบัวอยู่โดยรอบ ที่มุมมีรูปหน้ากาลคายานาค ๕ เศียร

แต่ลบเลือนไปมาก โคปุระทางด้านหน้า หักพังไปมาก อยู่ทางด้านหน้า น่าจะมี ๓ คูหา เพราะมีช่อง ประตูระหว่างคูหากกลางและคูหาข้าง คูหาข้างด้านใต้เจาะช่องหน้าต่าง ทางตะวันออกเฉียงเหนือมีสระน้ำ

๖. ปราสาทหินกุฎิภาชี (หนองบัวราย) อยู่บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง อ.เฉลิมพระเกียรติ เป็นปราสาทรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม สร้างด้วยแลง มีทางเข้าด้านเดียวคือด้านตะวันออก ด้านหน้ามีมุขยื่นยาว มีหน้าต่างทั้ง ๒ ด้าน ข้างละ ๑ ช่อง ยอดปราสาทมี ๔ ชั้น ยอดสุดเป็นบัวกลุ่มจำหลักด้วยหินทราย มีโคปุระอยู่ทางด้านหน้า แต่หลังคาทรุดหักพังหมด กำแพงแลงล้อมรอบ

๕.๑.๒ พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์

การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าคุณค่าและอิทธิพลของศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ในด้านการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการผสมผสานเทคโนโลยีในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น มีกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันในสังคม การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีโรงพยาบาลในชุมชน มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีกองทุนและธุรกิจชุมชน มีประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ความสามัคคีของคณะกรรมการ การจัดหางบประมาณเพื่อดูแลและพัฒนา จัดหาบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน สนับสนุนการดำเนินงาน การติดตามและประเมินการปฏิบัติงาน, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนเป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้ชุมชน ด้วยการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีชีวิต การตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของชุมชน การส่งเสริมให้มีการพัฒนาและนำนวัตกรรมมาใช้ การเชื่อมโยงองค์ความรู้จากภายนอก แสวงหาฐานข้อมูลภาคีเครือข่าย สร้างแรงจูงใจให้เกิดการร่วม มีการระดมการใช้ทรัพยากรร่วมกัน และมีเครือข่ายสัมพันธ์, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนเป็นการถ่ายทอดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้เกิดประโยชน์ในด้านการพัฒนางาน ด้านการพัฒนาคน ด้านการสร้างองค์ความรู้ และด้านการสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนเป็นแหล่งบริการข้อมูล ประวัติศาสตร์ของศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ศิลปะแบบบายน ควรประกอบด้วย คน องค์ความรู้ สถานที่ และโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี

๕.๒ อภิปรายผล

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์ สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

๕.๒.๑ ศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบบายน

เรื่องราวเกี่ยวกับศิลปะเขมรแบบบายนที่พบในประเทศไทยยังไม่มีการศึกษารวบรวม ข้อมูลอย่างจริงจัง มีปรากฏในงานของนักวิชาการต่างประเทศบ้าง เช่น การศึกษาเรื่องโรงพยาบาล และที่พักคนเดินทาง และการศึกษาเรื่องธรรมศาลา โดยศึกษาประกอบกับหลักฐานในประเทศกัมพูชา ส่วนนักวิชาการไทยก็มีกล่าวถึงในเรื่องที่เกี่ยวกับการสำรวจโบราณสถานตามต่างๆ ซึ่งเรื่องราวและข้อมูลยังสับสนอยู่บ้าง ซึ่งถ้าได้มีการศึกษารวบรวมหลักฐานทั้งทางจารึก สถาปัตยกรรม และประติมากรรม ในสมัยนี้ นับว่ามีประโยชน์ในการที่จะแสดงถึงขอบเขตอิทธิพลของพระเจ้าชัยว

มันที่ ๗ และความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันในสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมเขมรที่ปรากฏในประเทศไทย สอดคล้องกับ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล^๑ ที่กล่าวว่า ในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้น ได้ปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงความเจริญทางวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรติดต่อกันมาเป็นช่วงระยะเวลา หลักฐานเหล่านี้มีทั้งหลักฐานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ตลอดจนหลักฐานทางจารึกที่พบในบางสมัย โดยจะมีอายุสมัยต่อเนื่องมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล^๒ กล่าวถึงการออกแบบปราสาทขอม คือการจำลองภูมิจักรวาลมาไว้บนพื้นพิภพ ปราสาท (ปราสาท) ประธาน เปรียบดั่ง เขาพระสุเมรุ เป็นแกนจักรวาล บาราย เปรียบดั่ง มหาสมุทรที่รายล้อมเขาพระสุเมรุ กล่าวว่างค์ปราสาทต่างก็มีมิติของโลกภูมิซ้อนอยู่ในทางดิ่งอยู่อีกมิติหนึ่ง นั่นคือ มิติตามแนวแกนดิ่งขององค์ปราสาทก็ในระดับชั้นดินจะเป็นบาดาล ส่วนกลางจะเป็นสัญลักษณ์ของโลกมนุษย์ และส่วนยอดจะเป็นโลกสวรรค์ของเทพทั้งปวง

ส่วนที่มาของรูปแบบอาคารและคติการสร้างนั้น ได้รับอิทธิพลแนวคิดมาจากชาวอินเดีย ที่ได้สร้างปราสาทขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนาเรียกว่า “เทวาลัย” สอดคล้องกับ ศุภย์มานุษยวิทยาสรีนธร^๓ ที่กล่าวถึงที่มาของรูปแบบอาคารทรงปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนั้นมีที่มาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดียได้สร้างปราสาทขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนา เรียกว่า เทวาลัย โดยสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาซ้อนชั้นขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการประดับอาคารจำลอง สามารถแยกออกเป็น ๒ สายวัฒนธรรม ได้แก่ อินเดียภาคเหนือ เรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียภาคใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคาร จำลองจากรูปแบบของปราสาทขอม ในระยะแรกเชื่อกันว่า ได้รับอิทธิพลของทรงศิขร จากอินเดียภาคเหนือ ส่วนทรงวิมานนั้น ส่งอิทธิพลมายังศิลปะชวา ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอารูปแบบทั้ง ๒ สายวัฒนธรรม มาผสมผสานกัน จนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น ส่วนคติการสร้างอาคารทรงปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่า เทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้น เพื่อประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่น มีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ถัดออกมามีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้นก็หมายถึง สวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็นที่สถิตของเทพเจ้า จึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โต และใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน

^๑ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., ศิลปะในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๒๗.

^๒ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย, หน้า ๔๕.

^๓ ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย ศุภย์มานุษยวิทยาสรีนธร (องค์การมหาชน), ปราสาทขอมในประเทศไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology/> ปราสาทขอมในประเทศไทย-0 (๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑)

ปราสาทขอมที่เป็นศิลปะบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์นั้นเป็นการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์และพัฒนาขึ้นถือว่าเป็นทรัพยากรที่สามารถจับต้องได้ มี ๖ แห่ง คือ

๑. วิหาร ๒ หลัง คือวิหารใต้ และวิหารเหนือ หรือบรรณาลัย ในปราสาทพนมรุ้ง อยู่บนเขาพนมรุ้ง ต.ตาเป๊ก อ.เฉลิมพระเกียรติ ปัจจุบันเป็นอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

๒. ปราสาทหนองปล่อง อยู่ที่ ต.หนองปล่อง อ.ชำนิ

๓. ปราสาทบ้านโคกปราสาท (โคกจั่ว) อยู่ที่บ้านโคกจั่ว ต.ปะคำ อ.ปะคำ

๔. กุฏิฤาษี (ปราสาทบ้านบุ) อยู่ในเขตโรงเรียนบ้านบุวิทยาลัย หมู่ ๕ ต.จรเข้มาก อ.ประโคนชัย

๕. ปราสาทน้อย (กุฏิฤาษี) อยู่ที่บ้านโคกเมือง ต.จรเข้มาก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์

๖. ปราสาทหินกุฏิฤาษี (หนองบัวราย) อยู่บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง อ.เฉลิมพระเกียรติ

ศิลปะบายอนทั้ง ๖ แห่งในจังหวัดบุรีรัมย์นี้เป็นทรัพยากรทางโบราณคดีที่บอกเล่าถึงคติความเชื่อชาติพันธุ์ และบริหารทรัพยากรทางวัฒนธรรมของมนุษย์ สอดคล้องกับ เลวินสัน และ อัมเบอร์ (Levinson and Amber)^๔ ที่กล่าวว่าจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมหมายถึงการวางแผนงานและการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ดูแลรักษาหรือการจัดการข้อมูลสถานที่พื้นที่และการตรวจสอบเรื่องราวในอดีตของชาติหรือของกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ หรือสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลก ส่วน สายันต์ ไพเราะชญิตร์^๕ กล่าวว่าทรัพยากรวัฒนธรรมหลักๆ ทั้งชนิดที่เป็นมรดกและทรัพยากรวัฒนธรรมร่วมสมัยที่สร้างสรรค์และพัฒนาขึ้นใหม่สามารถพบเห็นและศึกษาในปัจจุบัน ๓ กลุ่ม ได้แก่ ทรัพยากรทางโบราณคดี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก ได้แก่ ศิลปะ ดนตรี การละเล่น การแสดง ประเพณี นิทาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ตามความเชื่อ

๕.๒.๒ พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์

การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนในจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าคุณค่าและอิทธิพลของศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ในด้านการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการผสมผสานเทคโนโลยีในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น มีกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันในสังคม การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีอาคารศาลาในชุมชน มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีกองทุนและธุรกิจชุมชน มีประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับ สายันต์ ไพเราะชญิตร์^๖ ได้กล่าวถึงมรดกทางวัฒนธรรมว่าเป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของชาติบ้านเมืองซึ่งสมควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้ ให้เป็นมรดกของคนในชาติเพื่อนำมาใช้ประโยชน์และให้คนในโลกได้ชื่นชมตั้งนั้นคุณค่าของมรดก ทางวัฒนธรรมจึงไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทาง

^๔ Levinson and Amber, 1996. อ้างใน ปรีดา พูลสิน, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส, กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. ๒๕๕๔

^๕ สายันต์ ไพเราะชญิตร์, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓-๖.

^๖ หน้าเดียวกัน.

กายภาพเท่านั้นแต่อยู่ที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทาง วัฒนธรรมนั้นด้วยโดยเฉพาะความสัมพันธ์กับ ชุมชนในแง่ของจิตใจและจิตวิญญาณซึ่งอาจสรุปลักษณะสำคัญของสิ่งซึ่งสมควรได้รับการยกย่องว่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย ๑) ให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์วิชาการหรือศิลปะ ๒) แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิถีชีวิตของกลุ่มชนและสังคมที่ได้มีการสืบทอดกันมา ๓) มีรูปแบบดั้งเดิมสามารถสืบค้นถึงที่มาในอดีตได้ ๔) มีลักษณะบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนหรือท้องถิ่น และ ๕) หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้จะสูญหายไปในที่สุด

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ความสามัคคีของคณะกรรมการ การจัดหางบประมาณเพื่อ ดูแลและพัฒนา จัดหาบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน สนับสนุนการดำเนินงาน การติดตามและประเมินการ ปฏิบัติงาน ซึ่งสอดคล้องกับ บุญส่ง บุญทศ^๗ ที่กล่าวว่า ศูนย์การเรียนรู้ คือสถานที่ที่มีบรรยากาศแห่ง การเรียนรู้ มีบริการสื่อการเรียนการสอนตามความต้องการของผู้เรียน มีการจัดกระบวนการเรียนการ สอนและมีบุคลากรอำนวยความสะดวก มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนสามารถ เรียนรู้ได้ตลอดชีวิต เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนให้กว้างขวางทั่วถึงและครอบคลุม ทุกพื้นที่ โดยกิจกรรมต่างๆ จะสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน กลมกลืนกับวิถีชีวิตของ ชุมชนและทันต่อความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์เพื่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนเป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้ชุมชน ด้วย การส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีชีวิต การตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของชุมชน การ ส่งเสริมให้มีการพัฒนาและน่านวัตกรรมมาใช้ การเชื่อมโยงองค์ความรู้จากภายนอก แสวงหา ฐานข้อมูลภาคีเครือข่าย สร้างแรงจูงใจให้เกิดการร่วม มีการระดมการใช้ทรัพยากรร่วมกัน และมี เครือข่ายสัมพันธ์ ซึ่งสอดคล้องกับ สุกฤตดา จันทรวิมล^๘ ได้ระบุว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นแหล่ง การจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ประชาชนสามารถใช้บริการค้นคว้าหาความรู้และ ยังเป็นสถานที่ที่ประชาชนได้มีโอกาสจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนตามความต้องการ

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนเป็นการถ่ายทอดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้เกิด ประโยชน์ในด้านการพัฒนางาน ด้านการพัฒนาคน ด้านการสร้างองค์ความรู้ และด้านการสร้าง วัฒนธรรมการมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับ วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา^๙ ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนา ควรประกอบด้วย

๑) การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ ของชุมชน เป็นแหล่งวิทยาการที่มีคุณค่าต่อบุคคลและสังคมเป็นอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาชาวบ้าน

^๗ บุญส่ง บุญทศ, การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในการดำเนินงานศูนย์การ เรียนรู้ชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมุกดาหาร, “ภาคนิพนธ์” (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒-๑๓.

^๘ สุกฤตดา จันทรวิมล, ๒๕๔๕. อ่างใน วิชัย รูปขำดี และสังคม คุณคุณากรสกุล, การประมวลความรู้: การสร้างและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ด้านการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, (กรุงเทพมหานคร: กรมพัฒนาสังคมและ สวัสดิการ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓.

^๙ วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา, การพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ตามอัยยาศัย, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษาของโรงเรียนคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

ประกอบด้วยภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรมและความรู้ของชุมชน ซึ่งได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อมา

๒) การจัดกลุ่มสนใจ เป็นการจัดการศึกษาตามสภาพปัญหา ความต้องการและความสนใจที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตด้วย

๓) กลุ่มเสวนาหรืออภิปราย เป็นการรวมกลุ่มคนที่มีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเหมือนกัน และต้องการแสดงความคิดเห็นโดยการเปิดเวทีพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนั้นๆ อย่างเสรี และเป็นประชาธิปไตยต่อสาธารณชน เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบ

๔) กิจกรรมด้านศาสนาและวัฒนธรรม เป็นรูปแบบพิธีการที่กระทำสืบทอดจากบรรพบุรุษมาเป็นเวลานาน จนกลายเป็นจารีตประเพณี และอนุรักษ์ต่อกันไป เช่น การรดน้ำดำหัวในประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

๕) พ่อแม่สอนลูก เป็นรูปแบบการเรียนรู้ตามอัธยาศัยที่ชัดเจนที่สุด เกิดขึ้นตามธรรมชาติและจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน

๖) การเรียนรู้จากประสบการณ์ของกลุ่มอาชีพ เช่น การทำแชมพูสมุนไพรจากผู้ชำนาญการ เป็นต้น

๗) การเข้าค่าย เป็นกิจกรรมที่นักเรียน นักศึกษามีความสนใจที่จะเรียนรู้ในศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งร่วมกัน และมีวัตถุประสงค์เพื่อไปอยู่ร่วมกันและศึกษาในเรื่องนั้นๆ เช่น การเข้าค่ายวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

๘) คอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์ เป็นการสื่อสารที่ให้ความรู้อย่างฉับไวสามารถนำมาใช้ในการถ่ายทอดความรู้ทั้งในการจัดการศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยได้เป็นอย่างดี

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะบายเนเป็นแหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ของศิลปะแบบบายเนในจังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ศิลปะแบบบายเน ควรประกอบด้วย คน องค์ความรู้ สถานที่ และโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี ซึ่งสอดคล้องกับ การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน^{๑๐} ที่กล่าวถึงรูปแบบการให้บริการแหล่งเรียนรู้ ว่าควรมีรูปแบบ ดังนี้

๑. อาคาร เป็นเอกเทศ แบ่งสัดส่วนของพื้นที่ทำงาน พื้นที่เก็บข้อมูลข่าวสารความรู้ พื้นที่ บริการความรู้ Internet ชุมชน และ Website

๒. ประชาชน มีการจัดทำทะเบียนประชาชนชาวบ้าน มีบทเรียนที่จัดทำไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ประชาชนแสดงตนชัดเจน มีศักยภาพในการถ่ายทอด

๓. สารระ มีข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ ครบถ้วน หลายรูปแบบ

๔. องค์กร มีกรรมการ มีวาระการดำรงตำแหน่ง มีแผนงาน มีระเบียบ กติกา

๕. กิจกรรม มีกิจกรรมจัดการความรู้ครบวงจร มีกิจกรรมจัดการเรียนรู้

^{๑๐} การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.wiangphangkham.go.th/images/1206771081/2.pdf> หน้า ๑๗๒ (๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

๖. รูปแบบกิจกรรม มีส่วนจัดแสดงความรู้แบบถาวร บางส่วนอาจจัดแสดงความรู้เป็นครั้ง คราว มีการฝึกอบรม มีการนำทัศนศึกษา มีการเสวนา/อภิปราย/สัมมนา และมีการเรียนทางอิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงปฏิบัติการเป็นลำดับขั้นตอน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างเป็นระบบและสามารถปฏิบัติได้ ดังต่อไปนี้

๑. พระสงฆ์และประชาชนในท้องถิ่นควรร่วมมือกันทำการสำรวจและช่วยกันอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน ปราสาทที่มีอยู่ในชุมชนของตนเป็นลำดับแรก ถ้าหากทางการ มีกรมศิลปากร เป็นต้น ยังไม่ได้ทำการสำรวจหรือกรณีโบราณสถาน ปราสาทเหล่านั้นตกสำรวจ เพื่อเป็นการช่วยทางการรักษามรดกของชาติไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไปและให้อยู่คู่ชุมชนสืบต่อไป จากนั้นแจ้งให้หน่วยงานที่รับผิดชอบได้สำรวจและประกาศขึ้นทะเบียนเป็นลำดับต่อไป

๒. หน่วยงานในท้องถิ่นมีองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) วัฒนธรรมอำเภอ ทำการสำรวจและช่วยกันอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน ปราสาทที่มีอยู่ในชุมชนของตน เพื่อเป็นการช่วยทางการรักษามรดกของชาติไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาประวัติความเป็นมาต่อไปและให้อยู่คู่ชุมชนสืบต่อไป

๓. พระสงฆ์ ประชาชน หน่วยงานราชการในท้องถิ่นทำป้ายประกาศ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลเสมีด ทำป้ายประกาศมีข้อความดังนี้ “ประกาศ เรื่อง ห้ามบุกรุกเข้าทำประโยชน์หรือสิ่งปลูกสร้างใด ๆ บริเวณที่สาธารณประโยชน์ ผู้ใดฝ่าฝืนจะดำเนินการตามกฎหมายที่บัญญัติไว้สูงสุด” แต่ต้องมีการประชุมเพื่อทำความเข้าใจให้เป็นแนวทางเดียวกันก่อน จากนั้นทำเป็นใบปลิวให้ถวายพระสงฆ์ติดที่วัด ผู้ใหญ่บ้านกำนัน หน่วยงานราชการท้องถิ่นช่วยกันประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับทราบและร่วมกันอนุรักษ์รักษา เพื่อประโยชน์แก่การกันพื้นที่บริเวณโบราณสถาน ปราสาท ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน

๔. สถานศึกษา โรงเรียน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย โดยผู้บริหารมีผู้อำนวยการ อธิการบดี ของสถานศึกษา จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โบราณสถาน ปราสาทขอม เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา วิธีการอนุรักษ์รักษา คุณค่าในด้านลักษณะ ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง ด้านสุนทรียะ และศึกษาอิทธิพล แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยา แนวคิดเรื่องเทววิทยา แนวความคิดทางด้านสถาปัตยกรรม แนวคิดทางด้านวรรณกรรม แนวความคิดเรื่องศิลปะการแสดง และอื่น ๆ ที่สถานศึกษาเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติต่อไป

๕. หน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง กรมศิลปากร ร่วมกับพระสงฆ์ ประชาชน หน่วยงานราชานในท้องถิ่น โดยให้หน่วยงานในท้องถิ่น (อบต. และ อบจ.) จัดสรรงบประมาณแต่ละปีเพื่อบูรณะโบราณสถาน ปราสาทขอม

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. การศึกษาวิเคราะห์เส้นทางการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ศิลปะแบบบายนเชิงอนุรักษ์
๒. การศึกษาวิเคราะห์เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมศิลปะแบบบายนเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น
๓. บทบาทของประชาชนท้องถิ่นที่มีต่อการอนุรักษ์และส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมกรณีศึกษา ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือทั่วไป

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. แนวคิดการพัฒนาห้องสมุดประชาชน: มิติใหม่ ศูนย์การเรียนรู้.

กรุงเทพมหานคร: ก่อเสริมเสริมปฏิบัติการ, ๒๕๓๘.

กรมศิลปากร. ปราสาทพนมรุ้ง. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๑.

กิ่งแก้ว อรรถากร. คติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศก์กรมการฝึกหัดครู โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. คติชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์
เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดบุรีรัมย์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๔.

จรรยา โกมฤทธิ์นานนท์. สุนทรียศาสตร์ : กรีก - ยุคฟื้นฟู. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๗.

ชนัญ วงษ์วิภาค และอมรชัย คหกิจโกศล. การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว
อย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

โชติ กัลยาณมิตร. พจนานุกรม สถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง. กรุงเทพฯ: การไฟฟ้าฝ่ายผลิต
แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘.

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ. คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น
จังหวัดสุรินทร์. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๕.

ธนระชต์ อนุกุล. กลองสะบัดชัยในสังคมและวัฒนธรรมชาวเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

ธนิก เลิศชาญฤทธิ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๕๑.

ธิดา สาระยา. เมืองประวัติศาสตร์ เมืองพิมาย เขาพระวิหาร เมืองอุบล เมืองศรีสะเกษ.
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๘.

นิคม มุสิกคามะ. แนวทางการพัฒนา ดัชนีวัดคุณภาพมาตรฐานวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ประชาชน,
๒๕๔๑.

ปรีดา พูลสิน. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชน
วัดโสมนัส. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๔.

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๒๕.

พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ. ตามรอยอารยธรรมขอม. กรุงเทพฯ: บริษัท คอนเซ็ปท์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๕.

มัลลิกา คานานุรักษ์. คติชนวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๒.
- รัตนา รุจิรกุล. ภูมิศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. บุรีรัมย์: วิทยาลัยครูบุรีรัมย์, ๒๕๒๓.
- วิชัย รูปขำดี และสังคม คุณคุณากรสกุล. การประมวลความรู้: การสร้างและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ด้านการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. กรุงเทพมหานคร: กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, ๒๕๕๐.
- วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร. พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม : มูลฐานทางพฤติกรรมเพื่อการออกแบบและวางแผน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา. การพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ตามอัธยาศัย. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษาของโรงเรียนคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง. ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๓๗.
- สมบัติ ประจัญศาสนต์. การออกแบบผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์ ๒ มิติ จากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอมในจังหวัดบุรีรัมย์, บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, ๒๕๕๕.
- สรเชต วรคามวิชัย. ปราสาทหินพนมรุ้ง. บุรีรัมย์: เรวัตการพิมพ์, ๒๕๓๐.
- สายันต์ ไพเราะญจิตร. การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๕๐.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. คู่มือการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๔๘.
- สุนาวิน บุรณสมภพ. ศิลปะเขมรแบบบายอนในจังหวัดราชบุรี และจังหวัดเพชรบุรี. คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๓.
- _____ . ประวัติเมืองพระนคร (Angkor) ของขอม. กรุงเทพฯ: บริษัทจันทราวิชัยจำกัด, ๒๕๒๖.
- _____ . ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง อินเดีย ลังกา ชวา จาม ขอม พม่า ลาว. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๐
- _____ . ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง อินเดีย ลังกา ชวา จาม ขอม พม่า ลาว. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๓.
- สุมาลย์ เรืองเดช. เพลงพื้นเมืองจากพนมทวน. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๘.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. น้ำ : บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: เอ็นเอสพีพริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๙.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. พนมรุ้ง. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๑.
- อนุวิทย์ เจริญศุกุล. แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. **ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

(๒) หนังสือแปล

ดี.จี.อี ฮอลล์. **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม ๑**. แปลโดย วรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.

ยอร์ช เซเดส์. **เมืองพระนคร นครวัด นครธม**. แปลโดย ปราณี วงศ์เทศ. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๖.

เอเดียน สนอดกราส. **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**. แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจนและคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิสาหการ, ๒๕๔๑.

(๓) บทความ

ชลธิชา หอมพุ่ม และสมพร ร่วมสุข. “การสอนศรีชนวิทยากับการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ ของผู้เรียนและการเสริมสร้างความภูมิใจในภูมิปัญญาไทย”. ฉบับภาษาไทย. **สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๙).

ทองสืบ ศุภะมาร์ค. “ภาษาเขมรในภาษาไทย และภาษาไทย-บาลีสันสกฤต ในภาษาเขมร”. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชวุฒาจารย์, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๒๒.

สัทธา อริยะธุกันต์. **วรรณกรรมคำสอนอีสานใต้ ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ อีสานใต้ศึกษา : กรณีบุรีรัมย์**. รวบรวมโดย ผศ.อาลัย จันทร์พานิชย์. บุรีรัมย์: ม.ป.ท., ๒๕๓๙.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. “จารึกใหม่ที่ศรีเทพ”. **แถลงงานประวัติศาสตร์และเอกสารโบราณคดี**. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๖ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๒๑): ๙๑ – ๙๕.

อำพัน กิจงาม, ชาร์ลส์ ไฮแอม และ วรชัย วิริยารมภ์. “สิ่งก่อสร้างด้วยดินรูปร่างต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: มองในทัศนะใหม่”. **ศิลปากร**. ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม ๒๕๒๔): ๒๒-๒๕. และ C.F.W. Higham, “Prehistoric Rice Cultivation in Southeast Asia,” **Scientific American**, Vol. 250, No.4 (April 1984), pp.100-106.

(๔) รายงานการวิจัย

กนกวรรณ ชูชาญ. **การจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชน เพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่**. รายงานการวิจัย สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

ณวรรณ์ สายเชื้อ. **แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา**. รายงานการวิจัย ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

เทียนชัย ให้ศิริกุล. **บทบาทของประชาชนท้องถิ่นที่มีต่อการอนุรักษ์และสิ่งเสริมสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษา : ปราสาทหินพนมรุ้งและปราสาทกู่สวนแตง จังหวัดบุรีรัมย์**.

วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘.

ัญญพร เขียมรัมย์. **แนวทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว กรณีศึกษา : ปราสาทหนองหงส์อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์.** ปรินญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔.

ธิติพงศ์ พิรุณ. **ปราสาทพนมรุ้ง : แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม.** ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓.

บุญส่ง บุญทศ. **การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมุกดาหาร.** ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓.

ปณิตา พันภัย. **การบริหารความรู้: แนวคิด กรณีศึกษา.** วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์ มหาบัณฑิต. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. คณะรัฐศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาดนอม อานนโท. **คุณค่าและอิทธิพลของปราสาทของ.** รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ภควัต ปิตตาทะโน. **นาฏยประดิษฐ์ : การศึกษาประติมากรรมภาพสลักปราสาทพนมรุ้งเพื่อสร้างชุดการแสดง".** ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓.

มานิตา เขื่อนขันธ. **พระพุทธรูปนาคปรกศิลา ศิลปะขอมช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๙ ที่พบในจังหวัดลพบุรี.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

รุ่งนภา จะนนท์. **การพัฒนาหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เรื่องปราสาทพนมรุ้ง.** ปรินญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓.

วัชรินทร์ ฐิตอดิตย. **การศึกษาโบราณวัตถุในศิลปะเขมรแบบบายอนที่ได้จากการขุดค้นที่เมืองพิมาย.** โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑.

วิวรรณ สีหนาท. **การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลองกรณีศึกษา: คลองอ้อมนนท์และคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี.** รายงานการวิจัย บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๖.

วิวัฒน์ชัย ชูตินธรรักษ์. **การผลิตสไลด์เทปประกอบการสอน เรื่องโบราณสถานในจังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕.** ปรินญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕.

ศศิธร จันทรไพบ. **การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕.

สมบัติ ประจัญสานต์. **สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวคิดในการออกแบบจากปราสาทขอม**
กรณีศึกษา: จังหวัดบุรีรัมย์. ปริญญาครุศาสตร์อุตสาหกรรมมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
 สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๔.

สิวิกา ประกอบสันติสุข. **การศึกษาศิลปะเขมรแบบบายนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ**
ไทย. โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑.

(๕) สัมภาษณ์

สัมภาษณ์, ผศ.ดร.สรเชต วรคามวิชัย, อดีตอาจารย์สอนวิชาด้านประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
 บุรีรัมย์ ปัจจุบันกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสภามหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, เมื่อวันที่ ๘
 กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, นายณภัทร เทศนา, ผู้ช่วยวิศวกร, เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, รศ.ดร.สมมาตร ผลเกิด, รองอธิการบดี ฝ่ายวิจัยและบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ
 บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, อาจารย์พิพัฒน์ ประจัญสานต์, สำนักงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ
 บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, รองศาสตราจารย์ สมบัติ ประจัญสานต์, สำนักงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัย
 ราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, ผู้ช่วยอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตสุรินทร์, เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อโศก ไทยจันทร์รักษ์ รองผู้อำนวยการ ฝ่ายสารสนเทศและงาน
 ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, อาจารย์ ดร.นิยม อานไมล์, อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม
 พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, นายรณภพ ณรงค์, เจ้าหน้าที่งานป่าไม้ชำนาญงาน ทำหน้าที่หัวหน้าอุทยานภูเขาคี
 กระจ่าง, เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, นายสรรชัย เหลืองชัยศรี, วิศวกร, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร., รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อ
 วันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร., อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม
 พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ., อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๖
 สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพงศ์ชัช กุรัตนธรรมา, อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์,
 เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

สัมภาษณ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทิพย์ ชันแก้ว, อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, เมื่อวันที่ ๒๗
 สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. ๒๕๕๓. อ้างใน การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.wiangphangkham.go.th/images/1206771081/2.pdf>, หน้า ๑๗๖-๑๗๗ (๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.wiangphangkham.go.th/images/1206771081/2.pdf> หน้า ๑๗๑ (๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒)

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). **จารึกเหรียญเงินทวารวดี (บ้านคูเมือง)** [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/697>, (๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒).

ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ปราสาทขอมในประเทศไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology/ปราสาทขอมในประเทศไทย-0> (๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑).

ตะเกียงดินเผา, พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/database/index.php/th/item/40-ตะเกียงดินเผา.html>, (๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒).

ข่าวอำนาจ. **ศูนย์เรียนรู้ชุมชน**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/songamnat/2009/08/04/entry-1> (๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑).

รศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **ศิลปะทวารวดี**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://welovemuseum.files.wordpress.com/2011/02/e0b8a8e0b8b4e0b8a5e0b89be0b8b0e0b897e0b8a7e0b8b2e0b8a3e0b8a7e0b894e0b8b5.pdf> (๘ ธันวาคม ๒๕๖๒).

วัดพระเมรุ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://emis.christian.ac.th/ctc/Conservart/Conservart/Maru.html>, (๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒).

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์. **ประวัติความเป็นมา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcubr.ac.th/data_1105, (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒).

ศิลปะแบบบายอน (พ.ศ.๑๗๒๐-๑๗๘๐) [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.oceansmile.com/KHM/AngkorArt.htm>, (เมื่อ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๑).

ศูนย์ข้อมูลทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.m-culture.in.th/album/42863/> (๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒).

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แหล่งที่มา: <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=30&chap=3&page=t30-3-infodetail04.html>

MGR Online. **“ศิลปะทวารวดี” ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในสยามประเทศ**, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://mgronline.com/travel/detail/9520000090365> (๘ ธันวาคม ๒๕๖๒).

Thanapol Nagata Peryklang. **ศูนย์การเรียนรู้**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/197420>, (๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑).

http://www.satit.up.ac.th/BBC07AboutStudentDocumentHist_IndiapdfHist_SouthAsia_15_Gupta.pdf

<<http://travel.trueid.net/detail/31402>> 1 March 2007. (๑๑ มีนาคม ๒๕๖๒).

๒. ภาษาอังกฤษ

Geoge Coedes, **Inscription du Cambodge III**, Hanoi : Imprimerie d'extreme – orient, 1942.

George Coedes, “Les hopitaux de Jayavarman VII,” **BEFEO**, XL. Fase 1, 1940. และ
“Gites d’etape a la fin du XII siècle,” **BEFEO**, XL Face 1, 1940.

Louis Finot, “Dharmacalas du Cambodge,” **BEFEO**, XXV.

ผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

เรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ใช้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นนักวิชาการ เจ้าหน้าที่ผู้ดูแล/กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ในบริเวณกลุ่มปราสาททั้งที่เป็นคณะสงฆ์ ข้าราชการ ปราชญ์ท้องถิ่นและประชาชนทั่วไป ผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญทางด้านปราสาทขอมที่เป็นศิลปะสมัยบายน เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ตั้งไว้ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบบายน ๒) เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยแบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมแบบบายน

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ซอย.....
ถนน..... ตำบล.....
อำเภอ..... จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....
โทร. E-mail

๑.๒ ระดับการศึกษาสูงสุด.....

๑.๓ สถานที่ทำงานปัจจุบัน.....

๑.๔ ตำแหน่งปัจจุบัน.....

๑.๕ ระยะเวลาของการดำรงตำแหน่ง.....

จำนวน..... ปี สมัย

สถานที่ให้สัมภาษณ์

ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่เดือน.....พ.ศ.

เริ่มเวลา.....น. ถึงเวลา.....น.

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

(.....)

ลงชื่อ.....ผู้ให้สัมภาษณ์

(.....)

...../...../.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์ศิลปะวัฒนธรรมแบบบายน

ก. ด้านคุณค่าและอิทธิพล

๒.๑ ท่านคิดว่า เอกลักษณ์ของปราสาทหรือศิลปะแบบบายนมีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง ?

.....
.....
.....
.....

๒.๒ ท่านคิดว่า ปราสาทหรือศิลปะแบบบายนมีคุณค่าและอิทธิพลต่อการศึกษาของคนในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง ?

.....
.....
.....
.....

๒.๓ ท่านคิดว่า ปราสาทหรือศิลปะแบบบายนมีคุณค่าและอิทธิพลทางเศรษฐกิจต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง ?

.....
.....
.....
.....

๒.๔ ท่านคิดว่า ปราสาทหรือศิลปะแบบบายนมีคุณค่าและอิทธิพลทางสังคมต่อคนในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง ?

.....
.....
.....
.....

๒.๕ ท่านคิดว่า ปราสาทหรือศิลปะแบบบายนมีคุณค่าและอิทธิพลด้านการเมืองต่อคนในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง ?

.....
.....
.....
.....

๒.๖ ท่านคิดว่า ปราสาทหรือศิลปะแบบบายอนมีคุณค่าและอิทธิพลด้านสุนทรียะต่อคนในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง ?

.....
.....
.....
.....
.....

๒.๗ นอกจากคุณค่าตามที่กล่าวมาข้างต้น ท่านคิดว่า ปราสาทหรือศิลปะแบบบายอนยังมีคุณค่าและอิทธิพลด้านอื่นๆ อีกหรือไม่ อย่างไร ?

.....
.....
.....
.....
.....

ข. ด้านศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายอน

๒.๘ ท่านคิดว่า ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายอนจะมีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง ?

.....
.....
.....
.....
.....

๒.๙ ท่านคิดว่า ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายอนจะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะใดบ้าง ?

.....
.....
.....
.....
.....

๒.๑๐ ท่านคิดว่า ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายอนจะเป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้ชุมชนด้านใดบ้าง ?

.....
.....
.....
.....

ผนวก ข
หนังสือเชิญ, รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ และรายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๒

วันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอกความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

ด้วยกระผม ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ และคณะ ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิจัยเรื่อง “ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์” ในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย เพื่อประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์

ในการนี้ คณะผู้วิจัย พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มากด้วยประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงมีความประสงค์ขอเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจักได้รับเกียรติจากท่านเป็นอย่างดี ขออนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาและดำเนินการต่อไป

(ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้วิจัย : นายรุ่งสุริยา หอมวัน

โทรศัพท์ : ๐๘๕ ๔๘๗ ๔๗๒๑, e-mail : rus_s11@hotmail.com

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖

ที่ พิเศษ /๒๕๖๒

วันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

กราบนมัสการ พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร.

ด้วย กระผม ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ และคณะ ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิจัยเรื่อง "ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์" ในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย เพื่อประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์

ในการนี้ คณะผู้วิจัย พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มากด้วยประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงมีความประสงค์ขอนิมนต์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจักได้รับเกียรติจากท่านเป็นอย่างดี ขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาและดำเนินการต่อไป

(ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ร.สุริยา หอมวัน

๑๕ กย ๖๒

ผู้วิจัย : ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน

โทรศัพท์ : ๐๘๕ ๔๙๗ ๔๗๒๑, e-mail : rus_s11@hotmail.com

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖

ที่ พิเศษ /๒๕๖๒

วันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอกความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

กราบนมัสการ พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร.

ด้วย กระผม ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ และคณะ ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิจัยเรื่อง “ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์” ในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย เพื่อประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์

ในการนี้ คณะผู้วิจัย พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มากด้วยประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงมีความประสงค์ขอนิมนต์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจักได้รับเกียรติจากท่านเป็นอย่างดี ขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาและดำเนินการต่อไป

(ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้วิจัย : ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน

โทรศัพท์ : ๐๘๕ ๔๘๗ ๔๗๒๑, e-mail : rus_s11@hotmail.com

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๒

วันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

ทราบนมีสการ พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ.

ด้วยกระผม ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ และคณะ ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิจัยเรื่อง “ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์” ในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย เพื่อประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์

ในการนี้ คณะผู้วิจัย พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มากด้วยประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงมีความประสงค์ขอนิมนต์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจักได้รับเกียรติจากท่านเป็นอย่างดี ขออนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมีสการมาเพื่อโปรดพิจารณาและดำเนินการต่อไป

(ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน)

หัวหน้าโครงการวิจัย

รับทราบ/หนท: นส. ร. ด. ร.

พร: ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน
๓ ก.ย. ๖๒

ผู้วิจัย : ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน

โทรศัพท์ : ๐๘๕ ๔๙๗ ๔๗๒๑, e-mail : rus_s๑๑@hotmail.com

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๒

วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบনমসকর พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร.

ด้วยกระผม ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะ ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการวิจัย “ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์” ในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องมีการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้ผ่านการทดสอบคุณภาพเครื่องมือแล้ว อีกทั้งได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มากด้วยประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาให้ดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการและประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงกราบনমসকরมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

(ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้วิจัย : นายรุ่งสุริยา หอมวัน

โทรศัพท์ : ๐๘๕ ๔๘๗ ๔๗๒๑, e-mail : rus_s11@hotmail.com

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๒

วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอกความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร.

ด้วยกระผม ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะ ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการวิจัย “ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์” ในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องมีการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้ผ่านการทดสอบคุณภาพเครื่องมือแล้ว อีกทั้งได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มากด้วยประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอกความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาให้ดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการและประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

(ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้วิจัย : ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน

โทรศัพท์ : ๐๘๕ ๔๘๗ ๔๗๒๑, e-mail : rus_s11@hotmail.com

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๒

วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบনমসকর พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ.

ด้วยกระผม ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะ ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการวิจัย “ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์” ในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องมีการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้ผ่านการทดสอบคุณภาพเครื่องมือแล้ว อีกทั้งได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มากด้วยประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาให้ดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการและประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงกราบনমসকরมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

(ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้วิจัย : นายรุ่งสุริยา หอมวัน

โทรศัพท์ : ๐๘๕ ๔๘๗ ๔๗๒๑, e-mail : rus_s11@hotmail.com

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

๑๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

ถนนบุรีรัมย์-ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๒

๑ กันยายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน อาจารย์ ดร.นิยม อานไมล์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะ ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการวิจัย “ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์” ในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องมีการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้ผ่านการทดสอบคุณภาพเครื่องมือแล้ว อีกทั้งได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มากด้วยประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาให้ดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการและประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

(ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน :

โทร. ๐๘๕ ๔๘๗๔๗๒๑, e-mail : rus_s11@hotmail.com, ID line: rung.mcuc

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

๑๓๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

ถนนบุรีรัมย์-ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๕๖๓ ๗๒๕๖

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๒

๑ กันยายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่ข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อโศก ไทยจันทร์รักษ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะ ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ให้ทำการวิจัย “ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์” ในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องมีการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลประกอบในการทำวิจัยให้สมบูรณ์

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้ผ่านการทดสอบคุณภาพเครื่องมือแล้ว อีกทั้งได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มากด้วยประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขออนุญาตจากท่านพิจารณาให้ดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการและประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

(ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน)

หัวหน้าโครงการวิจัย

นายรุ่งสุริยา หอมวัน : หัวหน้าโครงการผู้วิจัย

โทร. ๐๘๕ ๔๘๗๔๗๒๑, e-mail : rus_s11@hotmail.com

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องวิจัย จำนวน ๕ ท่าน ประกอบด้วย

- ๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.
- ๒) พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร.
- ๓) พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร.
- ๔) พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ.
- ๕) รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะปายาน

- ๑) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สรเชต วรคามวิชัย กรรมการวัฒนธรรม ข้าราชการบำนาญ ศูนย์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน
- ๒) รองศาสตราจารย์ ดร.สมมาตร ผลเกิด, รองอธิการบดี ฝ่ายวิจัยและบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
- ๓) รองศาสตราจารย์ สมบัติ ประจัญสานต์, สำนักงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
- ๔) อาจารย์ พิพัฒน์ ประจัญสานต์, สำนักงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
- ๕) รองศาสตราจารย์ ดร.ทวิศักดิ์ ทองทิพย์ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกฏกติกการทั่วไป อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบศูนย์การเรียนรู้

- ๑) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อโศก ไทยจันทร์ราชรักษ์ รองผู้อำนวยการ ฝ่ายสารสนเทศและงานศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
- ๒) นายรณภพ ณรงค์ หัวหน้างานอุทยานภูเขาไฟกระโดง
- ๓) อาจารย์ ดร.นิยม อานไมล์ อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
- ๔) นายสรรชัย เหลืองชัยศรี วิศวกร ห้างหุ้นส่วนจำกัด พงศ์พนิชก่อสร้าง
- ๕) นายณภัทร เทศนา ผู้ช่วยวิศวกร

บุคคลทั่วไปที่เกี่ยวข้อง

- ๑) พระครูศรีปัญญาวิกรม, ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
- ๒) พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
- ๓) พระครูปริยัติปัญญาโสภณ, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
- ๔) ผศ.ดร.ณัฐพงศ์รัช กุรัตนธรรมมา อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
- ๕) ผศ.ดร.ทิพย์ ชันแก้ว อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สรเชต วรรณวิชัย
กรรมการวัฒนธรรม ข้าราชการบำนาญ ศูนย์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน จังหวัดบุรีรัมย์

สัมภาษณ์ นายรณภพ ณรงค์ หัวหน้างานอุทยานภูเขาไฟกระโดง

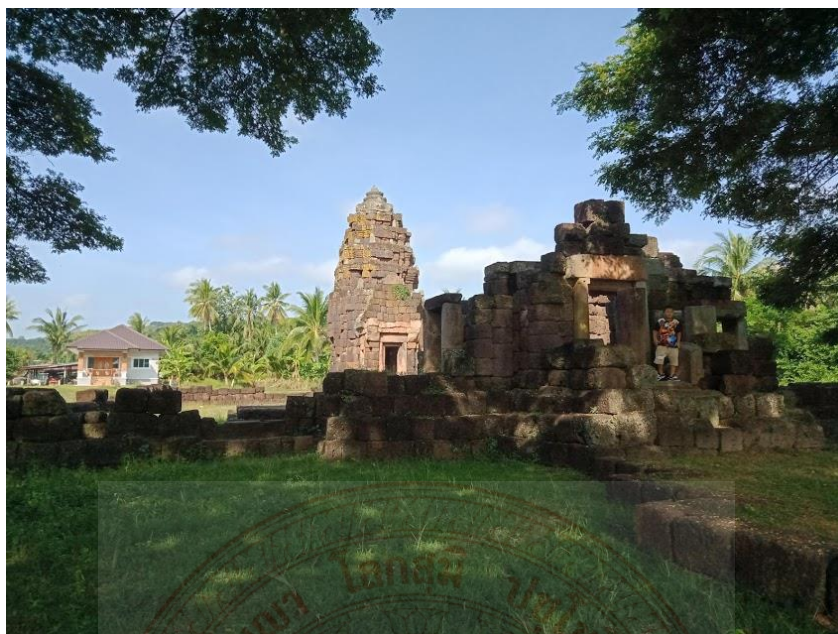
ลงพื้นที่เก็บข้อมูลร่วมกับทีมวิจัยโดยมีผู้ทรงคุณวุฒิให้ความรู้เพิ่มเติม

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลร่วมกับทีมวิจัยโดยมีผู้ทรงคุณวุฒิให้ความรู้เพิ่มเติม

ปราสาทน้อย (กุฎิฤๅษี) อยู่ที่บ้านโคกเมือง ต.จรเข้มาก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์

ปราสาทหินกุฎิฤๅษี (หนองบัวราย) อยู่บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง

ปราสาทหินกุฎิฤๅษี (หนองบัวราย) อยู่บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง

กุฎิถาซี (ปราสาทบ้านบุ) อยู่ในเขตโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรรค์

บริเวณภายในของกุฎิถาซี (ปราสาทบ้านบุ)

ปราสาทบ้านโคกปราสาท (โคกจิว)

ปราสาทบ้านโคกปราสาท (โคกจิว)

ปราสาทหินพนมรุ้ง วิหารหลังที่ ๑ (วิหารใต้ หรือบรรณาลัย) อยู่ที่มุมด้านตะวันออกเฉียงใต้

ปราสาทหินพนมรุ้ง วิหารหลังที่ ๑ (วิหารเหนือ หรือบรรณาลัย) อยู่ที่มุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือ

ผนวก ง

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์:

- ด้านวิชาการ
 ด้านเศรษฐกิจ/พาณิชย์/อุตสาหกรรม
 ด้านสังคม/ชุมชน
 ด้านนโยบาย

หน่วยงานร่วมดำเนินการและการบริหารจัดการ:

ประเภท	ชื่อหน่วยงาน	โทรศัพท์	หนังสือยินยอม	จัดการ
	วัดกระวันหินโคน จ.สุรินทร์	๐๘๔ ๘๒๖๔๔๖๗	✓	
	คณะสงฆ์อำเภอหนองกี่	๐๘๖ ๒๕๒ ๒๙๖๒	✓	
	ศูนย์อบรมประชาชนประจำตำบลหนองกี่	๐๘๒ ๘๗๖๗๙๓๙	✓	
	โรงเรียนหนองกี่พิทยาคม	๐๘๑ ๗๖๐ ๒๕๔๒	✓	
	วัดสระหลวง อำเภอหนองกี่	๐๘๙ ๙๔๕ ๙๕๙๐	✓	

ประโยชน์ที่ได้จากการร่วมมือกับภาคเอกชน:

- พัฒนาบุคลากร
 ถ่ายทอดองค์ความรู้
 แลกเปลี่ยนประสบการณ์และถ่ายทอดเทคโนโลยี
 อื่น ๆ (กรุณาอธิบาย)

หน่วยงานที่นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์:

- ๑) วัดกระวันหินโคน ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์ โทร. ๐๘๔ ๘๒๖๔๔๖๗
- ๒) วัดเข้ยปราสาท ต.เข้ยปราสาท อ.หนองกี่ จ.บุรีรัมย์ โทร.๐๘๖ ๒๕๒ ๒๙๖๒
- ๓) ศูนย์อบรมประชาชนประจำตำบลหนองกี่ อ.หนองกี่ จ.บุรีรัมย์ โทร. ๐๘๒ ๘๗๖๗๙๓๙
- ๔) โรงเรียนหนองกี่พิทยาคม อ.หนองกี่ จ.บุรีรัมย์ โทร. ๐๘๑ ๗๖๐ ๒๕๔๒
- ๕) วัดสระหลวง ต.หนองกี่ อ.หนองกี่ จ.บุรีรัมย์ โทร. ๐๘๙ ๙๔๕ ๙๕๙๐

รายละเอียดการใช้ประโยชน์:

ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายเนเป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้ชุมชน...ด้วยการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีชีวิต...การตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของชุมชน...การส่งเสริมให้มีการพัฒนาและนำนวัตกรรมมาใช้...การเชื่อมโยงองค์ความรู้จากภายนอก...แสวงหาฐานข้อมูลภาคีเครือข่ายสร้างแรงจูงใจให้เกิดการร่วม...มีการระดมการใช้ทรัพยากรร่วมกัน...และมีเครือข่ายสัมพันธ์.....

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่.....๑๘.....เมษายน.....๒๕๖๓.....

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า...พระอธิการ...วิชาญ...อาทโร (มวลทอง)..... ตำแหน่ง...เจ้าอาวาส.....

ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน.....วัดกระวันหินโคน.....

ที่อยู่.....ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์.....

โทรศัพท์.....๐๘๖ ๐๐๕ ๒๙๓๙..... E-mail.....chan_69@windowslive.com.....

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์ (Bayon Art Learning Centre of Buriram Province) ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ...ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน.....โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่...วันที่...๑.....เมษายน...๒๕๖๓...จนถึง...วันที่...๑๐.....เมษายน...๒๕๖๓...ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. สร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม.....
๒. ทำให้ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต.....
๓. ขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง.....

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ..........

(...พระอธิการวิชาญ อาทโร.....)

ตำแหน่ง...เจ้าอาวาส.....

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า.....พระครูสุตภิตตีสุนทร.....ตำแหน่ง.....เจ้าคณะอำเภอหนองกี่.....
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน.....คณะสงฆ์อำเภอหนองกี่.....
ที่อยู่.....วัดเข้ยปราสาท ตำบลเข้ยปราสาท อำเภอหนองกี่ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๒๑๐.....
โทรศัพท์.....๐๘๖-๒๕๒ ๒๙๖๒.....โทรสาร.....

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์ (Bayon Art Learning Centre of Buriram Province) ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓ จนถึง วันที่ ๒๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. สร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม.....
๒. ทำให้คณะสงฆ์และประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต.....
๓. ขยายโอกาสทางการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชนได้อย่างกว้างขวาง.....

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ.....

(.....พระครูสุตภิตตีสุนทร.....)

ตำแหน่ง.....เจ้าคณะอำเภอหนองกี่.....

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า นางคำพันธ์ สัมฤทธิ์ ตำแหน่ง กำนันตำบลหนองกี่
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน ศูนย์อบรมประชาชนประจำตำบลหนองกี่
ที่อยู่ ๕๔ หมู่ ๖ ตำบลหนองกี่ อำเภอหนองกี่ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๒๑๐
โทรศัพท์ ๐๘๘๒ ๘๗๖๗๙๓๙ โทรสาร

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์ (Bayon Art Learning Centre of Buriram Province) ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ วันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๓ จนถึง วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๖๓ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

ผลงานวิจัยเรื่องนี้ มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ในด้านการผสมผสานองค์ความรู้ ทัศนคติและเทคนิคด้านการผสมผสานเทคโนโลยีในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น สมัยก่อนมีโรคภัยไข้เจ็บในชุมชน ส่วนในปัจจุบันก็มีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชน เป็นต้น

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ _____

(นางคำพันธ์ สัมฤทธิ์)

ตำแหน่ง กำนันตำบลหนองกี่

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า นายชาติรี อัครสุขบุตร ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน โรงเรียนหนองก๊กพิทยาคม
ที่อยู่ ๘๓ หมู่ ๒ ต.ทุ่งกระตาดพัฒนา อ.หนองก๊ก จ.บุรีรัมย์ ๓๑๒๑๐
โทรศัพท์ ๐๘๑ ๗๖๐ ๒๕๕๒ โทรสาร ๐๔๔ ๖๔๑ ๑๙๑

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์ (Bayon Art Learning Centre of Buriram Province) ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓ จนถึง วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของนักเรียน มีวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีการผสมผสานองค์ความรู้ หรือการบูรณาการการทำงาน/การเรียนรู้ให้มีความสอดคล้องกับยุคสมัย และมีความเอื้อเพื่อต่อเพื่อนมนุษย์ในโรงเรียนเดียวกัน

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ _____

(นายชาติรี อัครสุขบุตร)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการโรงเรียนหนองก๊กพิทยาคม

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า พระครูอินทปัญญาวัฒน์ ตำแหน่ง เจ้าคณะตำบลหนองกี่
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน คณะสงฆ์ตำบลหนองกี่
ที่อยู่ วัดสระหลวง ตำบลหนองกี่ อำเภอหนองกี่ จังหวัดบุรีรัมย์
โทรศัพท์ ๐๘๙ ๙๔๕ ๙๕๙๐ โทรสาร

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายอนจังหวัดบุรีรัมย์ (Bayon Art Learning Centre of Buriram Province) ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๓ จนถึง วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๓ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. การส่งเสริมให้มีการพัฒนาและน่านวัตกรรมมาใช้
๒. การเชื่อมโยงองค์ความรู้จากภายนอก
๓. การถ่ายทอดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้เกิดประโยชน์ในด้านการพัฒนางาน

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ พระครูอินทปัญญาวัฒน์
(พระครูอินทปัญญาวัฒน์)
ตำแหน่ง เจ้าคณะตำบลหนองกี่

ผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย
(Output/Outcome/Impact)

ผลผลิต (Output) จากงานวิจัย

ประเภทผลงานที่ได้รับ:

- ต้นแบบผลิตภัณฑ์
- ต้นแบบเทคโนโลยี
- กระบวนการใหม่
- องค์ความรู้
- การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์
- การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ
- การพัฒนากำลังคน
- ทรัพย์สินทางปัญญา
- บทความทางวิชาการ
- การประชุม/สัมมนาระดับนานาชาติ
- การประชุม/สัมมนาระดับชาติ

ระดับของผลงานที่ได้รับ:

- ระดับอุตสาหกรรม
- ระดับกึ่งอุตสาหกรรม
- ระดับภาคสนาม
- ระดับห้องปฏิบัติการ

รายละเอียดผลงาน:

.....

.....

.....

.....

.....

จำนวนผลงาน: ๑ หน่วยนับ: บทความ

ผลลัพธ์ (Outcome) ที่ได้ตลอดระยะเวลาโครงการ:

ชื่อผลลัพธ์: ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์

ประเภท:

- เติบโตปริมาณ
- เติบโตคุณภาพ
- เติบโตเวลา
- เติบโตต้นทุน

รายละเอียด:

.....

.....

.....

.....

.....

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ:

- ผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศ
- ผลกระทบต่อภาคการผลิตและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
- ผลกระทบต่อขีดความสามารถทาง วทน.
- ผลกระทบต่อการจ้างงาน
- ผลกระทบต่อสังคม
- ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- เพิ่มความสามารถการแข่งขันของเอกชนที่ร่วมโปรแกรม
- เพิ่มความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
- สนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup)

รายละเอียด:

.....

.....

.....

.....

.....

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

<p>สัญญาเลขที่ ว.๐๔๕/๒๕๖๒</p> <p>ชื่อโครงการ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์</p> <p>หัวหน้าโครงการ ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน และคณะ</p> <p style="text-align: center;">วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย</p> <p style="text-align: center;">โทรศัพท์ 085-4974721 Email : rus_s11@hotmail.com</p>
<p>ความเป็นมาและความสำคัญ</p> <p>การวิจัยเรื่อง “ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนจังหวัดบุรีรัมย์” นี้ เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบบายน และพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เห็นความสำคัญของปราสาทขอมสมัยศิลปะแบบบายน และเป็นฐานข้อมูลในการนำไปประยุกต์ใช้กับหน่วยงานหรือองค์กรอื่นต่อไป</p>
<p>วัตถุประสงค์โครงการ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแบบบายน ๒) เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์
<p>ผลการวิจัย</p> <p>๑. จารึกปราสาทบายน ในจารึกปราสาทบายนพบที่ปราสาทบายนมี ๔ หลัก ในจำนวนนั้นมีอยู่ ๒ หลักที่มีเนื้อความกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองซึ่งน่าจะหมายถึงชื่อเมืองในภาคกลางของไทย เมืองดังกล่าวยังมีชื่อปรากฏอยู่ในจารึกปราสาทพระขรรค์ด้วยคือ จารึกหลักที่ ๒๙๓ ที่โคปุระด้านตะวันออก ทิศเหนือกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองศรีชัยราชบุรี ซึ่งน่าจะหมายถึงเมืองราชบุรีและยังกล่าวถึงการมีพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ณ เมืองนี้ซึ่งพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา นี้ เป็นเทพเจ้าแห่งการรักษาโรค ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงนิยมสร้างไว้คู่กับโอโรคยาศาลเพื่อให้ทรงบำบัดรักษาผู้ป่วย และจารึกหลักที่ ๒๙๓ ที่โคปุระด้านตะวันออก ทิศเหนือเนื้อความกล่าวถึงการประดิษฐานพระชัยพุทธมหานาคในเมืองศรีชัยวัชรปุระ ซึ่งน่าจะหมายถึงเมืองเพชรบุรีและยังกล่าวถึงการมีพระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ณ เมืองนี้ เช่นเดียวกัน</p> <p>ส่วนศิลปะแบบบายนที่พบในจังหวัดบุรีรัมย์ มี ๖ แห่ง ประกอบด้วย</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑) วิหาร ๒ หลัง ที่ปราสาทพนมรุ้ง คือวิหารใต้ และวิหารเหนือ ๒) ปราสาทหนองปล่อง อยู่ที่ ต.หนองปล่อง อ.ชำนิ จ.บุรีรัมย์ ๓) ปราสาทบ้านโคกปราสาท (โคกจิว) อยู่ที่บ้านโคกจิว ต.ปะคำ อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ ๔) กุฏิฤาษี (ปราสาทบ้านบุ) อยู่ในเขตโรงเรียนบ้านบุวิทยาสรศักดิ์ บ้านบุ หมู่ที่ ๕ ต.จระเข้มาก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์ ๕) ปราสาทน้อย (กุฏิฤาษี) อยู่ที่บ้านโคกเมือง ต.จระเข้มาก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์ ๖) ปราสาทหินกุฏิฤาษี (หนองบัวราย) อยู่ที่บ้านหน้าเขาพนมรุ้ง อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.บุรีรัมย์

๒. พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า คุณค่าและอิทธิพลของศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ในด้านการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการผสมผสานเทคโนโลยีในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น มีกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันในสังคม การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีอโรควาศาลในชุมชน มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีกองทุนและธุรกิจชุมชน มีประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ความสามัคคีของคณะกรรมการ การจัดทำงบประมาณเพื่อดูแลและพัฒนา จัดหาบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน สนับสนุนการดำเนินงาน การติดตามและประเมินการปฏิบัติงาน, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนเป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้ชุมชน ด้วยการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีชีวิต การตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของชุมชน การส่งเสริมให้มีการพัฒนาและนำนวัตกรรมมาใช้ การเชื่อมโยงองค์ความรู้จากภายนอก แสวงหาฐานข้อมูลภาคีเครือข่าย สร้างแรงจูงใจให้เกิดการร่วม มีการระดมการใช้ทรัพยากรร่วมกัน และมีเครือข่ายสัมพันธ์, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะแบบบายนเป็นการถ่ายทอดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้เกิดประโยชน์ในด้านการพัฒนางาน ด้านการพัฒนาคน ด้านการสร้างองค์ความรู้ และด้านการสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม, ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะบายนเป็นแหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ของศิลปะแบบบายนในจังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งบริการข้อมูลประวัติศาสตร์ศิลปะแบบบายน ควรประกอบด้วย คน องค์ความรู้ สถานที่ และโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น รายวิชาเทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา รายวิชาวัฒนธรรมไทย รายวิชามนุษย์กับสังคม ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ การศึกษาอิสระทางรัฐศาสตร์ และรายวิชาศาสนากับการเมือง ในระดับปริญญาตรี ของสาขาวิชาพระพุทธศาสนา และสาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวัด สถานศึกษา ทุกแห่ง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน เพื่อแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นและแนวทางการพัฒนา ปรับปรุงองค์กรในมิติต่างๆ โดยเฉพาะด้านศิลปะขอมโบราณในยุคศิลปะแบบบายนและยุคต่างๆ สำหรับการอนุรักษ์โบราณสถาน

๓) อาจารย์ นักวิชาการ นิสิตของวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีการพัฒนาทักษะในการวิจัย เพื่อการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย เช่น การจัดสัมมนาภาวะผู้นำทางการเมือง เป็นต้น

การประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต อยู่ในระหว่างดำเนินการ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) : ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน
(ภาษาอังกฤษ) : Dr. Rungsuriya Homwan
เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน :

ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบั

ณิต วิทยาลัยสงฆ์ บุรีรัมย์ หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๘๑ หมู่ ๑๓ วัดพระพุทธบาทเขากระโดง ต.เสม็ด อ.เมืองบุรีรัมย์ จ.บุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖, ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๖๑

โทรศัพท์มือถือ : ๐๘๕ ๔๙๗ ๔๗๒๑

e-mail : rus_s11@hotmail.com

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๔๒ พธ.บ. (จิตวิทยา) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ
ท่าพระจันทร์ พระนคร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๔๔ ศศ.ม. (การบริหารองค์การ) มหาวิทยาลัยเกริก บางเขน กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๕๑ ประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพรู มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
- พ.ศ. ๒๕๖๑ พธ.ด. (พุทธจิตวิทยา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ สาขาวิชารัฐศาสตร์, จิตวิทยา

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การบริหารองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นตามหลักสารานโยบายธรรม
กรณีศึกษาองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ (โดยได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยพุทธ
ศาสตร์) ปีงบประมาณ ๒๕๕๖

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมการรักษาศีล ๕ ของชุมชนบ้าน
แพงพวย อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์ (โดยได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
ปีงบประมาณ ๒๕๕๘

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) : พระมหาถนอม อานนโท, ดร.
(ภาษาอังกฤษ) : Dr. Phramaha Thanorm Arnando (chitram)
เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน :

ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

สนา วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๘๑ หมู่ ๑๓ วัดพระพุทธบาทเขากระโดง ต.เสม็ด อ.เมืองบุรีรัมย์ จ.บุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖, ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๖๑
โทรศัพท์มือถือ : ๐๘๗ ๓๔๔ ๔๒๐๕
e-mail : chitanan1245@hotmail.com

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๓๘ เปรียญธรรม ๕ ประโยค
- พ.ศ. ๒๕๔๓ พธ.บ. (เศรษฐศาสตร์) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ
ท่าพระจันทร์ พระนคร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๔๓ ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ
ท่าพระจันทร์ พระนคร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๔๖ พธ.ม. (ปรัชญา) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ
ท่าพระจันทร์ พระนคร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๖๑ พธ.ด. (พุทธจิตวิทยา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, จิตวิทยา

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย

- หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคน
ท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ ปีงบประมาณ ๒๕๕๖
- หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง แนวคิดเชิงปรัชญาในคัมภีร์มัจฉลิตถปิณี ปีงบประมาณ ๒๕๕๗
- ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
ปีงบประมาณ ๒๕๕๘
- ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การประดิษฐานพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในอาณาจักรตามพรลิงค์
ปีงบประมาณ ๒๕๕๙

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) : ดร.ธำรงค์ชัย พัฒนะสิงห์
(ภาษาอังกฤษ) : Dr. Thananchai Pattanasing
เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน : -

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ ประจำและรับผิดชอบหลักสูตร

หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๘๑ หมู่ ๑๓ วัดพระพุทธรบาทเขากระโดง ต.เสม็ด อ.เมืองบุรีรัมย์ จ.บุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖, ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๖๑
โทรศัพท์ ๐๘๖ - ๘๕๙ - ๓๙๙๑ E-mail. ekmcukk@gmail.com

ประวัติการศึกษา

วุฒิสามัญ

- พ.ศ. ๒๕๖๑ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พุทธจิตวิทยา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๕๑ การศึกษามหาบัณฑิต (จิตวิทยาการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พ.ศ. ๒๕๔๗ พุทธศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : จิตวิทยาการศึกษา

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย